STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 01286

SHRIFTEN

Baal-Makhshoves

Permanent preservation of this book was made possible
by Joseph B. & Rachel Kruskal
in honor of
their grandchildren, Amy, Meira, Shoshana, David & Adina

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בעל מחשבות.
(דר. עליאשעוו).

שריפטען.

באנד III.

צווייטע אויפלאַגע.

ווילנער פערלאג פון ב. א. קלעצקין.

ב. א. קלעצקין

איבערזעצן און איבערדרוקן
אָהן דער ערלויבניש פון מחבר
איז פערבאָטען (געזעץ פון 19
מערץ 1911).

דרוקעריי ב. א. קלעצקין,
ווילנא.

PRESENTED BY
[illegible] MARKOWITZ
BOSTON, MASS.

I. קריטישע ארטיקלען.

בראנקס, נ. י.

I

אזוי ווי פון דער רוסישער ליטעראַטור שמעקט אין אַלגע-מיין מיט די גראָזען פון׳ם רוסישען דאָרף, אַזוי ווי אין דער אייראָפּעאישער הערען זיך שטימען פון די גרויסע שטעדט מיט איהרע פאַבריק-און האַנדעלס-צענטרען, — פונקט אַזוי הערט זיך אין אונזער יודישער ליטעראַטור דאָס שטילע, איינגע, פער-שטיקטע לעבענס-גערויש פון אַ יודישען קליין-שטעדטיל. אונ-זער ליטעראַטור, ביז פאַר קורצען, איז געווי אַזאַ קליין-שטעדטילדיגע, ווי די רוסישע — אַדאָרפישע. דער פונדאַמענט, אויף וועלכען עס בויען אונזערע ליטעראַטען דאָס איידעלע געבײַ פון זייער קונסט, איז קאַבצאַנאָווקע, טונעיאַדאָווקע, די סביבה, וואו עס פערברייגען זייער לעבען די העלדען פון אַ יודישער ערצעהלונג, איז דער איינגער שטח פון אַ קליין שטעדטיל, מיט הילצערנע הײַזלעך און שטרויענע דעכער, מיט אַנ׳איינגעפאַלענעם בית-מדרש און אַ שלעכט ברוקירטען מאַרק-פלאַץ, וואו עס דרעהט זיך אַרום אַנ׳אָרימע עדה יודען, זו-כענדיג אַ שטיקעל פרנסה.

און עס האָט אַנדערש ניט געקאָנט זײַן. דער רוסישער יוד האָט נאָך ביז פאַר קורצען זיך אויפגעהאַלטען צווישען שטאָדט און דאָרף, זײַן היסטאָרישע ראָליע איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס ער איז געווען אַ פערמיטלער צווישען פויער און פריץ. צווי-שען זיי ביידען האָט זיך געשאָקעלט דאָס וויגעל פון זײַן מזל, און אַזוי ווי דער פויער און דער פריץ זענען צוגעבונדען גע-

װען צום דאָרף מיט טויזענדער שטריק — איז דער יוד אויך זעלטען װען אַרויס פֿון זײַן אײגענעם נעסט.

בינו לבינו האָבן זיך די צײַטן געענדערט און צוגלײַך מיט זיי — אויך די לאַגע פֿון יודען אין דער רוסישער מדינה, װאו עס האָט זיך אָנגעהויבן שאַפֿן אַ יודישע קינסטלערישע ליטעראַטור. נישט לאַנג האָבן מיר געפֿײַערט 50 יאָהר, זינט דער פֿערשקלאַפֿטער פויער איז געװאָרען בעפֿרײַט, זינט דער פריץ האָט ביסלעכװײַז אָנגעהויבן צו פֿערליערען זײַן פֿעסטן מעמד און האָט װאָס מיט אַ יאָהר שפּעטער זיך גענומען אַלץ װײַטער אָפּרוקען פֿון דאָרף, װאו ער האָט אַמאָל געװעלטיגט װי אַ מלך בכּפה און װאו ער איז שפּעטער געװאָרען אַ פּאָמעשטשיק אַ יורד, אָהן דעם כּח אויסצונוצען פֿאַר זײַנע תּאוות די אומזיסטע קראַפֿט פֿון דעם אַמאָליגען פֿערשקלאַפֿטען פויער. און דאָס האָט געבראַכט אויך דערצו, אַז נאָהנט פֿון שטעדטיל האָבן זיך אָנגעהויבן בילדען גרעסערע צענטרען, גרויסע שטעדט. אויך דער יוד מיט זײַן גרויסען כּח זיך צו־צופּאַסען צו נײַע לעבענס־בעדינגונגען האָט ביסלעכװײַז פֿערלאָזען דאָס שטעדטיל, פֿון װעלכען דער פריץ איז אַנטלאָפֿען, צוליעב דער גרויסער שטאָדט, האָט ביסלעכװײַז בענומען זײַן נײַע פֿערמיטלונגס־ראָליע, און איז אַװעק אין די גרויסע אינדוסטריע־און האַנדעלס־צענטרען זוכען זײַן פּרנסה אויף נײַע אופנים.

דער הײַנטיגער יוד איז מעהר נישט קיין קליין־שטעדטילדיגער, װי דער הײַנטיגער פריץ איז שוין נישט דער דאָרפֿישער מענש, װאָס אַמאָל. אַ גרויסער טייל פֿון דער יודישער מאַסע לעבט שוין אין ברייטערע אַלגעמיין־קולטורעלע לעבענס־פֿאָרמען. נישט דאָס שטעדטיל איז הײַנט משפּיע אויפֿן לעבען פֿון כּלל, נאָר די שטעדט, װאו עס קאָנצענטרירט זיך דער גײַסטיגסטער, קרעפֿטיגסטער טייל פֿון יודישען פֿאָלק.

דער, װאָס איז אײַנגערמאַסען בעקאַנט מיט דעם מאָדערנעם יודישען לעבען, װייס, אַז אין די קליינע שטעדטליך פֿון תּחום געפֿינט מען שוין כּמעט נישט איין מענשען, װאָס האָט זיך אין אַ געװיסער צײַט ניט געריסען אַרויסצוגעהן פֿון טונעיאַדעװקע, אַז דער יונגער דור פֿערלאָזט די שטעדטליך מאַסענװײַז,

פֿערברייַנגט זײַן יוגענד אין עפּיס אַ יודישען גרויסען צענטער, אָדער עמיגרירט אויף שטענדיג קײַן אַמעריקאַ. אויך די פּוילישע שטעדטליך ווערען אויסגעליידיגט ביסלעכווײַז פֿון יונגען דור. און ווען דער פּראָצעס האָט דאָרט אָנגעהויבען זיך ענטוויקלען שפּעטער ווי אין ליטא און דרום־רוסלאַנד, האָבען מיר עס צו פֿערדאַנקען אַ סך סבות, אין אַ געוויסען זין אויך דעם פֿערגרעבטען חסידיזם און צדיקיזם, וואָס האַלט די יודישע מאַסען אין דעם חושך פֿון אונוויסענהײַט, וואָס שטערט איטליכע געזונדטע ענטוויקלונג.

דאָס יודישע שטעדטיל שטאַרבט אָב. אין עטליכע דורות אַרום וועט עס נור לעבען ווי אַ היסטאָרישע ערינערונג, ווי עפּיס אַזוינס, וואָס האָט קיין אײַנפֿלוס נישט אויפֿ'ן יודישען לעבען, וואו אפֿשר דער היסטאָריקער וועט געהן זוכען פֿערגליווערטע סמנים פֿון דעם אַלטען אָבגעשטאָרבענעם אַמאָליגען יודישען לעבען. נאָר איידער נאָך דאָס שטעדטיל וועט אינגאַנצען אָבשטאַרבען, וועט שוין דער קינסטלער פֿיהלען זײַן פּוילניש־גערוך מיט צעהנדליגער יאָהרען פֿאָרויס. נאָך איידער דאָס לעבען וועט אינגאַנצען פֿערגליווערט ווערען, ווי דער סמבטיון פֿרײַטאָג־צו־נאַכטס, וועט שוין דער בעאָבאַכטער פֿון יודישען לעבען וויסען, אַז אין שטעדטיל איז נישט קיין לעבענס־שטראָם פֿאַרהאַן, נאָר שטענדיגע זומפּען מיט אַ גרינליכער בליהונג אויף זייערע וואַסערן. און מיט דעם ריכטיגען געפֿיהל פֿון אַ שאַפֿענדען קינסטלער, וועט ער זיך אָבקעהרען פֿון דעם גוסס'דיגען חולה און וועט ווענדען זײַן בליק אַהין, וואו עס וועבט זיך אַ נײַ לעבען, ווענדען זײַן בליק צו דעם יודען פֿון דער גרויסער שטאָדט.

איבעריגענס, מען דאַרף נישט זײַן קיין נביא אום דאָס פֿאָרויסצוזעהן. די יודישע ליטעראַטור פֿון די לעצטע יאָהרען גיט אונז גענוג בײַשפּיעלען פֿון יונגע טאַלענטען, ווי אויך פֿון די עלטערע, וואו עס הערט זיך שוין נישט דער קול פֿון דעם שטעדטיל. שלום אַש, יונה ראָזענפֿעלד, נאָמבערג, ווײַסענבערג, ל. שאַפּיראָ און אַנד. בעפֿרײַען זיך אַלץ מעהר פֿון דעם שטעדטיל. בײַ אייניגע פֿון זיי איז דאָס שטעדטיל נור אַ דערבײַאיגער מאָטיוו, בײַ אַנדערע דאַגעגען טרעטען שוין אַרויס די נײַע

טיפען פון די גרויסע יודישע צענטרען, ווי ת׳אַרשוי, אָדעס, א.
אַ. וו. ביי אַנדערע ווידער פערדעקען די אַלגעמיין=מענשליכע
פראָבלעמען דאָס ספעציעלע לעבען פון דעם שטעדטיל (ווייסענ=
בערג).

די בעסטע אָבער פון אונזערע היינטיגע טאַלענטען האָבען נישט
געקאָנט אין אָנפאַנג פון זייער שאַפען זיך בעפרייען פון דער סביבה,
וואו זיי זענען אויסגעוואַקסען; ביי אַלעמען געפינען מיר שעפונ=
גען, וואו אין צענטר פון דער שאַפונגס=פאַנטאַזיע שטעהט דאָס
שטעדטיל.

אין די פאָלגענדע ציילען וויל איך זיך אָבשטעלען אויף דריי
שטעדטליך, וועלכע זענען, נאָך מיין מיינונג נאָך, די בעסטע קינסט=
לערישע מצבה אויף דעם קליינשטעדטיל׳דיגען יודישען לעבען.
איך וויל דערמיט נישט זאָגען, אַז חוץ די דריי שטעדטליך פון
די אין=טיטעל=דערמאָהנטע שרייבער האָבען מיר נישט נאָך אָרי=
גינעלע שטעדטליך, וועלכע פערדיענען ערנסט אַנאַליזירט צו ווע=
רען. אַבראַמאָוויטש׳עס קאַבצאַנאָווקע, שלום=עליכם׳ס כתרילעוו=
קע און אַ. רייזענס שטעדטיל פערלאַנגען איטליכס פאַר זיך
די אויפמערקזאַמקייט פון איטליכען ליעבהאָבער פון הער ליטע=
ראַטור. קאַבצאַנאָווקע און כתרילעווקע זענען ביי אונז געוואָרען
אַ שם דבר און האָבען זיך אָבגעקריצט אין אונזער פאַנטאַזיע
ניט ווייניגער, ווי די טיפען אין זיי. אָבער אין די דריי שטעדטליך
געפין איך אַזוינס, וואָס צייגט אונז אַ נייַ פערהעלטניש צום
שטעדטיל, וואָס זאָגט נישט=ווילענדיגערהייד פאָרויס דעם גיכען
סוף פון זייער קיום.

ביי פרץ׳ן (איך האָב דאָ הויפטזעכליך אין זינען זיינע „ריי=
זען איבער פוילישע שטעדטליך") זעהען מיר צוערשט דאָס
נייע פערהעלטניש צום שטעדטיל, וועלכעס מיר געפינען נאָך
נישט ביי אַבראַמאָוויטש׳ן און שלום=עליכם׳ן.

ביי אַש׳ן זעהען מיר צוערשט אַ ראָמאַנטישע בעציהונג צום
שטעדטיל, וואָס ווייזט, אַז דאָס שטעדטיל, אַלס לעבעדיגע קראַפט,
האָט שוין אויפגעהערט צו עקזיסטירען, אַז עס לעבט נור אין
דעם זכרון, ווי אַ געליעבטער זיידע, וואָס האָט זיך שוין געשיעדען
מיט דער וועלט.

ביי ווייסענבערג'ן זעהען מיר, ווי די ניי-מאָדנע אידעען דרינ-
גען אריין אין דעם שטעדטיל, מאַכען עס איבער, נעהמען פון
זיין פנים אראָב דאָס ספעציפיש-יודישע, ברייננגען עס אריין אין
דעם אַלגעמיינעם לעבענס-שטראָם און ליידיגען עס סוף כל סוף
אוים פון אַלץ, וואָס איז יונג און קרעפטיג.
אַלע די דריי שטעדטליך זענען מיט אַנדערע ווערטער דער „אל
מלא רחמים" אויף אַ לעבען, וואָס גיעהט ביסלעכווייז אונטער,
אָדער וואָס איז שוין אונטערגעגאַנגען. אין די פאָלגענדע קאַ-
פּיטלען ווילען מיר זיך אויף יעדען שטעדטיל בעזונדער אָפּ-
שטעלען.

II

אונטער דעם טיטעל: „בילדער פון אַ פּראָווינץ-רייזע" האָט
אונז פּרץ געגעבען (אין יאָהר 1890) אַ בילד פון דעם פּוילישען
שטעדטיל. געווידמעט האָט ער זיינע בילדער „די אַלע, וואָס
האָבען געוואָלט, נור, ליידער, נישט געקאָנט העלפען". ער
איז אַוועק אין שטעדטיל מיט אַ נייער בעציהונג צו איהם. נישט
ווי אַבראַמאָוויטש און שפּעטער שלום-עליכם, וועלכע זענען גע-
ווען מיט דעם שטעדטיל ווי אויסגעבונדען און האָבען עס בע-
שריבען מיט דעם טאָן פון איינעם, „וואָס לעבט-דורך די אייגע-
נע ליידען" — איז פּרץ אַוועק אויף די פּראָווינץ, נאָר ווי אַ
מענש פון אַנ'אַנדער וועלט, „וואָס האָט געוואָלט זעהן, וואָס
טהוט זיך באמת אין די קליינע שטעדטליך, אויף וואָס מען
האַפט דאָרט, פון וואָס מען לעבט און וואָס מען טהוט דאָרט".
אַוועק איז ער פון דעם שטעדטיל, ווען אַמעריקאַ איז געווען פון
דמיון אַזוי וויַט, וויַט... „נישט איין יוד האָט זיך אַמאָל פאַר-
טראַכט, ווי אַזוי עס שטעהט דאָרט (מיט'ן קאָפּ אַראָב) אַ שיי-
סעל גריץ, אָדער צי טראָגט מען דאָרט די יאַרמולקעס אויף
די פיס". פערלאָזען האָט ער דאָס שטעדטיל אין אַ ציַיט, „ווען
מען האָט אַזוי זעלטען געהערט פון ארץ-ישראל-אתרוגים, פון
אַ באַראָן הירש און פון „נדיב הידוע". נאָר עס זענען געקומען
שלעכטע ציַיטען. דער יודישער כלל האָט זיך שוין געטיילט

אויף אַ יום־טובֿ'דיגען, וואָס לעבט אַ גרויס־שטעדטיש קולטור־לעבען, און אַ וואָכענדיגען, וואָס ליעגט צושפּרייט אין אַ באַרבאַרישער קולטור פֿון די פּוילישע קאַבּצאַנאָוועקעס. פֿון דער גוי'אישקער אַנטיסעמיטישער זייט האָבען זיך געשאָטען בלבולים איבער בלבולים, און, ווי פּרץ שרייבט, „איז געבליבען ביי אונז, אַז מען דאַרף זיך בּעקענען מיט'ן געוועהנליכען וואָכענדיגען יודישען לעבען, זעהן, וואָס טהוט זיך באמת אין די יודישע שטעדטליך".

אַזוי איז צוגעגאַנגען פּרץ צום שטעדטיל. דער רייכערער געבילדעטער קרויז האָט זיך צוליעב פֿערשיעדענע סבּות בּעשלאָסען צו בּעזוכען אַ מאָל דעם אָרט פֿון זיין אָבּשטאַם. דער מענש, וואָס לעבט שוין אין אַ העכערער גייסטיגער סביבה, האָט זיך אַראָבּגעלאָזט אין אַ טישעוויץ, יאַרטשעוו, לאַשטשאָוו, א. א. וו., אום צו דערשפּירען דעם וועהטאָג פֿון אַ פֿיינער מאָראַלישער נאַטור, ווען זי זעהט מענשען פֿון אייגען בּלוט אויסגעהן פֿון הונגער, שמוץ און אַלערליי שלאַפֿקייטען און צרות. דעם מענשען, וואָס פֿיהלט, אַז אין דער גרויסער שטאָדט פֿערנעהמט ער אַ כבֿוד'ייגען אָרט אין כלל'שען לעבען, האָט זיך פֿערוואָלט העלפֿען אַ באַרבאַרישען, פֿערווילדעטען כלל פֿון אייגענע מענשען. בּאַלד אָבער האָט ער זיך איבערצייגט, אַז עס פֿעהלט שוין איהם, דעם גרויס־שטעדטער, דער פּונקט פֿון אַרחימעדוס; אַז ער מעג נור וועלען, אָבער קאָנען העלפֿען קאָן ער שוין נישט. צווישען איהם און דעם שטעדטיל ליעגט שוין אַ תהום. ער קאָן נור טיעף־טיעף בּעדויערן די מענשען, וואָס חושכ'ן דאָרט אָבּ זייער לעבען. ער האָט שוין אָבער קיין ווערטער נישט פֿאַר זיי, ער האָט שוין כמעט קיין שפּראַך נישט פֿאַר זיי, אַז זיי זאָלען איהם קאָנען פֿערשטעהן. ער פֿערשטעהט זעהר טיעף דעם גאַנצען פּלאָנטער פֿון זייער לעבען; איהם האָט מען שוין אויפֿגעהערט צו פֿערשטעהן. וואָלט ער זיין מויל נישט האָבענדיג געמאַכט מיט דעם פּשוט'ן יודיש — וואָלט דאָס שטעדטיל פֿון איהם געוויינט נאָך ערגער, ווי פֿון אַן אייגענעם היימישען גוי. לייענענדיג די „בּילדער", בּעקומט דער לעזער דעם אייגענעם איינדרוק, ווי פֿון אַ רוסישען נאַראָדניק, אוספּענסקי, למשל, ווען

ער נעהמט אונז שילדערן דעם רוסישען הײנטיגען דאָרף. דער מרחק צווישען איהם און דער געשילדערטער וועלט איז געוואַלדיג גרויס. נאָר דער שריפֿטשטעלער פֿערשטעהט די וועלט; זי איהם — שוין נישט. אַן׳אינטעליגענטער מענש מיט אַ העכערער קולטור שטעהט פֿאַר אַ פֿינסטערע קרומע וואַנד, און דער וועהטאָג ווערט נאָך גרעסער, ווען דער מענש פֿון אַן׳אַנדער קולטור קאָן זיך נור בענוגענען מיט׳ן פּשוט׳ן טרוקענעם קאָנסטאַטירען פֿון פֿאַקטען, קאָן אָבער נישט העלפֿען, קאָן נישט לינדערן די צרות חאָטש אויף אַ האָהר ווערטה.

דאָס שטעדטיל ערשײַנט אין דער שילדערונג פֿון פּרץ אין אַ צושטאַנד פֿון דעגענעראַציע. דאָס שטעדטיל געהט אונטער, עס פֿוילט אויף דער זון, ווי אַ געפּגר׳ט פֿערד. מען טרעפֿט נישט אָן אויף דעם מאַרק־פּלאַץ קײן אײן פּנים, וואָס זאָל עדות זאָגען פֿון אַ געזונדען גוף. עס בלאָנקען אַרום אויף די בלאָטיגע שטעגלעך דאַרע, אויסגעהונגערטע מענשען. קײנער פֿון די דערוואַקסענע ווייסען ניט, וואָס וועט מיט זײ מאָרגען זײַן, ווען זײ וועלען אָבעסען הײַנט זײַער אָרימע וועטשערע. די מענשען פֿון שטעדטיל דערנעהרען זיך מיט אַזוינע מאכלים, וואָס זענען פֿיזיאָלאָגיש נישט בכח צו געבען דעם נויטיגען חיות. די קינדער קומען אָב אַ לאַנגען חדר־טאָג מיט אַ שטיקעל ברויט און אַ שטשיפּאַרעק דערצו; אַ פֿערצויגען קינד בעקומט פֿון דער מאַמען צוויי שטשיפּאַריקעס צום ברויט. אַ טיעפֿען אײנדרוק מאַכט דאָס פֿערצויגען יונגעלע פֿון דעם שטעדטיל, ווען די מאַמע איז אַוועק אויף דער אמת׳ער וועלט און דאָס עופֿה׳לע איז אַ יתום געוואָרען. פּרץ שפּאַצירט מיט איהם אין אַ לבֿנה־נאַכט דורכ׳ן שטעדטיל, וואו עס שטעהען מאַנכע הײַזלעך שטאָק־בלינד, און וואו עס ענדיגט זיך אַ טאָג מיט „אַ שטיקעל טרוקען ברויט מיט אָדער אָהן אַ הערינג, און אפשר קריאת שמע — אָהן אַ וועטשערע“, און ער ציהט אַרויס פֿון יתומ׳ל אינגאַנצען צוויי בקשות צו גאָט: „פֿון טאַטען אויף דער ערד נאָך אַ שטשיפּאַרעק און פֿון פֿאָטער אין הימעל — די לבֿנה זאָל גרעסער ווערען“.

אין קאַפּיטעל „דער יאַרטשיוועער רבֿ“ האָט אונז פּרץ סימבאָליש געוויזען דעם תוך פֿון דער דעגענעראַציע אין שטעדטיל.

מיט אַ מײַסטער־פֿעדער האָט ער אונז געשילדערט אַ גײַסטיגען
צושטאַנד, בעת איטליך שטיקעלע מותרות אין לעבען איז אַנ־
אומגליק. דער יאַרטשיווער רבֿ לויבט דעם רבונו של עולם דער־
פֿאַר, וואָס מען עסט דאָ אין שטעדטיל איין מאָל אַ וואָך פֿלייש,
און דאָס אויך נור שעפּסענע; וואָס זײַן נײַ שטיבעל האָט אָבּ־
געבּרענט, וואָס די מענשען פֿון שטעדטיל צולויפען זיך
אַ גאַנצע וואָך איבער די דערפֿער, אַז ס'איז אַפילו נישטאָ ווע־
גען וואָס אַמאָל אַ שאלה צו פֿרעגען; ער דאַנקט דעם בורא,
וואָס האָט פֿערקלענערט זײַנע הכנסות און צוגענומען פֿון איהם
דעם מאָנאָפּאָל אויף הייוען; ער פֿרעהט זיך, וואָס דאָס שטעד־
טיל איז אַזאַ שטיל, טויט אָרט, וואו עס מאַכען זיך נישט קיין
סכסוכים; קורץ — ער דאַנקט גאָט, וואָס זײַן סביבה איז אַ פֿער־
חלומטע, אַ טויטע, וואו מען זעהט נור אַ סימן פֿון לעבען איין
שבת אין וואָך.

און די אײַנגעפֿאַלענע הײַזלעך מיט די צעהגרליגער קינדער פֿון
ערשטען, צווייטען ווײַב און פֿון די ווײַבער, וואָס זענען שוין גע־
קומען צום צווייטען מאַן מיט קינדער פֿון ערשטען, וואו עס
דרינגט אַרײַן פּרץ'ס פֿאַרשער־אויג, זעהט מען נישט קיין איין
פּונקט, אויף וואָס עס זאָל זיך קאָנען אָבּרוהען דאָס אָנגעווע־
טאָטע האַרץ. און ווען פּרץ דערזעהט שוין עפּיס אַ סימן פֿון
בעל־הבתישקײַט אין אַ צימער פֿון שוחט'ס הויז, איז דאָס אַ
חדר „פֿון אַנאַלמנה מיט דרײַ יתומים. אַ גאַנצע וואָך איז די
דירה פֿערשלאָסען, ווײַל זי קומט אַהיים משבת לשבת, איסער
שבת חזון, אַ גאַנצע וואָך איז זי אין די סביבות און בעטעלט
מיט אַלע דרײַ קינדער".

צוגלײַך מיט'ן יאַרטשיווער רבֿ, איז „די סקולער רבי'צין" אַ מײַס־
טער־שטיק פֿון אַ קליינעם זשאַנר־בילד, אַ טיעפֿער סימבאָל,
וואָס ווײַזט אונז דאָס שטעדטיל אין זײַן גאַנצער טויטקײַט. סײַ
דער אמת'ער רבֿ, ווי די אַמאָליגע רבי'צין דערמאָהנען אונז אָן
טויט, אָן עפּיס, וואָס איז שטיל אָהן טענות, נאָך מיט אַ שמייכעל
אויף די ליפּען, אַוועק פֿון קאָבענדיגען לעבען. זיי ביידע זענען
אפֿשר די אײַנציגע געשטאַלטען אינ'ם שטעדטיל, וואָס צעווע־

מאָגן נישט דעם לעזער דאָס האַרץ. אויף בײדענס פּנים׳ער ליגט שוין די רוהיגקײט פֿון אַ וועלט, וואָס איז נאָך נישט אונזער וועלט. די איבעריגע פּאַרשוינען אין שטעדטיל זענען אָבער האַלבע מתים, וואָס טאַנצען אין קאָן און מאַכען העויות פֿון לעבעדיגע. און מען דאַרף שוין זײַן אַזוי טויט ווי דער רבֿ און די רבי׳צין, אום צו קאָנען דאָס פֿערטראָגען מיט אַ רוהיג געמיטה. אין די קאַפּיטלען „בטחון“, „ל״ו צדיקים“, „דערצעהלטע מעשיות“ ווײַזט אונז פּרץ אַנ׳עדה, וואו גלויבען איז געוואָרען צו אַבערגלויבענישען. ער בעקענט אונז מיט אַ מאַסע, וואָס איז שוין אַזוי באַרבאַריש, ווי די יאַקוטען, וואָס ציטערן פֿאַר זייערע שאַמאַנען. אַלס מאַסע, איז זי דורך און דורך נישט אָרגאַניזירט: „כל ישׂראל איז נישט מײַן, כל ישׂראל איז דעם רבונו של עולם׳ס“, — זאָגט אַ ייד פֿון טישעוויץ און דערמיט דריקט ער אויס דעם שטאַנדפּונקט פֿון אַ וואָרים, וואָס ראָיעט זיך אין דער ערד איבער די לײַבער פֿון זײַנס־גלײַכען.

דאָס שטעדטיל האָט זיך זײַן משׂכיל, זײַן מסור, זײַנע עטליכע משוגעים. דער משׂכיל האָט כּמעט די אייגענע בעדײַטונג, ווי דער מסור, און דער מסור איז אייגענטליך אויך אַ האַלבער משוגענער. די אָרימע פֿינסטערע מאַסע האָט פֿאַר איטליכען בעזונדער מורא.

דער משוגע׳נער בעקלאָגט זיך: „דאָס שטעדטיל איז קליין און אַחוץ מיר זענען דאָ נאָך משוגעים. אָט האַלט שוין נאָך אײנער משוגע צו ווערען. איך ווייס נור נישט, צי וועט ער קרעהען ווי איך, צי בלאָזען אין דער פֿויסט אַרײַן ווי שליאָמטשע דעם רבֿ׳ס, אָדער גאָר שווײַגען ווי חנה די טוקערין“.

און אַז די משוגעת לויערט איבער׳ן שטעדטיל ווי אַ קאַץ אויף אַ מויז, זעהט מען דערפֿון, וואָס פּרץ אַליין שרײַבט: „ווען איך טרעף נאָך אַזאַ שטעדטיל ווי טישעוויץ אין וועג, וואָלט איך אויך אָנגעהויבען קרעהען“.

דער אײַנדרוק פֿון פּרץ׳ס שטעדטיל איז גאָר אַנ׳אַנדערער ווי פֿון אַבראַמאָוויטשעס שטעדטיל. פֿיהלט מען צו יענע פֿעראַכטונג און רחמנות — בעקומט מען דאָך צוגלײַך די פֿאָרשטעלונג

פֿון אַ מאַסע, וואָס לעבט מיט אַנ'אַלטער קאָמפּליצירטער קולטור. פּרץ'ס שטעדטיל צייגט אונז אַ פֿערווילדערטע, אָרימע, אונוויסענדע מאַסע אין אַ צושטאַנד פֿון דער גסיסה. זיין בעציהונג צום שטעדטיל איז אַ טיעף פּעסימיסטישע, און אין דעם רחמנות צו זיינע בעוואוינער איז שוין נישטאָ דאָס ספּעציפֿיש יודישע רחמנות, ווי מיר זעהען דאָס ביי אַבראַמאָוויטש'ן, נאָר דער טיעפֿער מעהר אַלגעמיינער שמערץ פֿון אַ הויך־קולטורעלען מענשען, ווען ער בעגעגענט זיך מיט אַ מאַסע, וואָס איז פֿעראורטיילט געוואָרען צו אַ לאַנגזאַמען טויט, ווייל זי איז אָבגעשטאַנען פֿון דער אַלגעמיינער מענשען־ענטוויקלונג.

נישט אומזיסט האָט פּרץ זיינע בעאָבאַכטונגען געווידמעט „די, וואָס ווילען און קאָנען נישט העלפֿען". פּרץ האָט פֿערלאָזען דאָס יודישע שטעדטיל מיט דעם געפֿיהל, ווי יענער פּראָפֿעסאָר, וואָס מען רופֿט איהם אַרויס צו אַ גוסס. ווי ליעב און טייער עס איז איהם אפֿשר דאָס שטעדטיל פֿון זיין יוגענד, אין זיינע עלטערע יאָהרען קאָן ער עס מעהר נישט אויסשטעהן, אויב ער וויל נישט אָנהויבען קרעהען, ווי יענער משוגע'נער.

די צוקונפֿט פֿון דעם נייען יודען איז נור אין דער גרויסער שטאָדט. דאָס שטעדטיל האַלט ביים שטאַרבען. דאָס איז פּרץ'ס שטעדטיל.

III

י. ל. פּרץ האָט געשריבען „בילדער פֿון דער פּראָווינץ", שלום אַש האָט שוין פֿערפֿאַסט „אַ פּאָעמאַ פֿון יודיש־פּוילישען לעבען". אונטער דעם דאָזיגען צווייטען טיטעל האָט ער אַרויסגעלאָזען זיין בערימטע בוך „אַ שטעדטיל", אין יאָהר 1906.

פּרץ איז אַוועק אין שטעדטיל אַלס אַ רעאַלער מענש, אַלס אַ סטאַטיסטיקער, אַלס אַ געבילדעטער בעאָבאַכטער מיט אַ געוויסען ציעל, וואָס וויל דערגעהן, „וואָס עס טהוט זיך דאָרט באמת".

ש. אַש געהט צום שטעדטיל אין די האַלב־פֿאַנטאַסטישע בגדים פֿון „אַנ'איינזאַמען וואַנדערער מיט'ן פּעקעל אויף דער פּלייצע און אַ שטעקען אין דער האַנד". נאָך איידער פּרץ איז אַריין אין שטעדטיל, האָט ער שוין כמעט געוואוסט, אַז קיין נחת

וועט ער פֿון איהם נישט האָבען. אַש דאַגעגען ווייסט כמעט פֿאָרויס, אַז פֿון זײַן נסיעה אין שטעדטיל וועט ער האָבען אַ פּאָעטיש-ראָמאַנטישע הנאה. אָבער סײַ פּרץ, סײַ אַש לאָזען זיך צום שטעדטיל אָהן תמימות און מיט בעשטימטע סענטימענטען, מיט דעם גײַסט פֿון אַ מענשען, וואָס האָט זיך שוין דערווײַטערט פֿון שטעדטיל אויף טויזענד מײַל.

צווישען פּרץ'ס „בילדער“ און אַש'ס „שטעדטיל“ ליעגט אַ משך פֿון 16 יאָהר. און ווען מען בעדענקט, דאָס 16 יאָהר אין לעבען פֿון יודישען כלל בעדײַט אין אונזער 20-טען יאָהרהונדערט אַ סך מעהר, ווי ענדע 18-טען און העלפֿט 19-טען יאָהרהונדערט עטליכע דורות אויף אַ מאָל, — איז לײַכט צו פֿערשטעהן, ווי עס האָט זיך געמוזט בײַטען די בעציהונג פֿון פּאָעטען אויך צום שטעדטיל. פֿאַר אַש'ן איז שוין דאָס שטעדטיל עפּיס אַ פֿאַנטאַסטישע זאַך, אַ מין חלום, אין וועלכען עס מישען זיך אויס אַ סך לעבעדיגע פּרטים אינאיינעם מיט אַ פֿאַנטאַסטישען הינטערגרונד. אַש'ס שטעדטיל איז אײַנגעהילט אין אַ בלאָהען, בלאָהען שלייער, מיט וועלכען עס צייכענט זיך אויס איטליכע ווייטקייט אין דער נאַטור. דאָס שטעדטיל שײַנט אַרויס פֿאַר אַש'ס בליקען, ווי אַ ווײַטע, ווײַטע קינדהײַטס-ערינערונג. אין קאַפּיטעל XI „דרײַ חופּות“ שילדערט אונז דער פּאָעט אין שענע ווערטער זײַן אינעווייניגסטע בעציהונג צו דעם שטעדטיל, איבער וועלכען עס געוועלטיגט אַ ר' יחזקאל גאָמבינער, אַ חסיד'ישער רבי, אַ מתנגד'ישער רב א. א. וו. און וואָס ער, דער וואַנדלער פֿערלאָזט איצט: „איינער אַליין מיט דעם פּעקעל אויף דער פּלייצע און מיט'ן שטעקען אין דער האַנד איז דער וואַנדלער (ד. ה. דער פּאָעט) געגאַנגען איבער'ן וועג, וואָס פֿיהרט פֿאַרבײַ דעם בית-עולם, צווישען די הויכע ווײַס-בעשיינטע טאָפּאָלען, וועלכע האָבען אין ליכט פֿון דער לבנה אויסגעזעהן, ווי ווײַסע עדות. דאָ איז אַלץ רוהיג און שטיל געווען, געלעבט זײַן טויט לעבען. אַלט-קאַזמער האָט פֿון דערווײַטען פֿערנומען די נגונים פֿון די פֿידלען, די צוריסענע טענער פֿון די געזאַנגען און דאָס ווײַטע שאַלענדע עכאָ פֿון די טרומייטען און דער בעמבע. נאָר דאָ האָבען זיך די נגונים נישט געקריעגט, נישט איינער גע-

וואָלט דעם צווייטען גובֿר זײַן. שטיל און רוהיג, ווי פֿון אַ בעהאַלטענער וועלט, האָבען די טענער אַהער געבלאָנדזעט, און האָבען זיך דאָ אינאיינעם אויסגעמישט, צוזאַמענגעקלונגען: יעדער האָט געגעבען זײַן טאָן אין נגון; די חסיד'ישע פֿידעל, די בעל־הבית'ישע טרומייט, די בעל־עגלה'ישע בעמבע, און עס איז איין נגון געוואָרען פֿון איין שטעדטיל״.

אַש האָט בעמיהט זיך צו חאַפּען יעדענס טאָן, וואָס געהט אַרײַן אין דעם נגון, און פֿון אַלע טענער האָט ער געזוכט צו געפֿינען דעם איין־איינציגען נגון, וואָס איז אין אַלגעמיין דער נגון פֿון שטעדטיל. זײַן אויפֿגאַבע איז געווען אַ ראָמאַנטיש־עסטעטישע, ניט קיין רעאַלע. ווי מאַנכע רײַזענדער איבער פֿרעמדע שטעדט קריכען אַרויף אויף אַ הויכען באַרג, וואָס ליעגט ווײַט פֿון שטאָדט, אום צו חאַפּען פֿון איהר דעם אַלגעמיינעם פֿאַרבען־קאָליר, אַזוי האָט אַש זיך דערווײַטערט פֿון רעאַלען צוריסענעם לעבען פֿון שטעדטיל, איז אָבגעטרעטען פֿון איהם אַ מהלך וועגס. און איינזאַם אַליין אין דער פֿרײַער ווײַטקײַט האָט ער זיך צוגעהערט צו אַן'אַלגעמיינער מעלאָדיע, וואָס פֿליסט צוזאַמען פֿון פֿערשיעדענע אינסטרומענטען. איהם האָט מיט אַ כּיון נישט אינטערעסירט דאָס ניט־האַרמאָנישע, ער האָט נור צונויפֿגעפּאָרט דאָס, וואָס האַרמאָנירט, און וואו נור עס האָט זיך גענומען בילדען אַ שטיקעל קאָנפֿליקט, אַ שטיקעל צוריסענקייט, האָט ער עס באַלד מיט זײַן פּאָעטישער פֿאַנטאַזיע אויסגעגלײַכט. אַש'ס שטעדטיל איז אַזאַ גליקליך האַרמאָניש מקום'ל, וואָס מיר בעגעגענען דאָס נור אין עולם הדמיון, אין חלום, אָדער ווען מיר לעבען־דורך ליעבע, זיסע קינדער־ערינערונגען.

יחזקאל גאָמבינער לעבט רוהיג און ברייט ווי אַן'אַלטער פֿוילישער שליאַכטשיץ. ווי פֿון אַ הייסען סאַמאָוואַר געהט פּאַרע, אַזוי געהט פֿון איהם גדולה און עשירות, און אַלץ, וואָס האָט מיט איהם צו טהון, באָדט זיך אין אַ ליעבליכער וואַרימער שפֿע. אַליין איז ער אַ מתנגד, נור זײַנע איידעמס זענען שוין חסידים, און ער אַליין חבֿר'ט זיך אויך מיט לומדים און חסידים. אין זײַן לעבען איז נישטאָ קיין שום קאָנפֿליקטען, אַפֿילו די נאַטור אַליין זאָרגט, אַז יחזקאל גאָמבינער זאָל קיין שאָדען נישט לײַדען.

די ווײַכסעל וויל זײַנע טראַטװעס צוריַיסען, נאָר די קריעס שטעלען זיך אָב נאָך צו דער רעכטער צײַט. כלאחר יד בעקומט ער זײַן נײַעם איידעם פאַר זײַן יונגסטער טאָכטער לאה׳לע און מיט זײַן שותף לעבט ער בנעימות, ווי מאַן און ווײַב.

אויך בײַ לאה׳לען אַליין קומען נור פאָר אַזעלכע קאָנפליקטען, װאָס פערגרעסערן נאָך די זיסע, ליעבע תאוה צום לעבען. לאה׳לע פערליעבט זיך אין גבריאל׳ן, דעם רבי׳ס בחור׳ל, אָבער דאָס פערליעבניש איז מעהר נישט אַנ׳אַנגענעהם בענקעניש אין „זומערדיגע פאַרנאַכטען“. ווי באַלד עס קומט דער חתן, װאָס דער טאַטע האָט איהר אויסגעקליבען, טראַכט זי שוין נישט װעגען גבריאל׳ן און אין האַרצען זינגט שוין אַ נײַע מעלאָדיע: „איך האָב אַ חתנ׳לע, מײַן טאַטע האָט מיר געבראַכט אַחתנ׳לע, װאָס איז אינגאַנצען מײַנער“. אַזוי טאַנצט דאָס הערציל פון אַ קינד, װען עס בעקומט אַ ליאַלקע.

קומט אין שטעדטיל אָן אַ חסיד׳ישער רבי און וואַרפט אַראָב פון זײַן גדולה דעם אַלטען רב, װאָס איז בעשריבען מיט די לעגענדאַרסטע שטריכען, װערט חלילה נישט אין שטעדטיל קיין איבערקעהרעניש. נאָך אַ קליינעם קינדערשען קאָנפליקט זאָגט זיך אָב דער רב צוליעב דעם רבי׳ן פון סנדקאות און געהט צוזאַמען מיט אַלע יודען מקבל פנים זײַן דעם נײַעם רב. אומעטום, װאו עס בילדעט זיך נור אויף אַ רגע אַ קאָנפליקט, קומט אַש׳ס װייכע קינדער-האַנד און פערגלעט דאָס. און מיט אַ קינדערש ענטציקט לאַכענדיג אויג שילדערט ער אונז אַלץ, װאָס ברייננגט אַרײַן אַחדות, װאָס בעהעפט, פעראייניגט, שמעלצט צוזאַמען. כאַראַקטעריסטיש איז די שטעל, װאו ער שילדערט אונז דאָס בילד פון רבינ׳ס קבלת פנים אויפ׳ן פעלד.

„חסידים האָבען זיך צוזאַמענבעהאָפטען, איינער צום צווייטען, איינער האָט אַרויפגעלעגט די האַנד אויפ׳ן צווייטענס אַקסעל, בײַ די הענד זיך גענומען, בעהאָפטען זיך און זענען געוואָרען אַנ׳עדה אין דער עדה. זיי האָבען קיין חלוק נישט געמאַכט, צי „משלנו“ אָדער נישט „משלנו“. װער עס האָט געוואָלט, האָט זיך בײַ אַ גאַרטעל אָנגענומען, בײַ די הענד זיך אָנגענומען און האָט זיך צוזאַמענגעהאָפטען. קינדער זענען געקומען צולויפען,

פֿערפֿלאָנטעוועט זיך צווישען די פֿיס, בײַ די פֿאָטערס גאַרטלען זיך געחאַפּט, בײַ די פֿאָטערס קאַפּאָטעס, און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרען וואָס אמאָל גרעסער און גרעסער; פֿון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמענגענומען, בעהאָפּטען זיך און אָנגעהויבען צו זינגען, הויך מיט אַ קול: ברוב עם הדרת מלך".

אין דער שילדערונג פֿיהלט זיך די קערפּערליכע הנאה פֿון אַ קינד, וואָס האָט ליעב זיך איינגער צו־צוטוליען צו דער מאַמעס שוים; דאָס איז נישט דאָס אַחדות־געפֿיהל, וואָס פֿעראייניגט צווישען זיך ערנסטע גײַסטער, נאָר דאָס האַלב־עראָטישע, האַלב־קינדיש־שטיפֿערישע און קינדיש־ערוואַכטע געפֿיהל, וואָס פֿער־אייניגט הענד מיט גאַרטלען, אָרעמס מיט אַקסלען, לאַנגע קאַ־פּאָטעס מיט קינדערשע הענדטלעך, וואָס האַלטען זיך בײַ דעם טאַטענס פּאָלעס.

אַש׳ס שטעדטיל איז אַ שטעדטיל פֿון קינדער מיט בערד און פּאות. און ווען מיר, דערוואַקסענע, לייענען דאָס, האָבען מיר דעם אייגענעם אײַנדרוק, ווי מען וואָלט אונז דערצעהלען אַ מעשה פֿון אונזערע יונגע פּלימעניקעס, וואָס ליגען נאָך אין די וויעגען אָדער וואָס בויען פֿון קלעצלעך שולען און פּאַ־לאַצען. די גאַנצע צײַט געהט ניט אַראָב דאָס שמייכעלע פֿון אונזערע ליפּען. „יצחק יודעל", אָדער דער „ווײַבערשער יודעל", לאה׳לע, צי איהר חתנ׳דעל, דער רב, אָדער ר׳ יחזקאל׳ס יונג נאָטע, די לאָוויטשער רבי׳צין, אָדער יענטע די קעכין — אַלע מאַכען אויף אונז אַ לאַכענדיגען, נאַאיוו־קאָמישען אײַנדרוק, ווי קליינע קינדער. אַפֿילו די שרפֿה אין שטעדטיל מיט דער מאַ־מען, וואָס זוכט איהר קינד, וואָס איז זיך אַוועק באָדען, רופֿט נישט אַרויס בײַ אונז קיין אַנדער געפֿיהל, ווי אַ לאַכענדיגס, נאַאיוו־קאָמישעס. נאָכמעהר. גדליה יודעל׳ס, „דער יוד אַ סו־חאָטניק פֿון טאַטען און זיידען, הויך ווי אַ יוד און שמאָל ווי אַ יונגעל", וואָס שפּאַצירט אַרום „ווי דער טויט אַליין" און צווינגט אַ ווײַלע זיך צו דערמאָהנען אָן דעם מלאך המות, וואָס לויערט הינטער׳ן מענשען, — מאַכט אויך סוף כל סוף אַ מילדען אײַנ־דרוק. דער שאָטען פֿון טויט, וואָס האָט זיך אַריבערגעטראָגען

איבער׳ן קינדער׳שען שטעדטיל, פֿערגרעסערט נאָך די תּשוקה זיך צו בּעהעפֿטען גאַרטעל בּײַ גאַרטעל און שטאַרקט דעם חסיד׳יש־קינדערשען בּרען.

נור איין שטעל אין „שטעדטיל" צושטערט די קינדערשע אי־דיליע. אין קאַפּיטעל „נאָך יום טוב" געפֿינען מיר ווערטער, וואָס פּאַסען גיכער פֿאַר פּריץ׳ן, ווי פֿאַר אַש׳ן, וואָס האָט אונז בּע־שאַפֿען אַ קינדערשען גן־עדן אין פֿאָרם פֿון אַ קליין שטעדטיל, וואו עס הערט זיך נישט די גאַנצע צייט די שטים פֿון נויט און עלענד. בּאַלד נאָך יום־טוב „איז מען אין מאַרק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן אַ גראָשען געלד צו פֿערדיענען... יודען דרעהען זיך אַרום, קוקען־אויס אַ פֿוהר ווי אויף משיח׳ן. איינער איז אויפֿ׳ן צווייטען בּרוגז, פֿון דערווײַטען, פֿאַר גאָרנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פֿון ר׳ ליבּוש עפּשטיינ׳ס געוועלבּעל שטעהען מעקלער, פֿריהרען אין די חאַלאַטלעך און מאַכען דאָס געלעכטער פֿון זיך אַליין, זאָגען גלײַכווערטליך, עס הייסט, ווי זיי האָבּען שוין גאָרנישט וואָס צו טהון. דער „בּעל יכול" קויפֿט אַ רעטעך אין גאַס בּײַ די שטעלען צום מיטאָג. יודען קוקען איהם נאָך און קרעכצען, טײַטען אויף איהם מיט די פֿינגער, אַלע קלערען איצט איין געדאַנק: נור ער אַליין וועט הײַנט מיטאָג עסען"...

חוץ דער דאָזיגער שטעל, וואָס איז די איינציגע, וואָס גיט ווי מיט אַ בּליץ אַ לײַכט אויף אַש׳ס אידיליע און צושטערט איהר כּמעט, איז אַ״ז׳ס שטעדטיל אַ שעגער, ליעבּער חלום פֿון אַ קינדערש געמיטה, וואו דאָס לעבּען ציהט זיך ווי אַ קלאָר־ווײַסער וואָלקען איבּער אַ מילדען בּלאָהען הימעל.

אַזאַ חלום האָט אָבּער געקאָנט צײַטיג ווערען אין קאָפּ פֿון פּאָעט נור דאַן, ווען דאָס שטעדטיל, אַלס רעאַלע לעבּעדיגע נאָהנ־טע מאַכט, האָט שוין אויפֿגעהערט צו זײַן אַ דבר שבּממש. דען אויך אין דעם גליקליכסטען רוהיגסטען חלום בּײַ דער נאַכט שפּיגלען זיך נישט ווילענדיג אָבּ די רעאַלע טרויעריגע נישט־האַרמאָנישע פּרטים פֿון בּײַ־טאָג. אויך אין אַש׳ס חלום געפֿי־נען מיר עטליכע אַזוינע פּרטים, אָבּער זיי זענען אַזוי ווייניג,

דאָס דער חלום פֿערליערט נור װעניג פֿון זײַן ליעבער, רײנער פּאָעזיע.

װײַטע ערינערונגען פֿערװאַנדלען זיך בײַ אונז אין פּאָעזיע, און די פּאָעזיע פֿון שלום אַש איז דער גרויסער בעװײַז, װי װײַט דאָס שטעדטיל איז שוין געװאָרען בײַ אונז אַ הײַטע, װײַטע ערינערונג.

IV

א. מ. װייסענבערג׳ס „שטעדטיל“, װאָס איז ערשינען קוים אַ יאָהר שפּעטער װי שלום אַש׳ס, מאָלט אַ בילד פֿון אַ יודישער עדה אין אַ קליינעם פּוילישען מקום, װען עס הויבען אָן איינצודרינגען בײַ איהם נײַ־מאָדנע אידעען מיט נײַע פֿאָרשטעלונגען פֿון גערעכטיגקײַט און יושר. חוץ אייניגע נישט־װיכטיגע פּרטים, איז דאָס שטעדטיל שוין װעניג עהנליך צו אַלע די דאָזיגע שטעדטליך, װאָס מיר געפֿינען אין דער שענער יודישער ליטעראַטור. עס אונטערשיידט זיך פֿון פּרץ׳ס שטעדטיל־מאָלערײַ דאַדורך, װאָס די בילדער פֿון דחקות און נויט פֿערנעהמען בײַ װייסענבערג׳ן שוין כמעט קיין אָרט נישט. עס פֿעהלט אויך דעם שטעדטיל דאָס רוהיגע אידילישע פֿון אַש׳ס אַלט־קאָזמער. אַלע די זײַלען, אויף װעלכע עס בויט זיך אויף די גײַסטיגקײַט פֿון אַ יודיש קאָבצאַנאָװקע, װי, למשל, דער בית־מדרש, דער רב, דער רבי, דער מגיד, דער חזן, די לומדים, חסידים א. ד. גל., פֿערנעהמען שוין נישט קיין פּלאַץ אין דער שילדערונג. אויך עקאָנאָמיש איז זי שוין נישט פֿערבונדען מיט׳ן מאַרק, װאו אַ מנין יודען רײַסען זיך ביים װאָגען פֿון פּויער׳ס פּראָדוקטען און קומען־אָב אַ לאַנגען זומער־טאָג מיט אַ פּיער־גראָשענדיגען רעטעך. װייסענבערג׳ס שטעדטיל אַרבײַט אַ גאַנץ יאָהר פֿאַר אַ גרויסען צענטר. האָטש עס איז איצט פֿאַר פּסח, „נאָר שוסטער, בפֿרט היגע שוסטער, װאָס אַרבײַטען שטיװעל פֿאַר די גרויסע שטעדט, — זיי איז אַלץ איינס. זיי זענען הײַנט נישט ברודיג מעהר װי אַ גאַנץ יאָהר“. דער פֿאַר־פּסח שפּיעלט שוין פֿאַר זיי נישט די ראָליע, װאָס פֿאַר אַנדערע בעלי־מלאכות, װאָס

ציהען זייער חיונה פֿון שטעדטיל. די יודישע יום־טובים שנײדען זיך שוין נישט אַרײַן אין זייער לײַב, ווי בײַ דעם פֿאַרצײַטיגען קליין־שטעדטילשען יודען. זייערע עקאָנאָמישע לעבענס־בעדינגונגען זענען שוין פֿיעל אַבסטראַקטער און דער „היגער שוסטער“ איז שוין איינגער צוזאַמענגעקניפּט מיט די מערק פֿון די גרויסע צענטרען, וועלכע ער האָט בפּועל ממש אפשר קיינמאָל אין די אויגען נישט אָנגעזעהן, איידער מיט דעם אייגענעם מאַרק, וואָס שטעהט אין מיטען שטעדטיל אַ טריט ווײַט פֿון שוסטערשען דרייפֿוס. „יעקעל בריסקער און נחום האָמלער, וואָס וועלען קומען באַלד נאָך פּסח אין שטעדטיל אַרײַן און מאַכען אַ „רוים“, אַז דער רוח זאָל עס חאַפּען!“ — פֿערנעהמען מעהר די פֿאַנטאַזיע פֿון די אַרבײַטער, ווי די דרשה פֿון רב שבת־הגדול אין בית־מדרש.

נאָר הויך נחום האָמלער און יעקעל בריסקער וואַרטען ערב פּסח חברה יונגוואַרג אויף זייערע חברים, די „וואַרשויער געסט“, וואָס וועלען אָנקומען אויף פּסח „מיט שײַנענדיגע פּנים׳ער, מיט פֿאַצעטישע היטלעך אויף די קעפּ, געפּרעסטע קעלנערלעך, רויטע אָבגעשמיסענע בעקלעך פֿון ווינד, מיט אויגלעך, וואָס קוקען פֿון אונטער די דאַשעקלעך גאָר ממזר׳יש“. דער יונגער דור שטעהט שוין אונטער דער השפּעה פֿון צוויי אַבסטראַקטע כחות, פֿון דעם גרויסען מאַרק און דער גרויסער שטאָדט. די פֿאַצעטישע היטעלעך און די געפּרעסטע קעלנערלעך פֿער׳מאוס׳ן שוין אין זײַנע אויגען די פֿאַרצײַטיגע שיך און זאָקען און געקרײַזעלטע פּאות׳לעך. די העלדען פֿון שטעדטיל זענען שוין נישט די שענע בעלי־הבתים, וואָס פֿערנעהמען אין באָד און אין שוהל די מזרח־וואַנד, נאָר די יונגוואַרג צוערשט, מיט אַ יעקעל סטאָליער אָן דער שפּיץ און דערנאָך מיט אַנ׳איטשעלע קאַמאַשען־מאַכער. די אַלטע בושה און דער אַלטער דרך־ארץ פֿאַר די פֿאַרצײַטיגע יודישע הייליגטימער איז צוקראָכען, ווי שוים אויף וואַסער. בשעת דער שמש איז מכריז דעם עולם, אַז דער רב האָט גע׳אסר׳ט מעהל פֿון אַנדערע שטעדט, בעווײַזט זיך שוין אויף דער בימה יעקעל סטאָליער און איז אויך מכריז: „רבותי... מען טאָר נישט, מען בעשטעהט נישט... אָרימע אַרבײַטערס געלד... מען מעג

ברייִנגען מעהל — נישטאָ קיין מאָנאָפּאָל“. און שפּעטער, ווען אין שטעדטיל זענען אַיינגעדרונגען די אידעען פֿון אַנ׳אייגענער סאָציאַלער מאַכט און אַ נײַער סאָציאַלער גערעכֿטיגקײַט, ווען צו די אַלטע ליעדלעך איז צוגעקומען דאָס ליעד:

„ברידער און שוועסטער פֿון אַרבײַט און נויט,
די אַלע, וואָס זענען צווייהט און צושפּרייט“... —

שטעהט שוין יעקעל סטאָליער „מיט׳ן פּנים אין שויב און קוקט, ווי יודען געהען פֿון שוהל מיט די טליתים אונטער די אָרעמס, און קוקט אַרויס מיט אַ שטילער, ליכטיגער האָפֿנונג אין די אויגען און אויף די ליפּען שוועבט אַנ׳אויסגעלייטערטער שמייכעל: וואַרט, וואַרט, אַלטע נאַראָנים!“

דער בעגריף פֿון אַ „יודיש וואָרט“ האָט זיך שוין לגמרי פֿערענדערט. „פֿאַר־נאַכט, מען לעגט אַוועק די אַרבײַט, לאָזט מען זיך אין גאַס אַריין... מען בעגעגענט זיך מיט יודען, וואָס שטעהען אויפ׳ן שוהל־הויף... און וואַרטען אויף אַ שטערן... קוקט מען זיך איבער מיט זיי און געהט ווײַטער... מען שפּאַצירט פּאָרלעכווײַז... מען חאַפּט זיך אַרײַן צו מאָטעלען אין טהיי־הויז הערען אַ יודיש וואָרט... ווער שמועסט אַ ליעדעל — איז אַודאי גוט“.

און דאָס „יודישע וואָרט“ איז שוין נישט די דרשה פֿון אַ מגיד, נאָר די האַלב־קלאָרע רייד פֿון יעקעל סטאָליער, אָדער פֿון אַ וואַרשויער פּ. פּ. ס. ׳אָווניק.

און ווייסענבערג׳ס שטעדטיל, וועלכעס איז נאָך געמאָלט געוואָרען אין אַזאַ מאָמענט, ווען עס איז אַדורך די יודישע אַרבייטערקעפּ דער בליץ פֿון אַ הויכען סאָציאַלען געדאַנק און איבער די הערצער איז אַריבער אַ וואַרימער שטראָם פֿון אַ העכערער גערעכֿטיגקײַט און אַ טיעפֿען יושר, — איז שוין דאָס שטעדטיל געטיילט אין צוויי פֿײַנדליכע לאַגערן, די אויבערהאַנד בעקומט אויף אַ רגע די יונגוואַרג און דריקט־אויס אינסטינקטיוו דעם טיעף בעהאַלטענעם רצון פֿון האַרצען און די האַלב־קלאָרע בעגריפֿען פֿון אַ נײַעם מענשליכען לעבען, וואָס וויל נישט וויסען פֿון אַ צופֿאַלענעם, נאַרישען יודישען קיום. אזדאי, ליעגען נאָך זייערע גײַסטער אַיינגעהילט אין די איינגע מלבושים פֿון אַ קליין־

שטעדטילשען לעבען, אָבער דאָס, וואָס שײַנט אַדורך די מלבושים, האָט שוין אַ שוואַכן ספּעציפֿישען יודישען האַראַקטער. ווי נאַיוו, קאָמיש און לאַכענדיג עס זענען נישט די יעקעל סטאָליערס און די איטשעלעך, אָבער זייער גאַנצער מהות איז שוין אָבגעריסען פֿון די אַלט־קליין־שטעדטילשע אידעאַלען און פֿאָרשטעלונגען, און דערנעהנטערט זיי מיט טויזענד פּרטים צו דעם גרויס־שטעדטישען יונגען דור, וואָס נעהמט זיך אַליין אַריינברײנגען אַ סדר אין דאָס פֿינסטערע לעבען אַרום.

די צוויי הויפּט־טיפּען, יעקעל סטאָליער און איטשעלע קאַמאַשען־מאַכער, אונטערשיידען זיך נור אין אָנפֿאַנג דורך זייער בעוואוסטזיניגקייט. דער אייגענער איטשעלע, וואָס איז ביים אָנפֿאַנג ערצעהלונג געווען נאָך קינדיש, לייכטזיניג און נישט פֿערשטאַנען אַזוי ווי יעקעל זיין ראָליע — ענטוויקעלט זיך אין לויף פֿון די געשעהענישען, וואָס זענען אַריבער איבער זיין געמיטה, און ווען סוף ספּור המעשה פֿערשיקט מען איהם אינאיינעם מיט יעקלען קיין סיביר, שטעהט ער שוין פֿאַר אונז אַלס אַ בעוואוסטזיניגער טיפּ פֿון נייעם יונגען דור.

ווייסענבערג האָט אויסגעהאָפּטען זיין שטעדטיל־בילד מיט די פֿעדים פֿון דעם בונדיזם, וואָס דרינגט אַריין אין אַ שטעטיל. נאָר דער בונדיזם איז נור דאָס נאַטירליך־קינסטליכע מיטעל, אום בולט'ער אויסצודריקען די צוטיילונג פֿון שטעדטיל אין אַ פֿאַרצייטיגען און אַ היינטיגען, וואָס פֿערליערט זיין ספּעציעל־יודישען חאַראַקטער. יעדע נייע אידעע, וואָס האָט פֿערחאַפּט דעם לעצטען דור, האָט בולט אַרויסגעוויזען, וואָס פֿאַר אַ תהום עס ליעגט צווישען דעם היינטיגען יודען און דער אַלטער יודישער קולטור. די סצענע, וואו עס שילדערט זיך, ווי יעקעל סטאָליער האָט פֿערלאַנגט נאָך די פּאָגראָמען, אַז יודען זאָלען בילדען אַ זעלבסט־שוץ אין שטעדטיל, בעלייכט, ווי מיט בענגאַלישע פֿייערווערק, דעם געוואַלדיגען חלוק צווישען יונג און אַלט.

— „וואָס איז דאָס פֿאַר אַ תהילים? — האָט ער אַ געשריי געטהון און אַ פּאַטש אין שולחן אַריין — היינט איז נישט קיין צייט פֿון תהילים, נאָר פֿון קעמפּפֿען מיט „בראָן“!“

— „גערוואַלד, „בּראָן“, — האָט זיך דער רבֿ אָן וואָרט אָנגע־
כאַפּט, — נישטאָ קײן בּראָן! תּהילים איז דאָ! תּהילים!“

— „נישט קײן תּהילים, נאָר בּראָן, — שרײַט יעקעל סטאָליער
נאָך העכער, — און טאַקע בּראָן, רעוואָלווערן, פּיסטאָלע־
טען!“

עס ווערט אַ מלחמה אין בּית־מדרש: „בּראָן“, „תּהילים“, שרײַט
מען פון אַלע זײַטען, און ערשט דעמאָלט, ווען אײנער פון דער
„חבֿרה“ האָט אַ ווײַז געטהון אַ רעוואָלווער, האָבּען זיך די אַלטע
מיט שרעק אָבּגעטראָגען פון דעם יונגוואַרג.

אודאי, זענען בּײדע טײלען לעכערליך, שטאַרק קאָמיש און נישט
גערעכט, אָבער דאָ האַנדעלט זיך נישט וועגען דעם. די טהאַט־
זאַך בּלײַבּט אָבער פעסט בּעשטעהן, אַז די יונגע האָבּען בּעסער
בּענומען פערשטאַנען זײער אויפגאַבּע, ווי די אַלטע יודיש־
קײַט. ווילכטיג איז דאָס, וואָס די יונגע האָבּען אין גיכען פערשטאַ־
נען, אין וואָס עס בּעשטעהט זײער נאַרישקײַט און נישט-גע־
רעכטיגקײַט, בּעת די אַלטע יודישקײַט איז געבּליעבּען נאָך אַלע
נסיונות אַזוי בּלינד, ווי פריהער.

פאַר אונזערע אויגען האָבּען זיך פאַרבײַגעטראָגען דרײַ שטעדטליך.
אַלע ווײַזען אונז אַ נײַע בּעציהונג צום שטעדטיל, פון וועלכען
דאָס הײַנטיגע מאָדערנע יודענטום טראָגט זיך אָבּ, ווי פון ווײַ־
רעך. בּײַ פּרץ'ן זעהען מיר די פאָלשטענדיגע דעגענעראַציע פון
שטעדטיל, און אַוואו עס זעהט זיך נישט אַפילו אַ סימן פון אַ
קאָנפליקט צווישען אַלט און יונג. בּײַ אַש'ן זעהען מיר אַני־
אידיליע, וואו אַלץ פליסט מיט דער רוהיגקײַט פון די לײַכטע בּע־
גולטע וואָלקענדלעך אויף אַ קלאָרען הימעל אין אַ זומערדיגען
פאַר־נאַכט. מיר זעהען עפּיס אַזוינס, וואָס איז גאָרנישט בּנמצא
און מאָלט זיך אין דער פאַנטאַזיע פון אַ צאַרטען, ראָמאַנטישען
קינדער־האַרץ. די יודישקײַט איז אין אַש'ס שטעדטיל גאַנץ, ווי
אַ נוס, וואָס איז אָקאָרשט אַראָבּגעפאַלען פון בּוים. מיט אַ יחזקאל
גאָמבּינער וואַקסט אַ גאַנצער דור אײדעמס און אײניקלעך, וואָס
וועלען די אידיליע נישט צושטערען. אויף דעם האַרטען, טרו־
קענעם גרונד פון אַ שטעדטיל, וואָס איז חרובֿ געוואָרען, האָט

אַש אונז געשטעלט אַ שעגע מצבה, זײַן חלום, דעם חלום פֿון אַ פּאָעט.

ווייסענבערג׳ם שטעדטיל דאַגעגען ווייזט אונז נישט־ווילענדיגערהייד, אַז אויב אין שטעדטיל איז נאָך מעגליך וואָס ס׳איז פֿאַר אַ לעבען, איז דאָס לעבען אין פּרינציפּ שוין גאָר אַנ׳אַנדערס און עס איז נור מעגליך דאַן, ווען עס איז עקאָנאָמיש און גײַסטיג פֿערבונדען מיט דער גרויסער שטאָדט, מיט איהרע געדאַנקען און תאוות, אידעען און אידעאַלען. נאָר אין ווײַסענבערג׳ם שטעדטיל געפינען מיר אַ קאָנפֿליקט צווישען יונג און אַלט (ווײַל עס איז דאָס איינציגע שטעדטיל פֿון די דרײַ, וואו עס איז פֿאַראַן לעבען), אָבער דער קאָנפֿליקט איז פֿון דעם סאָרט, וואָס פֿיהרט מיט דער נויטווענדיגקײַט פֿון אַ געזעץ, אַז אַלץ, וואָס איז יונג, שטאַרק און קרעפֿטיג, זאָל אַוועקגעהן אין די גרויסע שטעדט, וועלכע איז איהם שוין לאַנג אַזוי עקאָנאָמיש און גײַסטיג נאָהנט.

אין צענטר פֿון אונזער קומענדיגער יודישער ליטעראַטור, וועט מן הסתם, דאָס שטעדטיל שוין נישט פֿערנעהמען דעם גרויסען פּלאַץ, וואָס אַמאָל.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש.

(מענדעלי מוכר ספרים).

(צום פופציג-יאָהריגען יובילייאום).

I.

פופציג יאָהר זענען אַוועק זינט ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען צו שרייבען. ווי בּיי אַלע ליטעראַטען, האָבען זיך אין זיין אויג און גייסט שאַרפער פאַר אַלץ אָבגעשפּיעגעלט די איינדריקע פון זיין פריהער קינדהייט, און לעזען טהוען איהם מענשען, וואָס זענען שוין טיעף אַריינגעוואַקסען אין צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט. בּיי די ברעגעס פון אַבראַמאָוויטש'עס ווערק רייבען זיך אייגענטליך פיער דורות: דער עלטער-זיידע פון די ניקאָלאַיעווסקע צייטען און דער אור-אייניקעל, וואָס האָט שוין דורכגעמאַכט אויף זיינע פּלייצעס די בהלה-צייט פון אַ רוסישער רעוואָלוציע. און צווישען דעם אונטערטאַן פון ניקאָלאַי דעם ערשטען און דעם אור-אייניקעל ליעגט איינגעשפּאַרט עפּיס אַ פערזעהניש — די השכלה-עפּאָכע — מיט איהרע מענדעלסאָהנ'לעך און איהרע פעטערבורגער חברות. אַוודאי, האָבען די פיער דורות אַנ'אינווייניגסטען צוזאַמענהאַנג צווישען זיך. אָבער שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט זיך ניט אָבגעגעבען דערמיט אונז צוזאַמענצוקניפּען די דורות. בּולט'ער פאַר אַלץ טרעט אַרויס פאַר אונז אין זיינע ווערק דער עלטער-זיידע, שאַרפער ווי די שפּעטערדיגע שילדערונגען שילדערט ער אונז, דער זיידע ר' מענדעלי, די סביבה און דעם גייסט פון דער צייט, ווען זיינע טאַטעס און פעטערס האָבען נאָך געטראָטען אויף די קאַבּצאַנסקער נהלאות. ריין אָביעקטיוו גענומען, זעהען מיר בּיי ר' מענדעלי'ן נישט קיין איבערגאַנג פון אַמאָל צום היינט. פערטיעפענדיג זיך אין זיין וועלט, פערליערען מיר דעם חוש פאַר דער

הײנטיגער יודישער גאַס. װען מיר קלאַפּן־צו זײַנס אַ „ספּיר המעשׂה", דוכט זיך אונז, אַז מיר האָבן עפּיס דורכגעלעבט אַ חלום, װאָס האָט גאָר קײן שײַכות נישט צו דעם איצטיגען קאָלענדיגען טאָג.

דער מענשליכער גײַסט, װאָס בעװיזט דעם געטליכען כּח זיך דורכ־צופאָהרען אין אײן רגע איבער געשטאָרבענע פאַרצײַטיגע װעלטען און דורות, — װאָס איז געבענשט מיט דער גאָב „להזכיר נשכּחות" און צו פערגלײַכען דאָס אַלטע טויטע אַ מ אָ ל מיט דעם װאַרימען לעבעדיגען ה ײַ נ ט — װערט נשתּומם און צוטומעלט, װען ער פאָהרט זיך דורך פון דעם הײנטיגען דור צו דער צײַט פון אַ „ר' שלמה בן חיים", בעת יודען האָבן בתּמימות געגלויבט, אַז משה מאָנטעפיאָרע איז געקו־מען אָבקויפען בײַ ניקאָלאַי דעם קיסר זײַנע רוסישע יודעלעך. עס דוכט זיך אויס, אַז עס איז גאָר נישטאָ קײן שום קרובֿה'שאַפט צװי־שען דער הײנטיגער יודישער װעלט מיט איהרע עמיגראַנטען, עקס־טערנעס, דאַנטיסטען, חדרים־מתוקנים, מלמדים עבֿרית־בעבֿרית, הענד־לער מיט לעבעדיגער סחורה, גרענעץ־אַגענטען, מיט איהרע ציוניסטען, טעריטאָריאַליסטען, פּועלי־ציון; מיט איהרע צײַטונגען, מוזיקאַלישע חבֿרות, קולטור־קאָנגרעסען, צוזאַמענפאָהרען; מיט איהרע האַנדװערק־שולען, פּרובֿ־קאָלאָניעס און אָװענד־קורסען; מיט די צאָהן־דאָק־טאָרקעס, בערנער קורסיסטקעס און פּאַריזער כּלה־מײדלעך; מיט איהרע ליטעראַטען, בונדיסטען, צושװיבערטע דעקאַדענטען — און מיט דער װעלט פון אַ ר' מענדעלי, װאָס איז בעשטאַנען פון „אַ האַפּער, אַ מגיד, אַ מוסר; פון אַ שמש, אַ קהל'ישען שרײַבער, אַ סבאָרשטשיק, אַ דעפּוטאַט, אַ בעל־עצה, אַ בעל־טובֿה; פון בעהעלפערס, מלמדים, שדכנים, בדחנים, בטלנים, גבאים, משולחים און ישיבֿה־בחורים, פּרושים, לומדים, ײדענע מענשען, שענע יודען, טאַטענס קינדער, תּהילים־זאָגער, משניות־לערנער, בעלי תּפלות, שופר־בלאָזער, דרײדלעך־מאַכער, פּורים־שפּילער, מצה־רעדלער ביז די דינים, שוחטים, מנקרים, משגיחים, טוקערינס, קנײטלעך־לעגערקעס, פעלד־מעסטערינס א. א. װ."

װען מיר קוקען זיך אײַן אויף דער יודישער גאַס, װאָס עס װײַזט דער אשמדאַי דעם צוטראָגענעם ישׂראל'יק'ן אין ר' מענדעלי'ס „קליאַ־טשע", װען מיר זעהען שװיבלען און גריבלען אויף דער גאַס: „פאָה־קעלעך, געגעלעך, מערידענלעך, שיך־און־זעקעלעך, פּיאַטקעלעך, פּאַ־

טשיילקעלעך, פּושקעלעך, קעסטעלעך, קאַלעפּעלעך, שרייערלעך, גראָ־גערלעך, גלות־ליכטלעך, קאָרפּירער אתרוגים׳לעך און כּפּרה־הינדלעך"— און מיר קעהרען זיך צוריק פון דעם עולם־התּהו צו דער היינטיגער יודישער גאַס מיט איהר איינגער־מאַסען אויסגעוויינגסטער ציכטיגקייט און איידאָפּעאישקייט — דוכט זיך אויס, אַז די צייט האָט שוין לאַנג אָבגעוואַשען דעם זכר פון אַבראַמאָוויטש׳עס וועלט; אויף דעם אַלטען בית־עלמין האָבען זי שוין ווערים צוגעסען און איבער איהרע צו־פוילטע גליעדער האָט אויפגעשפּראָצט נאָר אַ ניי לעבען, גאָר אַ נייע מאָדנער שטייגער פון אַ יוד און פון אַ יודישער גאַס.

און ווייטער דוכט זיך אויס, אַז נישט נור אויסערליך האָט זיך געביטען די יודישע גאַס, נאָר אויך אינערליך. צו אַבראַמאָוויטש׳עס צייטען, ווען אַ יוד האָט זיך גענומען צו השׂכּלה, איז צוערשט געבאָרען גע־וואָרען ביי איהם אין האַרצען אַ פעראַכטונג צום יודען אַלס יודען, און צו דער יודישער סביבה. „איך וועל בלייבען אַ יוד און נישט קיין מענש" — האָט זיך געשראָקען ישׂראליק, בעת ער האָט זיך בע־שלאָסען נעהמען זיך צו די ביכלעך — „איך וועל בלייבען אַ רעטעניש, עפּיס אַ פאַניע, וואָס קעהרט אויס, רייניגט אומעטום אויס, און בע־האַלט זיך אַליין אין מיסט, ערגיץ אין אַ ווינקעל. דאָס מיינט מען אַ בעזים! עפּיס אַ פאַניע, וואָס דרעהט זיך אַרום דאָ און איז פאָרט נישט דאָ אויף דעם עולם, וואָס איז פלייש און בלוט און זי האַלט זיך פאָרט איטליכען אויס, עפּיס איז זי גאָרנישט"! (קליאַטשע" קאַפּ. 1). אַרבּייטען אין פאָלק, פאַר'ן פאָלק הייסט זיין אַ „פאַניע", וואָס קעהרט אומעטום אויס און בעהאַלט זיך אַליין אין מיסט". די השׂגות „מענש" און „יוד" זענען געווען אַזוי וייט איינער פון אַנ־דערן, אַז מען האָט זיך גאָרנישט געקאָנט פאָרשטעלען זיי צו פעראייני־גען. איצט אָבער, ווען מיר האָבען זיך דערקענט, אַלס איינצעלנע טראָ־פענס פון איין יודישען קוואַל, קומט אונז אוים משוגה׳דיג די פאָר־שטעלונג נישט צו וועלען זיין די „פאַניע, וואָס קעהרט אומעטום אוים און בעהאַלט זיך אַליין אין איהר איינענעם מיסט". גראָד דאָס, וואָס אין דער צייט פון דער השׂכּלה־עפּאָכע האָט אויסגעזעהן אין די די אויגען ווי מיסט (מיר מיינען די יודישע סביבה) — האָט בעקומען היינט ביים יודען אַ בעזונדער אָנציהונגס־קראַפט. דער היינטיגער יוד זוכט גראָד „דעם ווינקעל", וואו ער זאָל זיך קאָנען בעהאַלטען,

ד. ה., וואו ער זאָל זיך קאָנען פֿיהלען ווי בײַ זיך, ווי אין דער־היים. ווייטער איז מען נאָך צו יענער צייט נישט דערגאַנגען צו דער השגה פֿון זעלבסט־טעטיגקייט. דער יוד, דער פֿיהלענדער און דענקענדער יוד האָט העכסטענס געפֿאָדערט גערעכטיגקייט פֿון זיינע בעלי־בתּים צו איהם. אָבער קיינמאָל איז איהם נישט איינגעפֿאַלען צו וועקען אין זיך אַ רצון אומצואַנדערשען זיינע כּללישע געפֿיהלען בנוגע צו דער צוקונפֿט פֿון איינענעם פֿאָלק. אין ר׳ מענדעלי׳ס „קליאַטשע“ געפֿינען מיר אַ ביטער סאַטיריש פֿעדהעלטניש „צו די נייע מאָדנע יודישע נאַרען“, וואָס האָבען אין דער בילדונג געפֿונען דאָס מיטעל, ווי צו מאַכען פֿון דער „קליאַטשע“ אַ מענשען. „איטליכס בעשעפֿעניש, וואָס ווערט געבוירען איז קודם־כּל אַ לעבעדיגע זאַך, פֿערזאָרגט מיט אַלע אבֿרים. טאַקע פֿון זיינעטוועגען, בכדי דורך זיי צו בעקומען אַלצדינג, וואָס עס בעדאַרף נויטיג האָבען צום לעבען. עס האָט, אַ שטייגער, אַ מויל אויף צו עסען, עס האָט אַ נאָז, כּדי צו שמעקען, עס האָט פֿיס, כּדי צו געהן, נישט כּדי צו טאַנצען, טאַנצען און נאָך אַזוינע שמאָכטעלײַען זענען אויסגעטראַכטע מעשׂיות, דאָס האָט מען אַליין זיך אויסגעטראַכט שפּעטער און עס אַ נאָמען געגעבען „בילדונג“ — ענטפֿערט די „קליאַטשע“ דעם גרויסען בעל־רחמנות ישׂראל׳יקן. זי גלויבט נישט אין הומאַניזם, מענשליכקייט, באַרמהערציגקייט, רחמנות, זי האָט אויך קיין צוטרויען נישט צו אוטיליטאַריזם, צום נוצליכקייטס־געפֿיהל פֿון מענשען, וואָס זאָגט, אַז וואָס וועניגער מען פּייניגט אַ מענשען, אַלס נוצליכער איז ער פֿאַר׳ן כּלל. זי האָפֿט נור אויף יושר, גערעכטיגקייט. אָבער אין ערגיץ הערט איהר נישט דעם קול פֿון אַ געזונדטען לעבענס־געפֿיהל, וואָס וועקט אַ שטאַרקע זעלבסטטעטיגקייט. דען וואָס איז דער ציוניזם, בונדיזם, טעריטאָריאַליזם א. ז. וו., אַלע די בעוועגונגען, וואָס האָבען אָנגעהויבען וועקען אַ יודיש האַרץ, ווען ניט דער פֿאָלקס־אינסטינקט פֿון זעלבסטטעטיגקייט?

אין אַבראַמאָוויטש׳עס צייטען איז דער יוד געווען אַלס פֿאָלק פּאַסיוו, היינט, אָבער, דוכט זיך, איז ער אַקטיוו. אין ר׳ מענדעלי׳ס דור זענען די סאָציאַלע געפֿיהלען פֿון יוד געווען פֿערטויבט, עס איז נישט געווען קיין בעוואוסטזיניגער כּלל, נאָר איינצעלנע אינדיווידוען, וואָס עס האָט זיי צוזאַמענגעהאַלטען אַן׳אויסערע לעבענס־פֿאָרם. די יודישע

גאַס פון ר׳ מענדעלי׳ס וועלט האָט געהאַט אַ שוואַכע בעוואוסטזיניקייט. האָטש אויסערליך האָט זי געהאַט אַלע סמנים פון רוחניות — פאות׳לעך און שיך און זעקעלעך האָבן פול געמאַכט די ירידלעך און די קלייזלעך — אָבער אינווייניג האָט זי נישט געהאַט אין זיך קיין לעבן און איז געווען ווי פערגליווערט. פאַר אונז, די היינטיגע, דוכט זיך שוין אויס דער חילוק אַזוי גרויס, אַז מיר זעהען שוין גאָר כמעט קיין המשך נישט צווישען דעם זיידען און דעם אייניקעל.

.II

דאָך, נישט קוקענדיג אויף אַלע די בעטראַכטונגען, הערען מיר פאָרט אין אַבראַמאָוויטש׳עס ווערק אַ שטים, וואָס איז אונז אַלעמען נאָהנט און, דאַכט זיך, גוט בעקאַנט, זעהען מיר דאָך אין אַלע זיינע שילדערונגען נאָהנטע געשטאַלטען און היימישע פנים׳ער. ווי ס׳ווייזט אויס, ליענט פאָרט ביי אונז נאָך אַ גלגול פון דעם יודעל, וואָס האָט געלעבט אין די יאָהרען פון ניקאָלאַי׳ס צייטען. אָדער צי האָט אַבראַמאָוויטש עפּיס בעריהרט אַזאַ קנייטשעלע אין דער יודישער גלות־נשמה, פון וואָס מיר, די אייניקלעך, זענען נאָך עד־היום נישט פריי געוואָרען?

אמת, אַז מען זאָל נעהמען צוגליעדערען ר׳ מענדעלי׳ס ווערק אויף אַ ריין־פּראָקטאָקאָליסטישען שטייגער, וועלען מיר אין זיי נישט געפינען קיין שטעגעלע, וואָס זאָל זיין עהנליך צו אונזערע היינטיגע גלות־וועגען. אָבער צי האָט דאָס גאָר אַ זין צו פערגלייכען שילדערונגען פון אַ קינסטלער־האַנד מיט אַן׳אַלטער פאָטאָגראַפיע פון אַן׳אַמאָליגען פאָטאָגראַף? געוויס, האָט זיך דאָס אויסערליכע פנים פון היינטיגען לעבען געענדערט, אויך אינערליך זענען מיר אַנדערע געוואָרען, די טיעפערע אָבער, די שטיל־פערבאָרגענע קנייטשען פון אונזער גלות־נשמה, וואָס דאָס זעהט נור אַ גאָט־געבענשטער קינסטלער, האָבען זיך ווייניג וואָס געענדערט. און ווען אונז געלינגט זיי צו ענטפלעקען, האָבען מיר עס צו פערדאַנקען איינציג אַליין אַבראַמאָוויטש׳ען, וועלכער האָט זיך געשטעלט די אויפגאַבע צו האַפּען מיט זיין פּענזעל „דאָס פּינטעלע יוד“.

צוגלייך מיט זיין שכן פון איין לאַנד, גאָגאָל, האָט ער אונז געשילדערט זיין אייגענע צייט. אָבער דערביי האָט ער פונקט ווי זיין שכן אַ קוק געטהון טיעפער דורך די אויסערע בגדים פון זיין

צייט און אונז ענטפּלעקט הוילע, נאַקעטע נשמות, אפשר אייביגע יודישע נשמות. און פּונקט ווי גאָגאָל'ן גענוּסט נאָך היינט דער אור־אייניקעל פון זיין עפּאָכע, אָט אַזוי געניסען מיר נאָך היינט אַ „פּישקע דעם קרומען" און „מסעות בנימין השלישי". ווי איטליכער קלאַסיקער, (און אַבּראַמאָוויטש איז דער קלאַסיקער פון רוסישען גלות־יודענטום), פערמאָגט ער אַ סוד, עפּיס אַ מין כשוף, וואָס לאָזט זיך נישט אויסדריקען אין ווערטער,—אַ כשוף, וואָס גיט אונז, די קינדער פון פערטען דור, זיך צו פיהלען פאַר נאָהענטע מחותנים מיט אונזערע נאַריש עלטער־זיידעס. צי ליגט דאָס אין דעם, וואָס אַבּראַמאָוויטש'ן האָט זיך איינגעגעבען צו חאַפּען דעם טיפּישען קנייטש און לשון פון אַ יודישער אומה מענשען? צי אין דעם, וואָס ער האָט אונז געוויזען דעם כאַראַקטעריסטישען רימטום פון אַ גאַנצער עדה יודען? צי אין דעם, וואָס ער האָט שאַרף אַרויסגעשטעלט פאַר אונזערע אויגען די פיעל סתירות אין דער נשמה פון רוסישען גלות־יודענטום?—ווי די מעשה איז: צו־קלאַפּענדיג איינע פון די בעריהמטע „ספורי־המעשיות" פון ר' מענ־דעלי'ן, פיהלען מיר אָן ווערטער, אַז מען האָט אונז געצוואונגען זיך טיעפער צוצוקוקען צו אַ בילד, וואָס איז צוגלייך מיין אייגענעם, ווי דאָס בילד פון אַנ'עדה יודען, וועלכע מען רופט אָן כלל־ישראל.

ש. י. א. איז געוואָרען דער שילדערער פון דער כנסת ישראל מיט איהר וואָכענדיגער קדושה און איהר צוטומעלטען אָרימען גשמיות'דיגען לעבען. נישט אין איינצעלנע געשטאַלטען האָט ער אונז געמאָלט די פּאַרצייטיגע וועלט, נאָר אין איהר גאַנצען כלל'ישען אויסדרוק. ער האָט אונז איבערגעגעבען דעם תמצית, דעם גייסט פון יודישען אַתה־בחרתנו'ניק, ביי וועמען דאָס לעבען פערגעהט צווישען קלויז און מאַרק. ווען אויך די אויסערע פאָרמען האָבען זיך געביטען, אָבער אין תוך ביט זיך נישט אַזוי גיך די נשמה פון אַ גרויסען קבוץ. „אַ'לץ בעקומט ביי אונז סמנים פון אַ מעקלערישען עסק'ל", קלאָגט זיך אַבּראַמאָוויטש און שילדערט אונז דעם גייסט פון אַנ'אַמאָליגער יודישער חתונה. „אפילו חתונה־האָבען איז אויך אַ גע־שעפט. דער יוד האַנדעלט איין אַ ווייב, דינגט זיך פריהער גוט אויס וועגען מקח, וועגען נדן, וועגען איטליכם פיצעלע בעזונדער, זענען די תנאים דערפילט כפי המדובר, טאָ קום־זשע, כלה לעב, אונטער דער

חופה מיט דעם שדכן, דעם בדחן, מיט דעם גאַנצען פּעקעל כּלי־קודש, וואָס לעקען פון געשעפט אָב אַ ביינדעל, די אַ ווייב, דיים קריעה און ווער פערשוואַרצט מיט מיר אינאיינעם. אויב דו ביזט קלוג אָדער נאַריש, שען אָדער מיאוס, דאָס איז שוין דיין עסק. מיר זענען נישט קיין פריצים, האָבען נישט קיין צייט צו קוקען אויף אַזוינע זאַכען, יודען זענען מיר, סוחרים, מעקלער, קרעמער („פישקע“).

און מיר, די איינִיקלעך, פיהלען, אַז איטליכס וואָרט פון פאַרצייטיגען אַבראַמאָוויטש׳ן טרעפט אונז גלייך אין האַרצען אַריין, אין האַרצען פון יודען, וואו עס האָט זיך בעזעצט דער מעקלערישער גייסט אין די היילינגסטע טהועכצען פון זיין לעבען.

ווען מיר לייענען, ווי ישראליק׳ן דעם משוגע׳נעם האָט זיך פאָרגעשטעלט אַ יודישע פרנסה און מיר דערזעהען פּלוצים דאָס אַלגעמיינע בילד פון אַ יודישען מאַרק מיט „הונגעריגע, דאַרע טאַנדעטניקעס און אין צעהנען איינגעהויקערטע הענדלערס, וואָס דרעהען זיך הין און הער אַרום אין איינע צרות, קוקען זיך צו און שאַצען ביי זיך אָב איטליכענס קליידער, האָבען אַנ׳אויג, ביי וועמען עס זענען צוריסען די שטיוועל, ביי וועמען די הויזען, ביי וועמען די קאַפּאָטע, דערפיהלען אין דער שטאָדט די קלענסטע לאַטע, די מינדסטע שמאַטע... בלייכע, טויטע מענשען, וואָס לויפען נעביך אַרום ווי פערסמטע מייז, שטעקען אומעטום די נאָז אַריין און שמעקען, טאָמער וועלען זיי געפינען עפּיס אַ שטיקעל ברויט... איטליכער איז פערטראָגען, איטליכען שפּאַלט זיך דער קאָפּ, איטליכער פערבייסט אַ ליפּ, מאַכט פּלאַנען און פערטראַכט זיך, איטליכער רוקט אַרויף דאָס היטעל און לויפט. און איז ווי אויפ׳ן עולם התהו... מיט אַלערליי כאָרטען קליטען און קלייטלעך, טישלעך און שאַפּקעלעך, ווי אַ צוואַנציג קרעמער שלאָגען זיך פאַר איין קונה, איטליכער ציהט איהם צו זיך און זאָגט איהם צו הרים וגבעות, איטליכען קריכען אַרוים די אויגען צו זעהן אַנראָשען לייזונג, די קונים און די קרעמער דינגען זיך, שווערען זיך, ביידע שווערען בנאמנות, ביים ווייב, ביי די קינדער, ביי זיין הלק לעולם הבא און גלויבען איינער דעם אַנדערען, ווי דעם הונד“ („די קליאַטשע“).— ווען מיר לייענען דאָס, דאַכט זיך אונז נישט ווילענדיג אויס, אַז מיר טרעטען אויפ׳ן ברוק פון דער היינטיגער יודישער גאַס מיט איהר אָרימקייט, אימפעט און צוטומעלטקייט. צי קען מען נישט היינט

זעהן דאס איינענע פי דער בערזע פון א ווארשא, אדעס דאס, וואס אבראמאוויטש האט געזעהן אמאל ביי דער פארצייטיגער בערזע אויף קארמעליניצער יריד: „א יודעלע אויפ'ן יריד איז ווי א פישעלע אין וואסער... יודען יריד'עווען, לויפען, האנדלען, שטעהען נישט אויף איין ארט... ס'איז א טאראראם, א קאכעניש... דארט, זעה איך, לויפט א יודעל, א צווייטער, א דריטער... פערשוויצט שטארק, דאס מיצעל אויפ'ן שפיץ קאפ... דא א טאפ, דארט א טאפ, א מאך אהין, א מאך אהער, א דרעה מיט'ן גראבען פינגער און א קיי דאס שפיצעל בערדיל: געפאלען אפנים אויף א המציאה. עס לויפען גאר אהן א נשמה מעקלער, שדכנים, טאנדעטניקעס, יודענעס מיט קוישען, יודען מיט טארבעס מיט פינף פינגער, בעלי-הבית'לעך מיט ביילעך. איטליכען פלאמט דאס פנים: „נישטא קיין צייט, א רענדיל א מינוט!“ („פישקע“).

נאך היינט איז די יודישע מאסע אנ'ארימע, ביי וועמען „דער מאגען האט קיין שום התמנות נישט“. נאך היינט קומט אב די יודישע מאסע מיט שה"י-פה"י און ווערט נור לעבעדיג, ווען זי הערט „עפיםריידען פון געשעפט“. נאך עד היום קאנען מיר מיט א ביטערען געלעכטעריל אויף די ליפען איבער'חזר'ן אבראמאוויטש'עס אפאריזם: „א יוד בשעת דער גסיסה, קוים דערהערט ער נור עפים געשעפט, ווערט ער לעבעדיג און דער מלאך המות אליין קאן דענסטמאל צו איהם נישט צוטרע-טען“.

שלום יעקב אבראמאוויטש, דער פאעט פון אונזער וואכעדיגעה קדושה, האט אונז טיעף ענטפלעקט דעם ווילדען קאנטראסט פון א יודישער נשמה, וואס פיהרט זיך אסקעטיש, ווי א קדוש („זיין מאגען האט קיין שום התמנות נישט“) און איז פול פאר פול מיט וואכעדיגע ציעלען („מיין ערגסטען פיינד וואלט איך נישט וויגשען אנצוקומען צו א יודען, בעת עס דאכט זיך איהם נעשעפט, ער איז מבטל דענסטמאל איטליכען, אפילו דעם בעסטען פריינד, דעם אייגע-נעם ברודער מיט'ן בליק“), און דער ווילדער קנייטש אין דער יודישער נשמה איז געבליבען דער אייגענער, וואס אין די אמאליגע צייטען. אפשר זענען מיר געווארען אין דער צייט עקאנאמיש פראדוקטיווער, א ביסעל אייראפעאישער, א ביסעל זעלבסטשטענדיגער, אבער דאס נייע האט נאך נישט אויסגעפייעט אויסצוגלייכען אונזערע אלטע נשמה-

קנייטשלעך און צו בעשאַפען אין איהר נייע שטענדיגע פעלבעלעך. מעג דעם לעזער, וואָס געדענקט צו ר׳ מענדעלי׳ס אַ ספור המעשה, זיך דאַכטען, אַז ער געדענקט הלומ׳ן פון אַלטע, שוין געשטאָרבענע צייטען, סוף לייענען אָבער לעגט ער אַוועק אַבראַמאָוויטש׳עס ווערק גאָר מיט אַנ׳אַנדער געפיהל, מיט וועלכען ער איז צו איהם געקומען. דורך די פאָרמען פון אַמאָליגען לעבען הויבט אָן דורכצושיינען פאַר איהם עפּיס אַזוינס, וואָס איז נאָך אַזוי נאָהנט, אַזוי פריש און וואָס צעוואונדעט אַזוי לייכט אַ יודיש האַרץ.

III.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז, ווי בעוואוסט, דער ערשטער יודישער קינסטלער אין XIX יאָהרהונדערט, וואָס האָט גענומען מיט כונה זיך צוקוקען צו דער יודישער מאַסע. גערופען האָט ער זי „כנסת ישראל“, „כלל ישראל“, אָבער אין דער אמת׳ן האָט ער צו טהאָן געהאַט נישט מיט אַ טעאָלאָגישען אָדער היסטאָרישען בעגריף, נאָר מיט דער לעבעדיגער יודישער מאַסע. נישט ווי זיינע חברים פון דער השכלה־צייט איז ער צו צו דער מאַסע, וואָס האָבען איהר געוואָלט קודם כל אויסלערנען אייראָפּעאישע זיטען און מנהגים און מאַכען אַביסעל אויסערליך לייטישער, נאָר מיט דעם מאָדערנעם בליק פון אַ היינטיגען, וואָס האָט גענוי בענומען די יודישע עקאָנאָמישע נויט. קיינער פאַר איהם האָט נישט געהאַט אַזאַ שאַרפען בליק פאַר דער יודישער אָרימקייט ווי ער. די עיבֿדה, וואָס דער יודישער מאָגען איז פון נישט־עסען צוזאַמענגעשרומפען, „גרוים ווי אַ כזית“, האָט ער שטענדיג געהאַט פאַר די אויגען. ער האָט מיט אַכזריות׳דיגע פאַרבען אונז געמאָלט די קבצנ׳ישע מאַסע, וואָס מאַכט פול די טונעיאַדאָווקעס און קאַבצאַנאָווקעס און פרוכטפערט זיך, פערזאָרגענדיג די וועלט מיט נייע קבצנים. צוגלייך שיינט אין אַבראַמאָוויטש׳עס ווערק אַלע ווייַלע אַרויס אַ גרויס רחמנות צו אַ מאַסע, וואָס האָט עפּיס קיין התמגות נישט אויף דער זינדיגער וועלט. און וואו און ווען ער קאָן נור, זוכט ער מיט עפּיס מהנה צו זיין די אומגליקליכע מאַסע.

דער קינסטלער פון „מסעות בנימין השלישי“ ווערט מיט אַמאָל אַן איבערזעצער פון די שבת׳דיגע זמירות, פון „פרק שירה“, גיט אַרויס פאַר דער דערשלאָגענער יודישער מאַסע קאַלענדערס און טרייסט זי מיט זיין „יודעל“. ער טראָגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנק צו

איבערזעצען דעם תהלים, עס וואָלט זיך איהם וועלען וואָס מעהר דערנעהנטערן זיינע אָרימע ברידער צו דער שענקייט, טיעפקייט פון די ספרים, וועלכע זיי האָבען שוין אויפגעהערט צו פערשטעהן. ער דרינגט אַריין אין די פסיהאָלאָגיע פון „דער מאַטעריע יוד“, וואו ער פיהלט זיך אַלס פערעמעל דרין“, און ווייזט אונז די לינדערנדע קראַפט פון זיינע ימים טובים, ימים נוראים און זיין בית-מדרש לעבען. דערביי ענטפלעקט ער אונז די טויזענדער סתירות און די היפוכים פון יודישען מאַסען-לעבען, וועלכעס איז זיך צייטענווייז אַליין מבטל צי מיט דעם רחמנות, וואָס עס פיהלט צו זיך אַליין, צי מיט דעם הוזק׳ל, וואָס שפעט אָב פון זיך אַליין.

דאָך אַלע די פיינע פסיהאָלאָגישע שטריכען, וואָס מיר געפינען ביי אַבראַמאָוויטש׳ן, ווען ער בעהאַנדעלט זיין טעמאַ „די יודישע מאַסע“. וואָלטען נאָך ניט אָבגעהיט זיין ווערק פון אונטערגאַנג, ווען מיר וואָלטען ניט געשפירט דערביי זיין געזונד נאַטירליך און העכסט-מאָראַליש פערהעלטניס צו דער מאַסע, וואָס ער בעשרייבט. זעלטען, וואו איהר וועט געפינען אין דער יודישער ליטעראַטור אַזאַ נאַאיוועס פערהעלטניס צו דעם יודישען פאָלקס-לעבען ווי ביי אַבראַמאָוויטש. זיינע ווערטער: „איך בין אַ פערעמעל אין דער גרויסער מאַטעריע, וואָס געהט אונטער דעם נאָמען יוד“, „וואָס פיהלט מיט איהם זיינע ליידען און פריידען“, זענען נישט קיין פוסטע מליצות פון אַ שרייבער. ר׳ מענדעלי „מיט׳ן שטעכעדיגען געלעכטער׳ל אויף די דינע ליפען“ איז אין קלאַסישען זין פון וואָרט אַ פאָלקס-שרייבער. ווי, למשל, די גרויסע רוסישע „נאַראָדניקעס“, וועלכע זענען געווען אויסערליך און אינערליך שטאַרק פערקניפט מיט׳ן פשוט׳ן פאָלק. זיי האָבען זיך אַרונטערגעלאָזען אויף די נידעריגסטע טרעפלעך פון פאָלקס-לעבען, ווייל זיי האָבען געפיהלט, אַז דאָרט וועלען זיי זיך, זייער נשמה געפינען, וואָס איז אַ טייל פון דער גרויסער פאָלקס-נשמה. אָהן אידעאָלאָגיעס, אָהן קונצען האָבען זיי זיך געטובל׳ט אין אַ אַטמאָספערע פון אַ גרויסען קבוץ, גאַרענדיג אַיינצוזויגען דאָס בעסטע און איידעלסטע פון זיין זעעל.

שוין דאָס אַליין, ווי שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז אַיינגעדרונגען אין דער שפראַך פון פשוט׳ן יודען, ווייזט, ווי טיעף ער האָט זיך אָבגעטונקט אין יודישען פאָלק. קיינער פאַר איהם און וועניגע נאָך

איהם האָבּען געהאַט אַזאַ פיין אויער צו דער שפּראַך פֿון זיין פֿאָלק. בּלעטערט דורך אַ מעשה פון אַייזיק מאיר דיק, וואָס איז געגאַנגען נישט פּשוט צום פאָלק, נאָר ווי אַ מדריך, אַ מוכיח, און פֿערגלייכט זיין שפּראַך מיט דער שפּראַך פון אַבּראַמאָוויטש, און איהר וועט זעהן דעם געוואַלדיגען חלוק. דער ערשטער איז נישט געקומען זיך עפּים אָבּלערנען, נאָר אַליין צו ווערען אַ נישט-געבּעטענער מלמד. דער אַנדערער איז אָבּער געקומען צום פאָלק אָהן פֿאָרגעדאַנקען און אידעאָלאָגיעס, אָהן שום כונות און פּרעטענזיעס. און האָט מיט אַנ'אָפּענעם בּליק זיך צוגעקוקט צו זיין לעבּען און מיט אַ פֿיינעם אויער זיך צוגעהאָרכט צו זיין לשון. דער פּועל-יוצא דערפון איז געווען, דאָס שלום יעקב אַבּראַמאָוויטש האָט געהאַפּט דעם גייסט פון דער פֿאָלקס-שפּראַך און איז געוואָרען דער שעפּפֿער פון הייניגען יודיש, וואָס איז פֿאַר איהם בּאמת געווען נאָך אַ מיאוס'ער זשאַרגאָן.

די שפּראַך פון יעדען קבּוץ איז דאָס דינסטע לעצטע הייטעל פֿון זיין נשמה. און שלום יעקב אַבּראַמאָוויטש, וואָס האָט זיך שטענדיג געטובל'ט אין דער יודישער פאָלקס-נשמה, האָט זיך ממילא בּעצויגען מיט דעם דאָזיגען נשמה-הייטעל. מעגען דורות פֿערגעהן — שטענדיג וועלען מיר מוזען געהן צו ר' מענדעליין לערנען די שפּראַך, אויף וועלכער עס רעדט און טראַכט די יודישע מאַסע.

דאָסזעלבּע נאַטירליכע פערהעלטנים צום פֿאָלק געפינט דער פערעהרער פון אַבּראַמאָוויטש'ן אויך אין זיינע נישט-געלונגענע ווערק. ווען מיר לייענען זיין „פּרק שירה", אָדער זיינע „זמירות", אָדער זיין „יודעל", קאָנען מיר זיך ניט אָבּוואונדערען צו זעהן, ווי גרויס זיין ליעבּשאַפט איז געווען צום פֿאָלק און וואָס פֿאַר אַ אַכטונג ער האָט געהאַט צו זיין גייסטיגען לעבּען. פֿאַר דעם קריטיקער דאַכט זיך, אַז דער מחבּר האָט געפיהלט אַ הייליגע קנאה צו די אַלטע לומדים, וועלכע האָבּען אויס טרייקייט צום פאָלק איהם געגעבּען אַ „צאינה וראינה" און אַ „מנורת המאור", אום זיך צו טיילען מיט איהם מיט די אַלטע יודישע אוצרות. אַבּראַמאָוויטש האָט רחמנות געהאַט אויף זיין פאָלק, וועלכעס איז נעבּיך דערווייטערט פֿון די גוטע ספרים און וועלכע לאָבּען זיך האָטש מיט די שלעכטע איבּערזעצונגען. און ער האָט זיך געמיהט מיט עפּים איהם צו העלפען.

דער חלוק צווישען די היינטיגע (יהואש), וואָס נעהמען זיך איבּערזעצען

תנ״ך פאַר׳ן פאָלק, און אַבראַמאָוויטש׳ן, איז אין פרינציפּ געווים אַ גרויסער. די היינטיגע חלומ׳ן פון אַ נאַציאָנאַלער יודישער שפּראַך, וועהרענד אַבראַמאָוויטש האָט קיינמאָל אַזעלכע כּוונות נישט געהאַט, ווען ער האָט אָנגעהויבען שאַפען. די היינטיגע זענען אידעאָלאָגען, ראַציאָנאַליסטען, בעת אַבראַמאָוויטש האָט געזונגען, „ווי דער פויגעל זינגט“, נאַאיוו, אָהן פּאָליטיש-נאַציאָנאַלע הינטער-געדאַנקען. אָבער האָטש די היינטיגע זעהען אונז אויס אויסערליך נעהנטער, דאָך פיהלט מען, אַז דער, וואָס האָט פערטייטשט

ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו (תהלים י״ח) א. ז. וו.

„עס וויעגט די ערד זיך, ס׳שטורעמט אונטען,
„עס ציטערען פון בערג די גרונטען —
„קראַך, קראַך! אָט וואַלען זיי זיך איין
„ווי באַלד ער קומט אין כעס אַריין.
„פונ׳ם נאָז איהם זעצט אַרויס אַ רויך,
„אַ פייער פלאַמט פון מויל ביי איהם
„און גליהענדע קויהלען פליהען הויך,
„עס ברענט, עס שרפה׳ט אומעטום.
„ער נייגט דעם הימעל, געהט אַרונטער,
„אַ וואָלקען שפּאַרט די פיס איהם אונטער,
„ער רייט אויפ׳ן כרוב, ער פליהט געשווינד
„און שוועבט אויף פליגעל פון דעם ווינד“, —

שטעהט נעהנטער סיי צום פשוט׳ען פאָלק, ווי צום גייסט פון אונזער תהלים.

לכּוף-מוז מען נאָך אָנווייזען אויף די הויפּט-מעלה פון אַבראַמאָוויטש, מיט וועלכער עס צייכענען זיך נור אויס די אויסדערוועהלטע פון די פּאָעטען און שרייבער ביי איטליכען פאָלק; מיר מיינען די גאָט-געבענשטע פאַנטאַזיע צו זעהן אין איטליכען פרט דעם כלל, צו קאָנען מאָלען איינצעלנע געשעהענישען און פרטים מיט אַזוינע ליניען, אַז דורך יעדען פרט זאָל דורכשיינען דער כלל. און דאָס קאָנען נור די, וואָס האָבען דעם בליק פאַר׳ן כלל, וואָס זעהען דאָס לעבען סינטע-טיש, ביי וועמען דער שטראָם פון מענשליכען קיום צופאַלט נישט אין איינצעלנע טראָפּענס. נור די נשמה, וואָס טובל׳ט זיך אין אַ ברייטערן לעבען, ווי דאָס אייגענע פערזענליכע, וואָס זעהט די וועלט

נישט דורך די שפּאַקולען פון אייגענעם איינג־ענאַאיכטישען בליק, איז בכה צו זעהן און צו פיהלען שטענדיג דעם גרויסען כלל, די אַלגעמיינע נשמה פון אַ קבוץ. און ביי ווענינע פאַר און נאָך אַבראַמאָוויטש'ן געפינען מיר אַזאַ ברייטען כינטעטישען קוק אויפ'ן יודישען לעבען. אָט די מעלה איז די קרוין פון ר' מענדעלי'ס ווערק. צוליעב דער קח'ין וועלען זיי נאָך לאַנג זיין אונז ליעב און טייער און וועלען שטענדיג צוציהען צו זיך די בעסטע און ערשטע אין פאָלק.

אין קורצען וועט אַרויס די יובילעאום־אויסגאַבע פון אַבראַמאָוויטש'עס געזאַמעלטע ווערק אין 12 בענדער. מיר וועלען אין זיי געפינען אויך אַזוינס, וואָס איז שוין לאַנג נישטאָ אויפ'ן ביכער־מאַרק. מיר וועלען געפינען געווים אין דער אויסגאַבע אויך זאַכען, וואָס האָבען צעהנדליגער יאָהרען געוואַרט אויף זייער צייט אין שרייב־טיש. פאַר די פערעהרער פון ערשטען קלאַסיקער וועט דער טאָג פון דעם ערשיינען פון זיינע געזאַמעלטע שריפטען זיין אַן אמת'ער יום־טוב. האָטש דאָס בילד פון ר' מענדעלי'ן וועט נישט ווערען דאַדורך אַנדערש, אָבער אָבגעפרישטער און בולט'ער ווי ער איז געווען ביז איצט, ווען מיר האָבען איהם געלייענט שטיקלעכווייז אין די שלעכטע אַמעריקאַנער אויסגאַבען. וואָס פאַר אַ נחת עס וועט זיין פאַר דעם גרייז־גראָהען זיידען ר' מענדעלי'ן, ווען זיינע אור־אייניקלעך וועלען צו זיין פופציג־יעהריגען יובילעאום איהם דערזעהן אַנ'אָבגעפרישטען, אַ יונגען. „אחרי בלותי היתה לי עדנה", מעג אויסרופען ר' מענדעלי, וועלכער איז אין די 90־ער יאָהרען כמעט ווי פערגעסען געוואָרען און וועלכער איז אין די לעצטע צעהן יאָהר אונז געוואָרען דער געליעבטער „זיידע", דער אָנערקענטער שעפפער פון דער יודישער ליטעראַטור און דער קלאַסיקער, וואָס האָט אונז געוויזען אַ מוסטער פון דער שפּראַך, פון דער בעציהונג צו דער יודישער מאַסע און צו דעם כלל, וואו עס לעבט, דענקט און פיהלט דער יחיד.

מעגען די יאָהרען פון 50־יעהריגען שרייבער־יובילעאום זיך נישט שווער לעגען אויף די פּלייצעס פון געליבטען זיידען, און זאָל אונז נאָך בעשערט זיין אונזער לעבענס־צייט מיט איהם צו טיילען נאָך אויף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען.

אַנ'אײניקעל דעם זײדען.

1.

דאָס 1910 יאָהר האָט זיך געענדיגט מיט אַ גרױסען ליטעראַרישען יום־טוב בײ יודען. אָנגעהױבען האָט ער זיך אין אָדעסאַ און ציהען ציהט זיך דער יום־טוב איבער אַלע יודישע שטעדט.

שלום יעקב אַבראַמאָװיטש איז דער בן יחיד אין אונזער ליטעראַטור, װאָס האָט דערלעבט צו אַזאַ שײנעם עלטער. ער איז דער געליעבטער „זײדע“ נישט נור פון די אײניקלעך ליטעראַטען, ער איז אױך דער געליעבטער זײדע פון אונזער דור, װעלכער האָט קלעדער און קינסטלערישער, װי אונזערע ל י ב ל י כ ע זײדעס בעגריפען און בעשריבען ז י י ן צײט, װאָס איז נאָך טײלװײז א ו נ ז ע ר צײט.

שלום יעקב אַבראַמאָװיטש האָט אונז צוגעצױגען מיט זײן הוזק'ל, מיט זײן סאַטירע, מיט דעם כח זיך צו דערהױבען איבער דעם גראָבען גשמיות'דיגען יודישען לעבען דורך אַ שמײכעלע, אַ פײנעם געלעכטערל, דורך אַ סאַטירישען װאָרט. צוגלײך מיט די גרױסע שריפטשטעלער אין אַנדערע ליטעראַטורען — האָט ער אונז אױסגעלערנט אָבצולאַכען פון אַ נאַרישען לעבען און דורך די אָבלאַכערײ זיך אױף אַ װײלע צו בעפרײען פון דער לעבענס־ענגקײט.

מיר שעצען און ליעבען אַבראַמאָװיטש'ען פאַר זײן נאַטירליכען צובונד צו אַלץ, װאָס איז י ו ד י ש, צו אַלץ װאָס צײכענט זיך אױס מיט אַ יודישער תנועה'לע, גרימאַסעלע און אַ יודישען ריטמוס.

מיר בעװאונדערען אין אַבראַמאָװיטש'ען זײן פײנעם געהער, װאָס האָט דערהאָרכט אין דעם מיש־מאַש פון דעם יודישען זשאַרגאָן די נאַטירליכע, װאָרצעלדיגע טענער פון דער יודישער שפראַך.

אַפילו די, װאָס האַלטען נישט פון דער צוקונפט פון יודיש, װערען נשתומם און שטאַרק נתפעל פון דעם װאונדער, דאָס דער זשאַרגאָן,

וואָס איז אַפֿילו פֿאַר טאַלאַנטפֿולע פּאָעטען נאָך געווען אַ משל צו אַל־דער ווילדקייט פֿון יודישען לעבען — איז מיט איינמאָל אַרויס פֿון אַבראַמאָוויטש'עס פֿעדער מיט אַ יחוס־בריעף פֿון אַ קלאָרע ריינער שפּראַך.

„די אַלטע כּאָבעניו", — ווי דער פּאָעט פרוג האָט אַמאָל געשילדערט דעם זשאַרגאָן, — „מיט אַ צורים־צובּיסענער וואַטואַזוקע אין אַלע מיני משונה קאָליערען, אויף איין פוס אַ הליצה־שיכעל, אויף דעם צווייטען — אַ ווייסע יום־כּפּור־זאָק און אויפ'ן קאָפּ אַ קאָלטען"— האָט מיט אַמאָל זיך צורעדט אויף אַ לשון, וואָס האָט פֿערנומען בּיי'ם האַרצען מיט די ריינקייט און לויטערקייט פֿון די געפֿיהלען.

שלום יעקבֿ אַבראַמאָוויטש האָט אונז געוויזען דעם וואונדער, וואָס מיר געדענקען נאָך פֿון חומש, בּשעת בּלעם'ס אייזעל האָט געעפֿענט זיין מויל. ווער האָט דאָס געקענט גלויבען, אַז דער זשאַרגאָן וועט בּכּח זיין אונז אַרויסצוגעבען דעם העכסט קאָמפּליצירטען טיפֿ פֿון אַ ר' מענדעלע, וועלכער האָט געירשה'ט פֿון פֿאָלקס־גייסט אַלע זיינע קנייטשען, אַלע זיינע געפֿיהלען, סיי די אומעטיגע ווי די פֿרעה־ליכע, סיי די איראָנישע און סאַטירישע, סיי זיין ליעבשאַפֿט צו דער נאַטור און צו אַלץ וואָס פֿויזעט אין דער נאַטור.

ווי פֿערוואונדערט שטעהען מיר פֿאַר די קלאַסישע זייטען פֿון זיינע ספּורי־המעשׂיות, ווען ער שילדערט אונז אַזוינע זאַכען, צו וואָס אויך די נייע העברעאישע ליטעראַטור האָט זיך נאָך לאַנג נישט דערוועגט צו־צורירען.

ווען מיר לייענען די נאַטור־שילדערונגען פֿון ר' מענדעלי — גלויבט זיך גאָר נישט, אַז דאָס איז געמאָלט נעווען צו בּעשאַפֿען אין זשאַר־גאָן, אין דער פֿעראַלטעטער שפּראַך פֿון „דינסטמויד און משרת'ל"

אויך די וואָס שאָקלען זיך אָב היינט פֿון יודיש, אויך די וואָס זעהען פֿאַר'ן יודיש נישט קיין לאַנגע צוקונפֿט — מוזען דאָך מודה זיין, אַז אין לויף פֿון הונדערטער יאָהרען איז יודיש געווען די איינציגע שפּראַך, אויף וועלכער עס האָבען גערעדט אַלע, אַלע קלאַסען פֿון פֿאָלק. און עס וואָלט געווען אַ גרויסע עם־הארצות, ווען מע'י וואָלט מיינען, אַז דאָס פֿעריגסטע און גייסטינסטע פֿאָלק האָט זיך בּע־נוצט מיט אַזאַ אידעלע זאַך ווי אַ שפּראַך, ווי מיט אַ טויטען שיי־

האָלץ, נישט ווי מיט אַ לעבעדיגער נשמה־הייטעל פֿון דער כללישער נשמה.

אום אָבער צו בענעהמען די שפּראַך, פיהלען די ציטערדיגע און לייכטע פעדעמלעך פֿון אַ נשמה־הייטעל, האָט מען געמוזט זיך טובל'ען יאָהרען לאַנג אין דער נשמה פֿון דער יודישער מאַסע, האָט מען געמוזט האָבען אַ פיינעם אויער, אום צו דערהאָרכען, ווי דאָס נאַטירליכע געפיהל נעהמט אָן דעם פאַסיגען מלבוש פֿון דעם געשפּראָכענעם זאַך, אום צו דערהאָרכען דעם קלאַנג פוז די שטומע געפיהלטוועלען פון האַרצען, וואָס קלאַפּען־זיך־אָן אָן דעם פעלזען פֿון ג ע ר ע ד ט ע ן וואָרט.

אַלע די, וואָס האָבען פאַרגעוואָרפען דעם זשאַרגאָן, אַז דאָס איז די שפּראַך פון יעדען קבצן איז דאָס דינסטע לעצטע הייטעל פֿון געסען דעם פשוט'ען אמת, וועלכער איז היינט בעקאַנט איטליכען הדר־יונגעל. זיי האָבען פערגעסען, אַז די דינסטמויד און דער משרת'ל זענען די סאַמע געדיכטע מאַסע פין פאָלק, וועלכע קומט אַמיעניגסטען אין מגע ומשא, אין בעריהרונג מיט פרעמדע קולטורען און השפעות, וועלכע קאָנסערווירען זיך. ענטוויקלען זיך פיעל נאַטירליכער, ווי די קלאַסען פון פאָלק, וואָס זענען דאָס איבערשטע פון שטויסעל און בעקומען צוערשט דעם קלאַפּ פון טוקאַץ, ד. ה. נעהמען אָן צוערשט די פרעמדע זיטען, מנהגים. ווערען צוערשט בעגאָסען פון די וועלען פֿון דער אַלגעמיינער פראָסטער קולטור, וועלכע מאַכען צונישט דעם כאַראַקטעריסטישען פנים פון איטליכער נאַציאָן.

עס איז געווען אַ צייט, ווען די פערטרעטער פֿון דער נייער ריכטונג אין דער פראַנצויזישער ליטעראַטור, ווי למשל באָדלער, ווערלען, האָט מען געגעבען אַ מיאוס'ען צונאָמען „דעקאַדענטען“ ד. ה. קאַליקעס. די קאַליקעס האָבען זיך אָבער פאַר'ן צונאָמען נישט דערשראָקען. זיי האָבען געזוכט דעם מיאוס'ען צונאָמען צוגעבען אַזאַ אינהאַלט, אַז ער זאָל אויפהערען צו קלינגען מיאוס. און דער „דעקאַדענט“ האָט מיט דער צייט אויפגעהערט צו זיין אַ זידעלוואָרט. ביי'ם נאָמען דעקאַדענט האָט מען זיך אָנגעהויבען צו דערמאָהנען אָן די זעלטען פיינע ליעדער פֿון אַ באָדלער און אַ ווערלען און אינגאַנצען פערגעסען זיין געוועהנליכע מיאוס'ע בעדייטונג.

דאָס איינגענע איז מיט „דער שפּראַך פון די דינסטמוידען". אַדאַנק ש. י. אַבראַמאָוויטש, פּרץ, שלום-עליכם, פרוג, מאָריס ראָזענפעלד, אַש, האָט אונזער יודישע ליטעראַטור בעקומען אַזוינע טיעפע כאַראַקטעריסטיקען פון אונזער יודישען לעבען, אַז מען הויבט שוין אָן גאָר צו בעקומען אַן'אַנטוישונגס-געפיהל צו דער „מויד", וואָס בעזיצט אַזאַ שאַץ, וואָס בעזיצט אַזאַ שפּראַך, אויף וועלכער די אַבראַמאָוויטש'עס, פּרץ'עס, שלום-עליכם'ס קענען אויסדריקען די פּאָעטישע געפיהלען, די קינסטלערישע זעהונגען פון זייער געמיט. ביי'ם זידעל-וואָרט „די שפּראַך פון דער דינסט-מויד" און משרת'ל אַ נשמה פון אַ גרויסען יודישען פּערטעל, קליינשטעדטעלדיגע „דינסטמויד" מיט'ן טשעבער ביי'ם פלימפּ. נאָר אַ וועלט יודישע מענשען ביי דער אַרבייט, ביי די דאגות זייערע, ביי זייערע ימים-טובים און התונות, ביי זייערע מסחרים און מסחר'לעך, ביי זייער עדריקטהייט און רחבות הנפש. די יודישע מוטער ביי'ם וויעג, דאָס יודישע מיידעל, ווען עס שפּראָצט אין איהר האַרצען אַ ליעבעס-בלום, דעם פערטראַכטען פער'חלומ'טען יונגען מאַן, וועלכער זויגט איין די פּאָעזיע פון אַ שטומער נאַטור.

די „דינסטמויד" איז שוין איצט אַ „קאַמער-קעצעלע", ווי די בערלינער רופען דאָס ציכטיגע, ענערגישע, קאָקעטע און פראַנטאָוואַטע דיענסט-מיידעל פון די רייכערע בעל-הבית'ישע הייזער. זי זעהט שוין אויס היינט ווי דאָס שטוב-מיידעל אויף פּלאַקאַטען פון די גרויסע שאָקאָלאַדען-פאַבריקען — אין אַ קלאָר-ווייסע הייבעל אויף דעם גוט פריזירטען קאָפּ און אַ שנעע-ווייסען פאַרטוך אויף די שלאַנקע, געזונדע היפטען. נישט זי יאָגט זיך נאָך דער „מאַדאַם", נאָר די מאַדאַם יאָגט זיך נאָך איהר, און עס זענען שוין פאַראַן אין אַמעריקא אַזוינע „קאַמער-קעצעלעך", וואָס פערלאַנגען אַן'אייגענעם צימער פאַר זיך, און למען-השם אַ גרויסען צימער, אַז מען זאָל קענען אַריינשטעלען אַ פּיאַנאָ. און אין פינלאַנד האָט מען שוין דערלעבט דערצו, אַז די קאַמער-קעצעלעך האָבען ביי זיך אין קעמעריל אַן'אייגענעם טעלעפאָן.

אויך דער זשאַרגאָן, „די שפּראַך פון די דינסטמוידען", איז שוין היינט אַ גרויסע תקיפות. גישט זי יאָגט זיך נאָך דער עבירת'ע (די העבראַאישע שפּראַך), נאָר פונקט קאַפּויער. כמעט אין אַלע העבראַאישע ליטעראַרישע אויסגאַבען ווערט איהר געפינען די נעמען פון

די, וואָס זענען גרויס געוואָרען צוליעב דער דיענסטמויד. וואָס האָבען קונה שם געווען צוליעב דעם, וואָס זיי זענען איינגעדרונגען אין דער שפּראַך פון דער דיענסט־מויד.

ווען אַ יודיש טעאַטער־שטיק גײַהט אַרויס פון דער יודישער ענג־שאַפט אויף דער ביהנע פון אַ וועלט־טעאַטער, — האָבען מיר דאָס צו פערדאַנקען דער דיענסט־מויד, מיט איהרע געזונדטע קרעפטיגע אוילענבויגענס. און ווען איהר וועט אַמאָל זעהן אַ יודישען ליטעראַ־טאָר מיט אַ פיאַנא און אַנאייגענעם טעלעפאָן, האָט מען דאָס אַליין צו פערדאַנקען דער מויד, מיט וועמען דער ליטעראַטאָר האָט געהאַט שטאַרקע מחוקות.

און דער צונאָמען פון יודיש „די שפּראַך פון דער דיענסט־מויד", האָט היינט בעקומען גאָר אַ נייע בעדייטונג. דער צונאָמען האָט אויפ־געהערט צו זיין אַ זידעל־וואָרט, ווי אַמאָל „די געלע מיטעלאַלטער־ליכע לאַטע", האָט דאָס אויפגעהערט צו זיין אַ בזיון. דאָס געלע איז, אַדרבה, געוואָרען די פאַרב, מיט וועלכער מיר שטאָלצירען, ווייל זי דערמאָנט אָן די יודישע עקשנות, געזונדטע לעבענס־עקשנות. ד"ר הערצעל ז"ל, וואָס האָט געגרינדעט דאָס ציוניסטישע בלאַט „די וועלט", האָט מיט אַ כיון גענומען פאַר דעם בלאַט די געלע פאַרב. שוין אַוועק די צייט, ווען פרוג האָט זיך געבייזערט אויף דעם האַרטען זשאַרגאָן און האָט געשריעבען:

„איך האָב מיט דעם לעצטען צאָהן
געביסען און געריסען דעם זשאַרגאָן,
געקייט די ליעבע שפּראַך פון אונזער מאַמען,
געפעפערט מיט צעזור, געזאַלצט מיט גראַמען,
צו מאַכען זי אַביסעלע האָטש וויך,
און צו פערדושען יענעם ריח
פון ווילנער מאַרק און דינאַבורגער יאַטקעס
מיט אַלערליי פערוואַלגערטע אַסטאַטקעס,
וואָס שמעקט אויף דרייצעהן מייל אַרום דעם אָרט,
וואו נור עס בליהט האָטש איין זשאַרגאָניש וואָרט..."

איצט פערמאָגען מיר שוין די שטאַרקע פּאָעזיע פון אַ ביאַליק, אין יודיש, און צוגלייך די בלייבע, פאַרעס־דיגע, ווייכע פּאָעזיע פון

דוד איינהאָרן, דעם קורצען קנאַפּען ליעד פון רייזענ׳ען און דעם יונגען
ליידענשאַפטליכען ליעד פון שניאור.

אַפילו פרוג אַליין האָט אונז בהוש בעוויזען, ווי אַ גוט געבענשטער
פּאָעט קען וויך מאַכען דעם זשאַרגאָן און אַרויסטרייבען פון איהם
דעם „ריח פון די יאַטקעס“. זיין ליעד „זאַמד און שטערן“ בעווייזט
דייטליך, וואָס פאַר אַ שטראָם פון לירישע געפיהלען עס איז בכח
אַרויסצורופען די האַרטע שפּראַך פון דער דיענסט-מויד.

ווער איז אָבער געווען דער ערשטער, וועלכער האָט געהאַט אַ ריכ-
טיגען בליק אויף דעם פעראַכטעטען יודיש? ווער איז אָבער געווען
דער ערשטער, וואָס האָט געהאַט דעם מוט, זיך צו גט׳ן מיט דער
„מאַדאַם“ און זיך צו פערקנס׳ען מיט דער שפּל׳דיגער מויד? ווער
איז צום ערשטען מאָל צו — צו דעם אָרעמען יודיש אָהן שום
כונות, אום עס אויסצובעסערען, אָדער זיך צו בענוצען מיט איהם
אַלס אַ גראָב מיטעל פאַר דידאַקטישע, מלמד׳ישע ציעלען? ווער איז
געווען דער ערשטער, וואָס האָט דערשפּירט אין די גראָבע מלבושים
פון דער דיענסט-מויד“ זעהט שוין נישט אונזער אויג די פערשלים-
קבוץ מיט אַן׳איינגעטהימליכער שפּראַך? ווער איז דאָס געווען, ווען
נישט ש. י. אַבראַמאָוויטש, וואָס האָט שוין דענמאָלסט געש׳מ׳ט
אין דער יודישער ליטעראַרישער וועלט אַלס אַ גרויסער העברעער
און אַ טאַלאַנטפאָלער שרייבער.

אַבראַמאָוויטש, ווי בעקאַנט, דערצעהלט אין אַן׳אויטאָביאָגראַפישער
נאָטיץ, ווי אַזוי ער איז אַריבער פון דער „מאַדאַם“ צו דער „שפחה“.
ער שרייבט: „אָט בין איך דער, וואָס האָט געזוכט אַיינצודרינגען
אין אינערליכען לעבען פון אַ פאָלק, אום צו שילדערען עס דערנאָך
אין דער שפּראַך פון די נביאים. צי איז דאָס נישט אָבער אַן׳אמת,
אַז דער גרעסטער טייל פון פאָלק פערשטעהט גאָר נישט די שפּראַך און
קען נור דעם זשאַרגאָן? צו וואָס נוצט די גאַנצע גייסטיגע אַרבייט
פון אַ שרייבער, ווען דאָס פאָלק פערשטעהט איהם נישט? און מיך
פערפאָלגט כסדר די פראַגע: פאַר וועמען אַרבייט איך דען? אונזערע
ליטעראַטען בעטראַכטען דעם זשאַרגאָן פון אויבען אַראָב און האָ-
בען איהם נור פעראַכט. און ווען איינער לאָזט זיך שוין אַראָב אַזוי
ניעדריג, דאָס ער שאַפט עפּעס אין דער פעראַכטעטער שפּראַך, —
טהוט ער אַלעס מעגליכע, אַז ס׳זאָל בלייבען די מעשה בסוד,

וייל דאָס קען אָפּשוועכען זיין כבוד ביי לייטען. דער געדאַנק, אַז שרייבענדיג אין יודיש, וועל איך אויפהויבען געגען מיך די עפּענטליכע מיינונג, האָט מיך זעהר בעאונרוהיגט. נאָר דאָס בעוואוסטזיין, אַז מיין טהאַט איז נוצליך, האָט סוף כל סוף אַרויסגערופען ביי מיר אַ טיעפע בושה, וואָס איך טראַכט נאָר וועגען אַזעלכע זאַכען. און איך האָב צו זיך אַליין געזאָגט: זאָל זיין, וואָס עס וועט זיין! איך וועל אַרבייטען צווישען די ערשטע פאַר'ן זשאַרגאָן, און איך וועל נוצליך זיין מיין פאָלק".

די ציטירטע ווערטער צייגען, הויך דעם וועג, ווי אַבראַמאָוויטש איז געקומען צו יודיש, נאָך אַ זאַך. זיי דריקען אויס דעם געדאַנקען, אַז איטליכער שרייבער מוז זיין אַ דיענער ביי'ם פאָלק, מוז שטענדיג האָבען דעם געדאַנקען, אַז די ליטעראַטור האָט נאָר דאַן אַן עקזיסטענץ-בערעכטיגונג, כל זמן זי דיענט אַ גרויסען קבוץ, זי גיעט זיך אָפּ די אינטערעסען פון אַ גרויסען כלל.

און אַזאַ בעציהונג צו דער ליטעראַטור איז פאַר 50 יאָהר ביי יודען אין רוסלאַנד געווען אַ גאָר נייע בעציהונג. מיט ווייניגע אויסנאַהמען, האָבען די שרייבער זיך מעהר געשפּיעלט מיט דעם געדרוקטען וואָרט, זיי האָבען נישט בענומען דעם סאָציאַלען ווערט פון דער ליטעראַטור, האָבען איבערהויפּט נישט פערשטאַנען, אַז מיט דעם בכבודיגען נאָמען „שרייבער ביי יודען" זענען פערבונדען ערנסטע פליכטען און אַ געוויסע פעראַנטוואָרטונג.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש איז אויפגעוואַקסען און האָט זיך ענטוויקעלט אין אַ צייט, ווען אויף דעם דונקעלען היממעל פון רוסישען לעבען האָבען געלויכטען אַזוינע שטערען, ווי בעלינסקי, פּיסאַרעוו, גאָגאָל, טורגעניעוו און אַנדערע, בשעת ס'איז געבאָרען געוואָרען ביי די רוסען אַ דור, וואָס האָט געהאַט אַ גרויסע פעראַנטוואָרטינגס-געפיהל פאַר זייער פאָלק. און די צייט מיט איהרע אידעען און גרויסע קונסט-בעגאַבונג האָט אויך בעריהרט דעם יונגען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וועלכער איז צוערשט אויפגעטרעטען אין דער ליטעראַטור אַלס פּובליציסט און קריטיקער און שפּעטער אַלס קינסטלער. ווי פאַרצייטען טורגעניעוו האָט אַראָפּגענומען דעם כשוף פון די אויגען מכה דעם רוסישען פאָלק, דאַדורך וואָס ער האָט איהם פאָרגעשטעלט אין זיינע „זאַפּיסקי אָהאָטניקאַ" אַלס אַ פיעל-בעגאַבטערע, קלוגערע,

איידעלערע מאַכע, ווי מען האָט זיך ביז אַהער פאָרגעשטעלט די רוםישע פאָלקס=מאַכע, אַזוי האָט אַבראַמאָוויטש דורך זיינע פיינע אַנאַליזע און דורך די נייע אָריגינעלע אַרט, צו זעהען, וואָס עס טהוט זיך ביים יודען אין האַרצען, — ענטדעקט פאַר'ן לעזער נאָר אַ נייעם שטייגער יודען, מיט גאָר אַ נייע אַרט דענקען און פיהלען. אַלס ביישפיעל פון דער נייער אַרט זעהען וועלען מיר נור נעהמען ביי אַבראַמאָוויטש'ען די נאַטורשילדערונגען, וואָס זענען געפיהלט מיט אַ יודיש האַרץ און בעשריבען געוואָרען אין די ווערטער פון אַ נאַטירליכער פאָלקס=שפראַכע.

די דאָזיגע שילדערונגען זענען אַנ'אמת'ע ענטדעקונג געווען פאַר'ן לעזער. דען אייביג איז מען געווען געוועהנט זיך פאָרצושטעלען דעם יודען מיט אַ פערקאַטערטען נאָז, אַ שוואַכען אויג אויף צו זעהן די שענקייטען אין דער נאַטור. און מיט אַמאָל גיעט אונז אַבראַמאָוויטש אַ בילד פון אַ שטענדיג הייסען זומער=טאָג און שטעלט אונז פאָר אַ נאַטור=פייזאַזש, וואָס הויבען זיך אָן מיט די קלאָר=געמאָלטע יודישע ווערטער:

„דער הימעל איז בלוי, לויטער אָהן אַ פיצעל וואָלקען. די זון בראָט, כמאַליעט, עס וועהט נישט קיין ווינטעלע, מען פיהלט נישט קיין לופטעלע. די תבואה אויף די פעלדער, די בוימער אין די וועלדער שטעהען שטיל ווי צוגעשמידט א. ז. וו. (זעה פישקע דער קרומער).

אָדער באַלד דערויף אין איינעם בוך דאָס בילד פון אַ זומער=פאַרנאַכט, נאָך אַ שטיקענדיג הייסען זומערדיגען נאָך=מיטאָג.

דאָס קלאַסיש געמאָלטע בילד פון די בהמות און חיות אין „פישקען“, וואָס האָבען זיך פערזאַמעלט ביי די פויערשע וועגלעך פאַר אַ יודישער קרעטשמע, דאָס שטומע און צוגלייך דאָס בערעדעווענדיגע אין דעם אָריגינעלען געמעל — ווייזען, אַז דער יודיש פערמאָגט אַזעלכע אויסדרוקס=מיטעל פאַר דער שטומער לעבעדיגער נאַטור, פון וואָס פאַר אַבראַמאָוויטש'ען האָט מען נאָך קיינמאָל נישט גע'חלומ'ט אפילו.

און די בעשרייבונג פון שטורם מיט אַ שלאַקס=רעגען אין דער „קליאַטשע“ בעווייזען, דאָס די יודישע שפראַך פערמאָגט אויך גענוג אויסדרוקען, אום צו מאָלען עלעמענטאַרע מטיכישע נאַטור=קרעפטען.

אַבראַמאָוויטש איז דער ענטדעקער פון דער יודישער נאַטור־בעטראַכ־טונג, פון יודישען פּייזאַזש, וואָס פליסט אָפּט צוזאַמען מיט דער טרויעריגער נשמה פון מעלאַנכאָלישען יודען. ער האָט, קען מען זאָגען, מכּיר געווען די נאַטור, ער האָט זי אונז געשילדערט מיט אַ שפּראַך, װעלכע איז ביז איהם נאָך אויף דער וועלט נישט געווען, און וועלכע פּאַסט אַזוי צום פאָלקס־גייסט פון דער גרויסער יודישער מאַסע. מ. ראָזענפעלד, טיילוויז פרוג און כמעט אַלע אונזערע היינטיגע פּאָ־עטען שטעהען אין דער נאַטור־שילדערונג אונטער דעם אַיינפלוס פון אַבראַמאָוויטש'עס שפּראַך. ער האָט ווי ענטפלעקט פאַר אונזער ליטעראַטור דעם שליסעל צו אַ פערמאַכטער טהיר, אַ צייט לאַנג פערמאַכט פאַר די בעסטע פון אונזערע ליטעראַטען.

ר' מענדעלי האָט אונז בחוש בעוויזען, אַז דער יודישער שפּראַך־שאַץ האָט אַ גאַנצע רייה פון פּאָעטישע בילדער און פערגלייכונגען, וועלכע עס זענען נור מעגליך ביי אַ פאָלק, וואָס איז נישט בלינד צו דער ברייטער, שטומער נאַטור, וואָס איז בכח זי אָנצופילען מיט איהרע אייגענע געפיהלען, וואָס מעסט די אייגענע נשמה מיט דער נשמה פון דער נאַטור, מעסט זיך מיט איהר, און לאָזט זיך מעסטען דורך איהר.

דען וואָס איז דער גרויסער שרייבער און פּאָעט, ווען נישט דער גרויסער האָרכער, דער אויפמערקזאַמער פיינפיהלענדיגער אויער פון פאָלק, צו וועמען ער געהערט אָן. און אויך ש. י. אַבראַמאָוויטש איז אַלס ערשטער און גרעסטער שרייבער ביי יודען אין 19־טען יאָהרהונדערט געווען דער האָרכענדיגער אויער פון זיין פאָלק, וואָס האָט צוערשט ריכטיג בענומען די אייגענאַרטיגקייט פון זיין שפּראַך און, צוגלייך מיט זיין שפּראַך, זיין פערשטעלטע נשמה, דעם שליסעל צו אַ פערשלאָסענער טהיר.

צו די פיעלע ענטדעקונגען, וואָס ער האָט געמאַכט בנוגע צום יודישען כלל — האָט ער נאָך געפונען אין זיין נשמה אַ פעלבעלע, וואָס איז אפילו פאַר'ן כלל אַליין געווען אַ וואונדערליכער חידוש.

און לייכט איז איהם געוואָרען דער דאָרניגער וועג פון אַן'ענטדעקער, ווייל איידער ער איז געגאַנגען אַ טריט ווייטער אויף דעם וועג פון דער שילדערונג פון גלות־יודען, האָט ער פאָראויסגעשיקט זיינע גאָטגעבענשטע אויערען, אום צו דערהאָרכען די שטילע פיינע

גערײשען פון אַ קאָלעקטיװער נשמה. דען סוף כּל סוף איז איטליכע
טאַלענט, איטליכער גרױסער פּאָעט אַנ׳אױפמערקזאַמער האָרכער. ער
איז דער גײסטיגער אױער פון זײן פֿאָלק. און קודם כּל האָרכט
ער זיך צו צו דער נאַטירליכער שפּראַך פון זײן פֿאָלק.

שלום יעקב אַבראַמאָװיטש האָט אָנגעהױבן צו שאַפֿן אין דער
דער ערשטער, װאָס האָט מיט גאונ׳ישן געהער זיך צוגעהערט
צו דער שפּראַך פון זײן פֿאָלק.

די שפּראַך פון „דינסטמײדען“, האָבען אין זײער בלינדקײט פֿער־
זײן נשמה. און ר׳ מענדעלי, װאָס האָט זיך שטענדיג צוגעהאָרכט
צו דער יודישער שפּראַך, זיך אײביג געטובל׳ט אין דער יודישער
פֿאָלקס־נשמה — האָט זיך ממילא בעצױגען מיט דעם דאָזיגן הײ־
טעל.

מעגען דורות פֿערגעהן, שטענדיג װעלען מיר מוזען געהן צו ר׳
מענדעלי׳ן לערנען די שפּראַך, אױף װעלכער עם רעדט און טראַכט
די יודישע מאַסע, דער יודישער כּלל.

II.

שלום יעקב אַבראַמאָװיטש איז דער ערשטער גרױסער האָרכער.
צײט, װען די אינעװעניגסטע צוריפּענקײט בנוגע צו דער שפּראַך
האָט נאָך נישט בעקומען בײ יודען דעם טראַגישען כאַראַקטער, װאָס
הײנט, די מאַסע פון אַלע קלאַסען האָט געלעבט מיט׳ן זשאַרגאָן
און מיט׳ן לשון־קודש. דער פּראָסטער יוד האָט גערעדט אױף מאַמע־
לשון, און װען ער האָט געװאָלט זײן װאָכענדיגע שפּראַך בעפּוצען
מיט פּליטערלעך, האָט ער אַרײנגעבראַכט לשון־קודש׳דיגע װער־
טער. דער יודישער בעל־הבית האָט געשריבען זײנע סוחר׳ישע בריעף
אױף אַ לשון־קודש, װאָס איז געװען אַ צוזאַמענגעװאַקסענע פּערזעהעניש
פון יודיש־דײטש און העבּרעאיש. די לערנער, די לומדים, די כּלי־
קודש האָבען זיך אױסגעאַרבײט אַ בית־מדרש־שפּראַך, אַ משונה־
דיגע שפּראַך פון ספּעציאַליסטען־פֿאַכלײט, אין װאו דער תּרגום־גמרא־
און משנה־לשון האָבען געטאַנצט אַ קאַרעראַד אינאײנעם מיט עבֿרי־
טײטש און תּחינות־שפּראַך.

צו יענער צײט האָט מען זיך װעניג מצער געװען דעריף װאָס
דער יוד װאַקסט אױס אָהן אַ שפּראַך. אמת, די משכּילים האָבען בע־

גוצט דעם בעגריף „אַנ׳אומה אָהן אַ לשון”. אָבער די דאָזיגע פראַזע האָט געהאַט ביי זיי גאָר אַנ׳אַנדער טייטש, וואָס היינט. דאָס האָט געהייסען, אַז דער יוד בלייבט אָהן אַ לשון, ווען עס קומט איהם אוים צו האָבען צו טהאָן מיט אַ נישט־יודישער בעפעלקערונג. נישט צו אַנ׳אייגענער שפּראַך האָבען זיי דאַמאָלסט געשטרעבט, נאָר צו דער לאַנדס־שפּראַך, וועלכע איז אַזוי נויטיג דעם יודען אין פשוט׳ן גשמיות׳דיגען לעבען, אום זיך צו קענען צונויפרעדען מיט דעם פאָלק, צווישען וועלכען ער לעבט.

ערשט אין די לעצטע 25 יאָהר, ווען עס האָט אָנגעהויבען שפּראָצען ביי יודען אַ נאַציאָנאַלעס געפיהל, איז די שפּראַך־פראַגע געוואָרען ביי אונז אַ ברענענדיגע פראַגע, אַנ׳אָפענער וואונד פון קראַנקען יודישען אָרגאַניזם. האָטש אַלע טעאָרעטיקער פון נאַציאָנאַליזמוס ביי יודען האָבען זעהר קלוג בעוויזען, אַז אַ פאָלק אָהן אַ טעריטאָריע, אָהן אַ שפּראַך, אָהן וואָס עס איז פאַר אַנ׳אויטאָנאָמיע הערט נישט אויף צו זיין אַ פאָלק, — פונדעסטוועגען האָט מען אינסטינקטיוו געפיהלט, אַז די עקזיסטענץ פון אַזאַ מין פאָלק — אַ מין פיינקוכען אָהן פוטער און אייער — קען נישט האָבען לאַנג קיין קיום. און צוגלייך מיט דער שטרעבונג צו אַ טעריטאָריע האָט מען אָנגעהויבען בענקען נאָך אַנ׳אייגענער שפּראַך. און אַזוי ווי ביי אונז אָרימע יודען איז שטענדיג דאָ אַזאַ מאָדנע עשירות, וואָס ס׳פערמאָגען נישט אפילו די רייכסטע נאַציאָנען — האָבען מיר פלוצים ענטדעקט ביי אונז צוויי שפּראַכען: יודיש און העברעאיש, איינע — וואָס לעבט אין די ספרים, די צווייטע — אין מויל פון פאָלק. און באַלד האָבען זיך צווישען די יודישע נאַציאָנאַליסטען געבילדעט צוויי פאַרטייען: העברעאיסטען און יודישיסטען.

ש. י. אַבראַמאָוויטש, וואָס איז נאָך דער גאַנצער ערציהונג זיינער וייט געווען פון די שפּראַכפאַנאַטיקער, האָט נישט־ווילענדיג געשפּיעלט איינע פון די גרעסטע היסטאָרישע ראָלעס אין דעם דאָזיגען קאַמפף. אַדאַנק דעם, וואָס ער האָט בעשאַפען דורך זיינע קינסטלערישע און פאָלקספּובליציסטישע ווערק אַ ליטעראַטור פאַר דעם אָרעמען יודיש, האָט ער איהם ממילא געגעבען אַ פעסטונג, הינטער וועלכער די יודישיסטען פערפאַנצערען זיך, ווען דער שטורמער העברעער מיט זיין שטאָלצער ליטעראַטור־שפּראַך פאַלט אָן אויף דעם לעבעדיגען

יודיש, וואָס איז נישט בכח געווען צו שאַפען עפּעס אייביגעס חאָטש אַ שטיקעל ליטעראַטור. דער יודישיסט פּאַכט זיך דאַמאָלסט, ווי מיט אַ שטאַרקען כלי-זיין, מיט ר׳ מענדעלי׳ס נאָמען, און טייטעלט מיט די פינגער אויף אַ „פישקע דעם קרומען", אַ „ווינשפינגערל", אַ מסעות בנימין השלישי", אַ „ר׳ שלמה ר׳ חיים׳ס", אַ „קליאַטשע", וואָס זענען ביי איהם די סימבאָלען פון עכטע קונסטווערק, פון טיירע פאָלקס-פובליציסטיק, פון אַ פראַכטיגען הומאָר, פון אַ טיעפער סאַטירע, די סימבאָלען פון דעם יודישען גלות-לעבען נישט נאָר אין דער לעצטער צייט, נאָר אויך פון גלות-לעבען אין אַ משך פון הונדערטער יאָהרען-צייט דער גלות האָט אָנגענומען דעם פּנים און דעם הלוך פון דער פוילישע-ליטווישער וועלט און איהר נאַטור.

ר׳ מענדעלי, וואָס איז צייט די אַכציגער יאָהרען געוואָרען דער רעפאָרמאַטאָר פון דער העברעאישער פּראָזע-שפּראַך און האָט אַוועקגעלעגט אַזוי פיעל נאַנישע כחות אום זיך צוריקצוקעהרען צו דער שפּראַך, פון וועלכער ער האָט זיך מיט אַ דור פריהער מיט אַ כיין אָבגעווענדט — איז נישט בכח געווען אויסצומעקען די היסטאָרישע טהאַט-זאַכע, וואָס ער האָט איינמאָל פאַר אַלע מאָל בעשאַפען. ער האָט דעם זשאַרגאָן דערהויבען צו אַ הויכער מדרגה, ער האָט פאַר איהם אויסגעאַרבייט אַ יחוס-בריעף פון אַ שפּראַך מיט אַלע רעכטען פון אַ נאַטירליכער, פאָלקסטימליכער שפּראַך. און אויך שפּעטער, ווען שלום יעקב אַבראַמאָוויטש האָט דורכגעפיהרט די רעפאָרם פון דער העברעאישער שפּראַך — האָט ער עס נור צו פֿער-דאַנקען דער טהאַט-זאַכע, וואָס ער האָט צוזאַמענגעפּאָרט דעם גייסט פון דער זשאַרגאָן-שפּראַך אינאיינעם מיט דעם גייסט פון משנה-און מדרש-לשון. אַזוי ווי דער גערטנער פערפלאַנצט אַ יונג צווייגעל אין שטאַם פון אַן׳עלטערען בוים, אום צו בעקומען דערנאָך פרישע שפּראָצונגען, אַזוי האָט אַבראַמאָוויטש פערפלאַנצט דעם יודישען גלות-גייסט אין אַלטען בוים פון משנה-גמרא-און מדרש-גייסט און בעקומען דאַדורך אַ נייע בעשעפעניש ווי אַ „בסתר רעם" און אַזוי וו.

און ווען דער מאָדערנער העברעאיסט פיהרט אַ מלחמה מיט׳ן יודישיסטען, מוז ער נעבעך הערען די טענה, אַז ווען נישט דער יודיש, וואָס האָט זיין יונג בלוט איבערגעגאָסען אין אַלטען העברעאיש, וואָלט שוין לאַנג פון לעצטען קיין זכר נישט געווען אין געוועהנליכען

טעגליכען געברויך; אַז נאָר דעם קלאַסיקער און שעפּפער פון דער יודישער ליטעראַטור, ש. י. אַבראַמאָוויטש, וואָס האָט געהאַפּט דעם שטייגער פון זשאַרגאָנישען גלות־יודען, וואָס האָט בענומען דעם גייסט פון פּשוט׳ען, וואָכענדיגען מאַסען־יודען — האָט דער היינטיגער העברעאיסט צו פערדאַנקען, וואָס יודישע קינדער לייענען אַמאָל אַ העברעאיש קינדער־זשורנאַל, וואָס דאָס העברעאיש האָט אויפגע־הערט צו זיין אַ „לשון־קודש“, זונדערען אַ וואָכענדיגע שפּראַך מיט דעם גייסט פון מאַרק, פון פאָלק, פון דער מאַסע, מיט דעם גייסט פון פעראַכטעטען זשאַרגאָן.

אום צו בעגרייפען די גרויסע איבערקעהרעניש, וואָס ר׳ מענדעלי האָט געמאַכט מיט זיינע יודישע ביכער אין גייסט פון פאָלק, לאָמיר נעהמען די ווערטער פון ר׳ מענדעלי׳ן אַליין, ווען ער שילדערט אונז אַ יודיש קינד, וואָס האָט זיך אויפגעהאָדעוועט אויף ריינעם לשון־קודש. „שלמה׳לע נאָך אַ יונג קינד איז פערוואָגעלט אין מצרים, אין די לענדער פון סיחון און עוג מלך הבשן און נבוכדנצר מלך בבל, דער קאָפּ ליגט איהם אין ים־סוף, אין דעם ים המלח, אין דעם טייך פּרת, אין דעם ירדן. פאַר איהם געפינען זיך מיני מענשען, מיט וועלכע מען דאַרף ריידען לשון־קודש, עפּעס גאָר תרגום, מען ויצט ביי זיי אין די געצעלטען, מען רייט אויף מויל־אייזלען און קעמלען, מען טרינקט פון אַ „לאָגעל“. מען געהט באָרפיס און טראָגט נאָזבאַנדען, אַלצדינג ווי דער שטייגער איז. אונזער נאַטור דאָ מיט איהרע געוועקס... געהער זיך מיט שלמה׳לען נישט אָן. וואָס מאַכט איהם אויס פעלדער מיט תבואה — קאָרען, רעטשקע, קאַרטאָפלעס, פון וואַנען ער עסט אַ „קרופּניק“ מיט ברויט אַלע טאָג? וואָס ווייס ער אַ סאָסנע, בערעזענע און דעמבענע בוימער? ער ווייס נאָר ביי זיך אין האַרצען: ווייניגערטנער, טייטלען, פייגען, מילגרוימען און אייל־בערטען, פּימטענהאָלץ און באָקסען־בוימער. פון לעבעדיגע מיני בע־שעפעניש ווייס ער אַ ווילדע טיער, אַ לינדענוואָרם און אַ פּיפּערנאָטער, אַ לעמפּערט, אַ אינד, וואָס טהוט טהאָן געלוסטען אויף קוואַלען וואַסער, אַ שור־הבר און אַ טורקעל־טויב. הכלל, שלמה׳לע איז נאָר אַ געבירטיגער דאָ און אַליין איז ער עפּעס ווי ניט קיין היגער, לעבט ערגעץ דאָרט, דאָרט... זיין צייט איז — פאַרצייטען, און זיין וועלט איז אַ יענע, וואָס אַמאָל; דאָ איז ער אַ גר און דאָרט—

אַנ'אַלטגעזעסענער; ער קומט אַהיים נאָר אויף אַ ווײַלע, ווי אַ גאַסט אויף דער סטאַנציע, עסט אָב, נעכטיגט איבער — און מאָרש אַהין, ווײַטער טאַקע אַהין". (ז. שלמה ר' חיים'ס ז. 39). אַדאַנק זײַן „פּישקע'ן" און אַנדערע ווערק האָט ר' מענדעלי געמאַכט פון דעם נישט היגען, פון דעם גר אַ קאַבצאַנסקען תושב, אַ רעאַלען מענשען, וואָס לעבט שוין נישט מער אויף אַנ'עולם-התהו. דאַדורך וואָס ער האָט זיך בענוצט מיט דער שפּראַך פון לעבעדיגען כלל, האָט ער ווי מיט אַ כשוף פערטריבען די פּיפּערנאָטערס און לינדענווערם, די פאַנטאַסטישע, מטושטש'ע בילדער, וואָס האָבען פאַר'ן אויג פערשטעלט די לעבעדיגע רעאַלע וועלט. און שפּעטער, ווען צוליעב פערשיעדענע סבות האָט ער רחמנות בעקומען אויפ'ן לשון-קודש, וואָס צוליעב זײַן ראָמאַנטישען כאַראַקטער האָט ער אויפגעהערט צו זײַן אַ רעאַלע לעבענסקראַפט — האָט ער געזוכט ווי מעגליך אַרײַנצוברענגען אין איהם די העוויות, דעם ריטמוס, דעם קנייטש פון פּראָסטען יודיש. האָט ער געפּרובט איהם געבען דעם לעבענס-פּולס פון דיינטיגען יודען. דער לעזער, וואָס פערטיעפט זיך היינט אין אַ „בעמק הבכא", (אַנ'אויטאָריזירטע איבעראַרבייטונג פון „ווינשפינגערל" אין העברע-איש), פיהלט שוין נישט דאָס, וואָס אַמאָל דער קליינער שלמה'לע, ווען ער האָט נישט דערקענט אַ דעמבאָווען בוים, וואָס איז גע-וואַקסען נישט ווייט פון זײַן הדר, און וואָס האָט געחלומ'ט וועגען אַ „צעדער אין לבנון", וואָס זײַן אויג האָט דאָס קיינמאָל נישט גע-זעהען און גאָר נישט געהאַט די מעגליכקייט צו זעהען.

זעלטען ווען אַ גאָטגעבענשטער טאַלענט האָט אַזוי בעוויזען די קראַפט פון פערגאַכטעטען, געערדטען יודיש, ווי דער וואָס האָט יאָהרען לאַנג זיך אָבגעגעבען צו דערפרישען, בענייען און צו מאָדערניזירען דעם העברעאיש. קיין בעסערען בעווייז קען מען נישט ברענגען פאַר די לעבעדיגקייט און קראַפט פון דער פאָלקס-שפּראַך, ווי די טהאַט-זאַכע, אַז מען מוז זיך גראָבען אין זײַן גייסט אום אָבצופרישען דעם אַלטען אָבגעלעבטען קערפּער פון דער אַריסטאָקראַטישער אַלטער העברעאישער שפּראַך.

מען דערצעהלט אַ מעשה, אַז אום צו ראַטעווען איינעם אַ פויבסט פון אַלטער-שוואַכקייט, וואָס האָט זיך געמוזט ענדיגען מיט'ן טויט, האָבען אַ פּאָר פּראָסטע יונגע לייט געלאָזען איבערגיסען זייער יונג

בלוט אין צוקנייטשטען אַלטען קערפּער פון זקן. פון דער אָפּעראַציע זענען, פּעבעך, די יונגע לייט גיך אַוועק פון דער וועלט, ווערענד דער זקן איז אויפגעשטאַנען אַ געזונדטער, לעבעדיגער פון בעט. דאָס אייגענע האָט שלום יעקב אַבראַמאָוויטש געטהאָן מיט דעם אַלטען לשון-קודש. דער חלוק איז נאָר דער, וואָס דער יודיש איז נישט דאָס בלוט פון עטליכע יונגע לייט, זיין גייסט שטאַמט פון אַ גרויסען קבוץ און ער האָט אַ הונדערט-יאָהריגע היסטאָריע. די אָפּעראַציע, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט געמאַכט, פערזשאַרגאָנירענדיג דעם העברעאיש, האָט דעם יודיש נישט אָבגעשוואַכט. אַדרבה, ער האָט בולט בעוויזען, ווי נויטיג עס איז זיין קיום, דאַמיט עס זאָל סטאַיען בלוט אויף ווייטערדיגע אָפּעראַציעס.

III.

עס וועט נישט זיין קיין גוזמא, ווען מיר וועלען זאָגען, אַז מיט אַבראַמאָוויטש'ען הויבט זיך אָן אין דער ליטעראַטור דאָס ר ע אַ ל ע פערהעלטעניס פון יודען צו זיך אַליין. אָדער רעדענדיג מיט ר' מענדעלע'ס ווערטער: דער נישט היגער יוד. ווערט מיט אַמאָל אַ היגער. אין „מסעות בנימין השלישי“ גיט אונז אַבראַמאָוויטש אַ הומאָרפולען בילד פון דער גייסטיגער ענגשאַפט פון יודישען לעבען אין מיטען פון 19-טען יאָהרהונדערט. בנימין און זיין חבר סענדערעל די יודענע — אַ מין דאָן קישאָט און סאַנחאַ-פאַנחא — ווייזען אונז די צווי געגענזעצע פון דאַמאָלסדיגען יודישען לעבען, דעם אידעאַליס-טישען און דעם פּראַקטישען. און ביידע שטעלען זיך אַרויס פאַר אונז אין זייער פינסטערער בלינדער גייסטיגער בענרענצטקייט. אין „פישקען“ און „ווינשפינגערל“ ווייזט אונז ר' מענדעלע דעם יודען אין זיין נשמות'דיגען און גייסטיגען לעבען. מיר זעהען דעם יודען ביי דער טאָרבע, ביי דער גרויסער יודישער טאָרבע. מיר זעהען איהם אין זיין קאַמפּף פאַר אַנ'אָרעמע שטיקעל הונה. און צו אונזער גרייסער פערוואונדערונג בעמערקען מיר, אַז אַליך, וואָס דער יוד טהוט אום זיך צו דערנעהרען, אַז זיין גאַנצעס מאַטעריעל'עס לעבען איז אַזוי אָרעם, גייסטיג עלענד און טראָגט מעהר אויף זיך די סמנים פון אַ לעבען; אין דער אמת'ן איז דאָס אַ נאַרישער, בלינדער קאַמפּף מיט

די תאוות פון אַ מאַנען, וואָס איז „נישט גרעסער פֿון אַ כּזית“, וואָס איז איינגעשרומפּען פון נישט עסען. אַלע יודישע עסקים האָבען עפּעס אַ טעם, ווי די באַוועלנע ציצה, וואָס זעהט זיך אַרויס פון אַ יודענ'ס קאַפּטאַן. עס איז מעהר נישט ווי אַ זכר צו דעם אַמאָליגען תכלת. מיט די אַמאָליגע שעֶנע פראַנזען פֿון אַ יודישען בגד האָט דאָס נישט מעהר צו טהאָן, חוץ דעם נאָמען זיינעם.

דאָס איינענע איז מיט דער יודישער רוחניות, חאָטש זי גיט אַ גרויסע לינדערונג דעם יודישען קביץ און בערוהיגט אָפט דעם צעוועהטאָגטען יודען אין קלויז ביי אַ בלאַט גמרא, אָדער ביי אַ הזניש שטיקעל — דאָך האָט זי קיין שום שייכות נישט צו דעם לעבעדיגען קאָכענדיגען טאָג אַרום.

דאָס יודישע גייסטיגע לעבען איז אַזוי אָבגעריסען פון זיין מאַטעריעלען לעבען, ווי דאָס לעצטערע פון לעבען בכלל.

אין אַבראַמאָוויטש'עס וועלט איז דער יוד צוריסען אין מעהרערע שטיק און ער מאַלט אויף דעם בעאָבאַכטער דעם איינענעם איינדרוק, ווי מאַנכע ריעזען-שלאַנגען, וואָס מען האָט אָבגעהאַקט דעם קאָפּ פון לייב: כיי דאָס לייב מאַכט קאָנוואולסיווע בעוועגונגען, סיי דער קאָפּ שטעקט אַרויס זיין צונג און האַפּט זיך בייסען מיט זיינע גיפטיגע צייהן. דער יוד אין קלויז איז נאָר אַ האַלבער יוד; אויפ'ן מאַרק איז נאָר דער לייב זיינער. און אין ערגעץ איז ער נישט קיין גאַנצער, און אומעטום איז דאָס נאָר אַ זכר פון אַ לעבעדיגע בעשעפֿעניש.

מיט אַבראַמאָוויטש'ען הויבט זיך אָן די גאַנצע פעראַכטונג צו אַ קבוץ, וואָס טראָגט זיך אַרום מיט דעם געדאַנקען, אַז דער אויבערשטער אַליין האָט זיי אויסדערוועהלט צווישען אַלע פעלקער, און וואָס איז אין דער אמת'ן דער ערגסטער עקזעמפּליאַר אונטער די פעלקער, וואָס לעבט שטענדיג אַ האַלבען לעבען, וואָס שלעפּט-נאָך נאָך זיך אַ טויטען גוף, און טראָגט אויף זיך אַ מוח פון אַ פֿער'חלומ'טען נישט היגען מענשען.

אַ דאַנק ר' מענדעלי'ס רעאַליזם האָט דער יוד זיך דערפיהלט אַלס אַ בריה, וואָס איז דורך און דורך נישט צוגעפּאַסט צום לעבען, האָט זיך אָנגעהויבען אַ קלערערעס קריטישעס פערהעלטניס צו זיך אַליין, אַלס צו אַ קינד פון אַ פֿאָלק, וואָס פֿאָדערט נייע אידעאַלען אום אויפגעבויט צו ווערען.

שלום יעקב אַבראַמאָוויטש, וואָס איז אַ קינד פון דער השכלה־עפּאָכע, וועלכע האָט צוערשט אָנגעהויבען רעאַל צו דענקען, האָט טיעפער בענומען די אידעען פון זיין עפּאָכע, אַלס אַלע אַנדערע פון זיינע צייט־חברים. אין דער צייט, ווען די מייסטע פון דער עפּאָכע האָבען זיך נאָר בענוגענט מיט אַן'איבערפלעכליכער קריטיק — האָט ער געגעבען פאַנאַנדערצוגליעדערען דעם גרויסען יודישען קבוץ, די הויפּט־כּבה פון אַלע יודישע נישט־נאָרמאַליטעטען. און ווען מיר ווילען פעראייניגען די רינגען פון אונזער היינטיגער צייט מיט דער צייט פון דער השכלה־עפּאָכע — מוזען מיר זיך צוערשט פעראייניגען מיט אַבראַמאָוויטש'ען, וועלכער איז דער נאַטירליכער איבערגאַנג פון היינט צום אַמאָל. און ווען מען נעהמט אין בעטראַכט די הויפּט־מעלה פון ר' מענדעלי'ס שאַפען, וואָס אין דער קרוין פון זיינע ווערק— דענמאָלט ווערט אונז דאָס אַ סך קלערער.

די הויפּט־מעלה פון אַבראַמאָוויטש'ען בעשטעהט אין דער פאַנטאַזיע צו זעהען אין איטליכען פּרט דעם כּלל, און איינצעלנעם דאָס אַל־געמיינע און אַזוי דאָס קונציג צו מאָלען, אַז אויס יעדען פּרט שיינט אַרויס דער כּלל. און דאָס קאָנען נאָר די, וואָס זעהען דאָס לעבען קאָנטעמפּליש, ביי וועמען דער שטראָם פון מענשליכען קיום צופאַלט נישט אין איינצעלנע טראָפּענס. נור די נשמה, וואָס טובל'ט זיך אין אַ ברייטערען לעבען, ווי דאָס אייגענע פּערזענליכע, וואָס זעהט די וועלט נישט דורך די שפּאַקולען פון אייגענעם ענג־עגאָאיסטישען בליק, איז בכּח צו זעהען און צו פיהלען שטענדיג דעם גרויסען כּלל, די אַלגעמיינע נשמה פון אַ קבוץ. און ביי וועניגען פאַר און נאָך אַבראַמאָוויטש'ען געפינען מיר אַזאַ ברייטען קאָנטעמפּלאַטישען קוק אויפ'ן יודישען לעבען.

.IV

צייט ש. י. אַבראַמאָוויטש האָט אָנגעהויבען שאַפען, זענען אַוועק 50 יאָהר. און האָטש דאָס יודישע לעבען האָט זיך אין דער צייט געענדיגט אַ ביסעל, דעננאָך האָט עס נישט בעוויזען אינגאַנצען אויסצומעקען די גרונדציגע פון יודישען לעבען. נאָך עד היום זעהען מיר פאַר זיך די וואָכענדיגע קדושה אין יודענ'ס לעבען, ווי ר' מענדעלע האָט אונז עס געשילדערט אין זיינע פערשיעדענע

ווערק, ד. ה. דער גענעזאַץ פון נייכטיגען און מאַטעריעלען לעבען אין אונז און דער כח זיי צוזאַמענצומישען, אָבער זיי נישט צו פעראייניגען. נישט אויסגעמעקט איז נאָך פון דער צייט די גרימאַסע, די העויות פון דער יודישער גאַס, ווי ס'האָט זיי געזעהען ר' מענדעלע אויף די יריד'ען און אויף יודישע אַסיפות און אַז. וו. שלום-עליכם, וואָס רופט זיך אַליין אָן „דער ליטעראַרישער אייני-קעל פון ר' מענדעלי", האָט 25 יאָהר נאָכאַנאַנד — ווייטער ענטוויקעלט און פערברייטערט דאָס בילד, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט איהם אָנגע-צייכענט. מנחם-מענדעל פון יהופיץ, וואָס איז אַזוי נאָהענט צו אונ-זער צייט, איז אַ לייבליכער קרוב כמעט פון ר' אַלטער'ן, סיי פון פישקען, כמעט אַפילו פון ר' מענדעלען אַליין. אין די קליינע שטעדט-לעך, אַפילו אין אַ „שטעדטעל" פון אַש. לעבען נאָך היינט די איינענע געמיטה'כ-שטימונגען, וואָס אַמאָל אין קאַבצאַנסק. אַלס בעס-טער בעוויז קען דיענען טאַקע „דאָס שטעדטעל" פון אַש, וואו מאַנכע ימים-נוראים-מאָטיווען זענען מיט אַנדערע ווערטער נאָר איבער-גע'חזר'ט געוואָרען, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט שוין געשילדערט אין זיין „ווינשפינגערל".

ר' מענדעלי, נישט קוקענדיג אויף די 50 יאָהר, איז איינגעדרונגען אין אונזער נייעסטער ליטעראַטור אומעטום, זיין איינפלוס, זיינע שפורען געפינען מיר ביי די עלטערע, ווי ביי די יונגסטע פון די יונגסטע. מען דאַרף נישט זיין קיין טיעפער קענער, אום דאָס צו האַפּען אויפ'ן ערשטען בליק. נאָך עד היום לעבען אונזערע יונגע מיט דעם פסיהאָלאָגישען סינטעז, וואָס ר' מענדעלי האָט זיך געמאַכט מכח דער יודישער מאַסע. און אַזוי ווי דאָס נייע לעבען האָט נאָך נישט בעשאַפען, נאָך דער אַלגעמיינער צוריסענקייט, אַ נייעם כלל'ישען יודישען פנים, האָבען מיר דערווייל קיין אַנדער סינטעז, חוץ דעם, וואָס עס האָט אונז געגעבען אַבראַמאָוויטש.

דאָס אַלץ איז נויטיג צו דערמאָנען דעם לעזער, ווען ער געהט צו צו דער יובילעאום-אויסגאַבע פון ר' מענדעלי'ן. וואָס טיעפער ער וועט שטודירען די נייע אויסגעבעסערטע און פאָלשטענדיגע אויס-גאַבע, אַלץ טיעפער וועט ער דערפיהלען, דאָס אַבראַמאָוויטש, נישט קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער שרייבט שוין 2 דורות, איז איינער פון די, וואָס שטעהען אונז אַם נאָהענסטען פון אַלע יונגע.-וויל מען

בעקומען אַ טיעפערען בעגריעף פון יודישען קבוץ, מוז מען געהן צו די וואורצלען פון יעדען קבוץ. און ערגעץ זענען אָבער די וואָרצלען נישט אַזוי נאַקעט אַרויסגעשטעלט פאַר אונזערע בליקען, ווי אין די ווערק פון אַבראַמאָוויטש.

אין ים פון יודישען לעבען איז ר׳ מענדעלי די העכסטע פיגור. ווילען מיר מעסטען די וויטקייט אונזערע, קוקען מיר זיך איין אויף איהם. ווילען מיר וויסען, ווי ווייט מיר זענען געגאַנגען פאָראויס, וואַרפען מיר אונזער בליק אויפ׳ן „זיידען״, און ווילען מיר גענויער בעגרייפען דעם פנים פון היינטיגען יודישען לעבען, קוקען מיר זיך גענוי צו צו די העויות פון ר׳ מענדעלי׳ן.

און בעת אַנדערע האָבען שוין מיטעלערע וועלען פערגאָסען, שטעהט ער נאָך אַליין אַ קאָפּ העכער פאַר אַלע זיינע יאָהר־חברים אין טאַלענט, ער איז דער שפיץ טהורם. נאָך וועלכען מיר מעסטען די מיילען פון אונזער גלות־רייזע. נישט איטליכען איז בעשטימט צו זיין אַ מאַסשטאַב פאַר די וויטערע ענטוויקלונג פון אַ פאָלק.

פאַר דעם טיעפערען לעזער איז שלום יעקב אַבראַמאָוויטש אונזער זיכערסטער מאַסשטאַב.

מעמוארען-ליטעראַטור.

I

ווען פּריוואַטע מענשען צייכענען־אויף אויף פּאַפּיר זייערע לעבענס־ערינערונגען און גיבען דאָס אַליין אַרויס, אָדער עס ווערט אַרויסגעגעבען דורך זייערע יורשים — זאַמעלט זיך מיט דער צייט ביי אַ פֿאָלק אַ ליטעראַטור, וואָס טראָגט אויף זיך דעם אויבענדערמאָהנטען נאָמען.

ביז פֿאַר 150 יאָהר צוריק איז געווען די דאָזיגע ליטעראַטור זעהר אָרים ביי אַלע פֿעלקער. מענשען האָבען נאָך ניט פֿערשטאַנען, ווי וויכטיג דאָס איז פֿאַר דעם קומענדיגען דור צו לייענען די פּראָסטע, אמת'ע נאַאיווע לעבענס־בעשרייבונגען פֿון זייערע עלטערן און זיידעס. ערשט פֿאַר הונדערט יאָהר צוריק האָט מען אָנגעהויבען צו שעצען זייער גרויסע ווערדע, ערשט דעמאָלט, ווען עס האָבען זיך בכלל גענומען געוואַלטיג ענטוויקלען די היסטאָרישע וויסענשאַפטען, האָט מען אָנגעהויבען צו פֿערשטעהן, ווי וויכטיג, ווי טייער עס איז אַזאַ ליטעראַטור פֿאַר אַ פֿאָלק, וואָס האַלט זיך אין איין ענטוויקלען, אין איין פֿאָרווערטס־מאַרש.

אַם מייסטען צייכענען זיך אויס מיט אַזאַ ליטעראַטור איצט די ענגלענדער, דאָס עלטעסטע פֿון די געבילדעטע אייראָפּעאישע פֿעלקער, דערנאָך — די פֿראַנצויזען, און צולעצט — די דייטשען. אויך ביי די רוסען פֿעהלט נישט אַזאַ ליטעראַטור, חאָטש זי קאָן זיך נישט פֿערגלייכען אין רייכקייט מיט אַנדערע פֿעלקער.

ביי אונז, יודען, איז די דאָזיגע ליטעראַטור כמעט נישט פֿאַרהאַן; מען דאַרף שוין זיך בעגנוגענען מיט קליינע מאמרים'לעך און אָבגעריסענע נאָטיצען, אויב מען וויל געפֿינען ביי אונז אַ סימן דערפֿון.

ס'איז אַ מערקווירדיגע זאַך! גראָד דאָס עלטעסטע געבילדעטע פֿאָלק אויף דער וועלט, וואָס האָט דורכגעלעבט אַזוינע געוואַלטיגע שנויים אין די יאָהרהונדערטען, גראָד מיר, וואָס האָבען שוין געהאַט אין יהודה הלוי׳ס צייטען אַזאַ פיינעם חוש פֿאַר דער היסטאָריע, גראָד מיר, וואָס האָבען צווישען אונזערע ערשטע ביכער אָבגעגעבען אַזאַ גרויסען פּלאַץ דער געשיכטע און האָבען שוין העכער אַ פּאָר טויזענד יאָהר אַ „דברי הימים" — פֿערמאָגען נישט דאָס, וואָס עס פֿערמאָגען יונגערע און ווייניגער געבילדעטע פֿעלקער, ווי מיר.

און ווען מען בעדענקט, אַז דאָס מזל האָט אונז אַזוי גע׳רודפ׳ט. דאָס מיר האָבען אין משך פֿון אונזער לאַנגען לעבען פֿערלאָרען אַזוי פֿיעל „דברי הימים׳ס", וואָס ווערען דערמאָהנט אין תנ"ך — דוכט זיך אַמאָל אויס, אַז אַ בייזער שד געוועלטיגט איבער אונזערע זכרונות, און זוכט מיט אַלע מיטלען זיי אויסצוראָטען פֿון די קינדס־קינדער׳ס לעזער־בליקען.

אין משך פֿון די יאָהר־טויזענדער האָט זיך געביטען דער יוד, אין זיין אויסערער הלבשה, אין זיין אויסערער לעבענס־אַרט, אין זיינע מנהגים, אין זיין שפּראַך, אין זיינע לעבענס־פּלענער, אין זיין הלוך און לעבענס,הדרכות אפשר צעהנדליגער־צעהנדליגער מאָל. און אין ערגיץ געפֿינען מיר נישט קיין זכר דערפֿון אין דער ליטעראַטור, וואָס איז הויפּטזעכליך דערצו בעשאַפֿען. דען די מעמואַרען־ליטעראַטור בעשעפֿטיגט זיך געוועהנליך נישט מיט גאַנצע עפּאָכען און מיט ווייטלויפֿיגע דמיונות. איהר אויפגאַבע איז צו פּראָטאָקאָלירען רוהיג, וואָהרהאַפֿטיג און געטריי די געוועהנליכע לעבענס־עפּיזאָדען פֿון געוועהנליכען מענשען אין זיין געוועהנליכען פּראָזאַאישען לעבען. זי גיט זיך אָב גור דערמיט, וואָס זי ווייזט אונז דאָס מ אָ ל ע ק ו ל אַ ר ע, שטיל־פֿליסענדע לעבען פֿון אַ געוועהנליכען בשר ודם אין אַ געוויסער עפּאָכע. זי אינטערעסירט זיך מיט יעדער קלייניגקייט, הן בנוגע צו דעם אַרט וואוינען, עסען, קליידונג, הן צו די אַלע טאָג־טעגליכע מניעות, וואָס קומען פֿאָר אין אַ געוועהנליכען פֿאַמיליען־לעבען אין אַ משך פֿון די 60—70 יאָהר, וואָס אַ מענש טראָגט אויף זיך די לעבענס־לאַסט. זי ווייזט אונז פּשוט, אָהן קונ־

צען, די אַטמאָספֿערע, וואו עס האָבען געעטעמט טויזענדער־טויזענדער מענשען אין אַ געוויסער עפּאָכע. דער שרייבער פֿון אַזאַ בוך ווייסט אַליין נישט, וויפֿיעל וואַרימקייט און לעבעדיגקייט ער גיסט אַריין אין קאָפּ פֿון וויסענשאַפֿטליכען היסטאָריקער, וואָס פּרובט אַרומנעהמען גאַנצע דורות. ער גיט איהם אַזאַ טייערן מאַטעריאַל, וואָס איז קוים צו פֿערגלייכען מיט די שטיינערנע און געמאָלטע פּאָרטרעטען, וואָס הענגען און שטעהען אין די מוזעאומס און וואָס בעלעבען אַזוי די גרויסע געשיכטס־ווערק. איין זייטעל פֿון שאַצקעס „ערב פֿאַר פּסח" אין ערשטען קאַפּיטעל, וואו ער מאָלט, לויט זיינע זכרונות, אַ יודיש הויז מיט אַלע זיינע כּלים און דערבייאיגע צודאַטען אין די 50—60־ער יאָהרען — גיט אַ גרעסערע פֿאָרשטעלונג פֿון אינעווייניגסטע יודישען לעבען, ווי צעהן פֿיינע גלאַטע מאמרים מיט ציפֿער און פֿערשיעדענע סבֿרות וועגען דער יודישער קולטור אין דערזעלבער צייט.

דאָס בוך „שלמה רבֿ חיים'ס", אַזאַ מין מעמואַרען־ווערק פֿון ש. י. אַבראַמאָוויטש, איז פֿיעל טייערער פֿאַר דעם היסטאָריקער און דעם דענקענדיגען לעזער, ווי מאַנכע גרויסע פֿילאָזאָפֿישע אָבהאַנדלונגען מכּח דער יודישער ראַסע און די טבֿע פֿון זיין גזע.

דאָס נישט־געענדיגטע בוך פֿון מרדכי אַהרן גינזבורג'ס זכרונות איז פֿאַר יעדען, וואָס אינטערעסירט זיך מיט זיין צייט, אום גענויער צו בעגרייפֿען די היינטיגע צייט, איינס פֿון די טייערסטע ווערק פֿאַר אונז, און מיט עגמת נפֿש לעגען מיר אַוועק דאָס ביכעל, וואָס איז נישט דערגאַנגען ביז צום סוף. אייגענע לעבענס־ערינערונגען, זעלבסט־ביאָגראַפֿיען, די אויסערע בעשרייבונג פֿון אַ געוויסער סבֿיבֿה, וואו אַ מענש האָט פֿערבראַכט זיינע יאָהרען, פּערזענליכע איינדריקע פֿון בעגעגענישען מיט בעוואוסטע מענשען, מיט די גדולי הדור, ערצעהלונגען, פּערזענליך דורכגעלעבטע, וועגען צרות הרבים, וואו דער ערצעהלער, אַלס יחיד האָט דורכגעלעבט דאָס אייגענע אומגליק, די דאגות און עינויים ביי זוכענישען פֿון אַ פּרנסה און דעם צער גדול בנים — קורץ, אַלץ, וואָס איז שייך צו אַ לעבען פֿון אַ מענשען, פֿון אַ עהרליכען, וואָהרהאַפֿטיגען מיטעלן מענשען, וואָס פֿיהלט זיך אינ־

סטינקטיוו אַלס גליעד פֿון אַ גרויסען קיבוץ — האָט אַ גרויסען אונשעצבאַרען ווערטה, פֿאַרוואָס דער געלעהרטער היסטאָריקער קאָן זיך נישט גענוג אָבדאַנקען.

אודאי, זענען דאָ טעמים, פֿאַרוואָס דער יוד האָט קיינמאָל נישט געמאַכט אַזעלכֿע אויפֿצייכֿנונגען פֿון זײַן געוועהנליכֿען, פּשוט'ן לעבען, ווי קינדער פֿון אַנדערע פֿעלקער. ערשטענס, איז זײַן לאַגע קיינמאָל נישט געווען אַזוי פֿעסט, אַז ער זאָל זיך זעצען אין מנוחה און נעהמען פֿערצייכֿענען אויף דער עלטער די שיקזאַלען פֿון זײַן לעבען. ביז די גראָהע האָהר, ביז צום סאַמען טויט דאַרט איהם דער מח וועגען אַ זיכֿערער פּרנסה, און נאָך בײַ דער גסיסה ליעגען איהם אין קאָפּ די דאגות חיונה.

שטענדיג, ווען איך קלער וועגען דעם, מוז איך זיך נישט ווילענדיג דערמאָהנען אָן דעם זקן ברוך דעם קרעמער, וואָס איז קרוב צו אַ יאָהר 90 שטאַרק קראַנק געוואָרען, בעקומען אַ לעהמונג און געהאַלטען בײַם שטאַרבען. ווען איך בין צו איהם אַרײַנגעקומען מבקר חולה זײַן און האָב איהם געפֿרעגט, וואָס ער מאַכט? — האָט ער מיט אַ שוואַכֿען קול און אַ זיפֿץ געענטפֿערט: „נישטאָ קיין פּרנסה... דער אויבערשטער זאָל זיך מרחם זײַן. די צײַטען זענען שטאַרק געשלאָגען“... דער יוד האָט נאָך אויף דער עלטער נישט דערלעבט צו דער אינעווייניגסטער רוה פֿון אַ נשמה, וואָס פֿערלאַנגט שוין גאָרנישט פֿון דער וועלט און באָרט נור זײַנע רעיונות אין די ערינערונגען פֿון דער פֿערגאַנגענהייט.

נור דאָס איז נישט דער איינציגער טעם. צווישען מיליאָנען פֿערזאָרגטע יודען וועט איהר נאָך געפינען אַזוינע, וואָס האָבען די אייגענע רוהיגע נשמה פֿון זקנים, וואָס פֿערלאַנגען שוין גאָרנישט און לעבען נור מיט די ערינערונגען זייערע

דער יוד איז אָבער בטבע אויף דער עלטער, ווי אויך אין די מיטעלע יאָהרען, אַ מין קהלת, וואָס טענה'ט: „אין כל הדש תחת השמש“; ער האָט ווייניג בושה פֿאַר די אויסערע פֿאָרמען פֿון אַ לעבען, וואָס בײַט זיך מיט די יאָהרען. איהם אינטערעסירט מעהר דער תוך און, לויט זײַן פֿילאָזאָפֿיע, בײַט זיך נישט דער תוך פֿון אַ מענשליך לעבען, נאָר די אויסערע פֿאָרמען זײַנע.

ער האָט קיין חוש נישט פֿאַר די חצוניות פֿון אַ מענשליכֿען קיום און וויל נאָך נישט צוגעבען, ווי דאָס טענה'ט די הײַנטיגע וויסענשאַפֿט, אַז אויך די אויסערליכקײַטען ווערען צו אינערליכקײַטען, אַז דער וואוקס פֿון אַ קינד אין מוטער־לײַב הענגט נישט נור אָב פֿון די געירש'ענטע אייגענשאַפֿטען, וואָס ליגען אין דער זרע, נאָר אויך פֿון דעם, וואָס ס'עסט און טרינקט די שוואַנגערע מאַמע.

דריטענס, ליגט נאָך טיעף אין בלוט פֿון פּשוט'ן יודען, אַז די וועלט איז גאָרנישט, און אַז דאָרטען, יענע וועלט, איז די אמת'ע וועלט. עס שפּיעלען ביי איהם אַ צו קליינע ראָליע די פֿריידען און פּײַן, די הנאות און ליידען, וואָס ער איז אויסגעשטאַנען; ער האָט בכלל ווייניג בושה פֿאַר אַ לעבען פֿון אַ פּשוט'ן בשר ודם, וואָס לערנט נישט קיין תורה, אָדער וואָס גראָבט זיך נישט אין די וויסענשאַפֿטען. ער האָט ווייניג אָבשײַ פֿאַר זיך אַליין, צו זײַן אייגענער פּשטות, צו זײַן אייגענעם לעבענס־שטראָם, וואָס איז דער שטראָם פֿון מיליאָנען זײַנס־גלײַכֿען.

אַלע די טעמים ברייגגען דערצו, אַז די מעמואַרען־ליטעראַטור שטעהט ביי אונז זעהר נידעריג, נידעריגער ווי עס האָט געדאַרפֿט זײַן.

II

וועלכֿע פּרובען האָט מען געמאַכֿט, אום צו שאַפֿען אַזאַ מין ליטעראַטור? זעהר ווייניג. כמעט איין איינציגען. איך מיין דער־מיט די זאַמעל־ביכֿער „פּערעזשיטאָיע“, וואָס זענען אין פּעטער־בורג די לעצטע יאָהרען אַרויסגעגעבען געוואָרען פֿון אייניגע געבילדעטע היסטאָריקער מיט דעם געוועזענעם רעדאַקטאָר פֿון „פֿרײַנד“ ה' שאול גינזבורג אָן דער שפּיץ. האָטש צוגלײַך מיט דער אונטערנעהמונג עקזיסטירט אויך אַן אויסגאַבע פֿון דער יודישער היסטאָרישער געזעלשאַפֿט, וועלכֿע בעשעפֿטיגט זיך ספּעציעל מיט דער יודישער געשיכֿטע אין רוסלאַנד, דאָך האָבען די דאָזיגע אויסגאַבען אַ מעהר ספּעציעל־היסטאָרישען כאַראַקטער און אינטערעסירען זיך ווייניג מיט דער שאַפֿונג פֿון אַ מעמואַרען־ליטעראַטור. דאַגעגען דער רעדאַקטאָר פֿון „פּערעזשיטאָיע“

האָט אין זײַן אויפֿרוף צו די לעזער שטאַרק מטעים געווען די וויכטיגקײַט פֿון מעמוארען, און דערמיט ממילא דערוועקט דעם חשק בײַם לעזער צו געבן דורך זײַנע אייגענע אויפֿגעצייכענטע לעבנס־ערינערונגען די בוי־שטיינער פֿאַר אַ יודישער געשיכטע אין רוסלאַנד.

האָבן די רעדאַקטאָרען פֿון „פערעזשיטאָיע“ פֿערשטאַנען די אויפֿגאַבע זייערע, אָבער האָבן, ליידער, נישט פֿערשטאַנען, ווי צו מאַכן דערפֿון אַ ממשות'דיגע זאַך. שוין דאָס אַליין, וואָס זיי האָבן די זאַמעל־ביכער אַרויסגעגעבן אויף רוסיש, בעווײַזט, וואָס פֿאַר אַ קרומען דרך זיי האָבן זיך גענומען: ווילען בעשאַפֿען אַ מעמואַרען־ליטעראַטור, און צוגלײַך זיך אָבקעהרען פֿון דער שפּראַך, אויף וועלכער עס רעדט און טראַכט דער גרעסטער טייל פֿון פֿאָלק. דאַדורך, וואָס זיי האָבן גענומען רוסיש פֿאַר זייער מעמואַרען־שפּראַך, האָבן זיי בעשאַפֿען אַזאַ מין בעשעפֿעניש, וואָס, חוץ אַ געלעכטער, קאָן דאָס נישט אַרויסרופֿען קיין שום טיעפֿערן אינטערעס. גראָד דאָס, וואָס איז אין אַזאַ ליטעראַטור דאָס טײַערסטע: די טרײַקײַט, וואָהרהאַפֿטיגקײַט, די תמימות און דאָס פֿערזונקען זײַן אין תהום פֿון די אייגענע ערינערונגען אָהן שום כּונות עמיצען צו געפֿעלען, פֿאַר עמיצען צו מאַכן חנד'לעך — גראָד דאָס פֿעהלט אין די יודישע מעמואַרען פֿון אונזערע זקנים, ווען זיי הויבען אָן שרײַבען רוסיש. איך וויל נור ברייגען איין בײַשפּיעל.

דער אַלטער געשעצטער פּאַפּערנאָ דערצעהלט אין זיינע מעמואַרען וועגען нити-видѣнія (ציצית), ремни-филактеріи (תפילין). און בעת מעשה האָב איך אַ קלער געטהון: פֿאַרוואָס געברויכט ער נישט דעם אמת'ן וואָרט „ציצית“, אָדער „תפילין“, אָנשטאָט אַזוינע ווערטער, וואָס קיין רוס אויף דער וועלט פֿערשטעהט דאָס נישט, וואָס איז נאָך דעם גײַסט פֿון דער רוסישער שפּראַך אַזוי האַמעטנע און אומגעלומפּערט (нити-видѣнія)? און איך האָב זיך פֿאָרגעשטעלט אַ תלמיד פֿון דעם אַלטען ראַבינער־סעמינאַריום, וואָס, ווי אַ פֿאַרצײַטיגער ניקאָלאַיעווסקער „דיאַדקע“ מיט זיין יונ'ישער דיסציפּלין, לעבט ער נור מיט זיין גראַמאַטיקע קירפּיטשניקאָוו, און וואָס דאָס וויכטיגסטע איז בײַ איהם, ווען ער

שרײַבט זײַנע זכרונות אויף רוסיש, — נישט צו מאַכן, חלילה, אַ גראַמאַטיקאַלישען גרײַז און זיך פֿײַן אויסצוקירעווען אויף דער רוסישער שפּראַך. דער אייגענער פּאַפּערנאָ, ווען ער שרײַבט יודיש, אָדער העבּרעאיש, איז גאָר אַנ׳אַנדער מענש. שרײַבט ער אָבער רוסיש, ווערט ער גאָרנישט צו דערקענען, — אַזוי קאָמיש איז ער.

אויסערדעם, האָט „פּערעזשיטאָיע“ זיך בּאַלד אַזוי אַוועקגעשטעלט, צוליעב דער רוסישער שפּראַך (וואָס אָהן דעם קאָנען זיך נישט בּעגעהן אונזערע מאָטעלער-פּעטערבּורגער אינטעליגענטען), אַז זיי האָבּען נישט געקאָנט וועקען צו זיך קיין אינטערעס בּײַ די גרויסע מאַסען פֿון דעם עולם זקנים, וואָס נעהמען אַזוינע בּיכער נישט אַרײַן אין די הענד, ווײַל זיי פֿערשטעהען דאָס נישט. די בּעלעבּער פֿון אַ מעמואַרען-ליטעראַטור האָבּען זיך אָבּגעריסען גראָד פֿון דעם יענינגען עולם, וואָס טראָגט אין זײַן בּוזעם די וויכטיגסטע ערינערונגען. זיי האָבּען בּאַלד געמאַכט אַ מחיצה צווישען אַ מענשען, וואָס האָט „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ“ (און ממילא איז ער דאָך שוין לײַטישער, אינטעליגענטער, ווי אַ תחום-יוד!), און כלל-ישראל. די אַרויסגעבּער פֿון „פּערעזשיטאָיע“ האָבּען דווקא פֿערגעסען דעם פּשוט׳ן פֿאַקט, וואָס איטליכער סטודענט פֿון דער געשיכטע ווייסט דאָס אויסגעצייכענט, אַז די מעמואַרען-שרײַבּער זענען צושפּרייט אין דער גרויסער מאַסע פֿון פֿאָלק, ווי ראַדיום-קערענדלעך אין די מינעראַלען, אַז וואָס גרעסער מען שפּרייט אויס די נעץ, אַלץ עפּטער קאָן מען פֿאַנגען אַ רעכטען פֿיש. זיי דאַגעגען האָבּען גענומען אַ קליין ווענדטקעלע און האָבען זיך אַוועקגעזעצט בּיי אַ שטעהענדיגען זומפּעלע און האָבּען זיך מכין געווען חאַפּען אין אַנ׳אָבּגעשטאַנענעם האַלבּ-טויטען וואַסער׳ל אַ העכטעל. און ס׳איז קײַן וואונדער נישט, אַז זיי האָבּען אָנשטאָט פֿיש געחאַפּט — פּיזיקעס.

———

דער פּרובּ פֿון אונזערע פּעטערבּורגער אינטעליגענטען, הייסט עס, איז נישט געלונגען. דעם גאַנצען גערויש, וואָס ס׳איז געוואָרען אַרום זייער אונטערנעהמונג, האָבּען די תחום-יודען נישט דערהערט.

ווי וואלט דאס אנדערש געווארען, ווען די אייגענע מענשען וואלטען זייער אויפגאבע געפרובט נעבען א ריין-פאלקסטימליכע ווענדונג, ווען זיי וואלטען זייערע זאמעל-ביכער אנגעהויבען ארויסצוגעבען אויף יודיש!

מיינט נישט, אז די אייגענע קולטורעלע חברות, וואס האבען געשטיצט „פערעזשיטאיע“, וואלטען זיך אבגעזאגט צו שטיצען די אייגענע זאך, ווען זי וואלט געווען ארויסגעגעבען געווארען אין יודיש. דאס, וואס קאן נוצען ברייגגען דער צוקינפטיגער היסטארישער וויסענשאפט — ווייסט נישט פון קיין שפראכען-פראגע. די וויסענשאפט איז פונקט אזוי פראקטיש, ווי דער סוחר. די הויפט-זאך איז דער ריוח, נישט די שמועסען מכח „דער גלייכבערעכטיגונג פון די דריי יודישע שפראכען“, מיט וואס אונזערע מאטעלער-פעטערבורגער יודען מאכען פול די דיסקוטיר-אווענדען אין זייערע חברות.

האבען דאך די אייגענע קולטור-חברות אין פעטערבורג נעגעבען געלד אויף ארויסצוגעבען אין יודיש די יודישע פאלקס-ליעדער? און צי איז שוין אזוי גרויס דער חלוק פון מעמוארען און פאלקס-ליעדער? אודאי, דערגרייכען נישט אלע מעמוארען, וואס אנבעלאנגט ריינקייט, וואהרהאפטיגקייט און תמימות צו דער מדרגה פון א פאלקס-ליעד, אבער אייניגע פון זיי זענען נישט ווייט פון דער דאזיגער מדרגה. און אויך נישט אלע פאלקס-ליעדער זענען ריינע פאלקס-ליעדער. א סך פון זיי, וואס די ה"ה פ. מארעק און ש. גינזבורג האבען געזאמעלט און פאר וועלכע מיר זענען זיי אזוי דאנקבאר, זענען גיכער גאסען-ליעדער, וואס האבען א קלענערן ווערטה פאר דעם פאלקלאריסט, ווי אמת'ע פאלקס-ליעדער. בקצור, איך שטעל זיך נישט פאר אזא יודישע קולטור-חברה, וואס וואלט נישט געשטיצט די אייגענע אויסגאבע אין יודיש, ווי אין רוסיש. אפשר וואלט אוועק דערויף א פאר אווענדען אין ויכוחים, אבער די עקשנות פון די פערבלענדטע אינטעליגענטען וואלט נישט שווער געווען צו ברעכען.

און ווען איך שרייב די דאזיגע ווערטער, האב איך נאך אלץ נישט פערלוירען די האפנונג, אז דער „פערעזשיטאיע“ אין רוסיש וועט נאך ערשיינען אין דעם לבוש פון פאלקסטימליכען

יודיש; און טאַקע אונטער דער השגחה פֿון ד״ים אייגענעם ה׳ שאול גינזבורג, וואָס האָט אַזוי פֿיעל אמת׳ע ליעבע צו דער יודישער געשיכטע אין רוסלאַנד, צו די קלענסטע לעבענס-מנהגים און צום יודישען פֿאָלקס-געזאַנג.

בינו לבינו, איז נאָך גאָרנישט געטהון געוואָרען, כדי צו ענטוויקלען די מעמואַרען-ליטעראַטור ביי אונז.

צום שלוס פֿון קאַפּיטעל מוז איך נאָך דערמאָהנען דאָס נישט-לאַנג ערשיענענע בוך „מעמואַרען פֿון אַ גראָסמוטער", פֿון פֿרוי וועגנגעראָוו, אין דייטשען. אויך דאָס בוך האָט די פֿעהלערן, וואָס מיר געפֿינען ביי די מיטאַרבייטער פֿון „פּערעזשיטאָיע", ווייל זיי האָבען אויסגעקליבען פֿאַר זיך זייער נישט-נאַטירליכע שפּראַך. פֿרוי וועגנגעראָוו קאָן נעביך נישט קיין דייטש. איהרע מעמואַרען, ווייל עס האָט זיי געפֿעהלט די נויטיגע תמימות, זענען פֿון איהר דיקטירט געוואָרען אויף האַלב דייטשמעריש און אַ מהנה סטודענטען און סטודענטקעס, ווי איך ווייס, האָבען „גע-פּראַוועט" די שפּראַך, עס זאָל אַרויסקומען הויך-דייטש, חאָטש דערפֿון זענען די זכרונות נישט אַלע מאָל אַרויס מיט גאַנצע אבֿרים. די אַלטיטשקע, וואָס האָט נאָך געקענט ליליענטאַל׳ן, האָט נישט געפּאַסט צו זיין אַזוי פּראָסט, נאַאיוו און וואָרהאַפֿטיג ווי אַ „גליקעל פֿון האַמעלען" אין זיעבצעהנטען יאָהרהונדערט, ביי וועמען עס פלעגען פֿערקערען פֿירסטען און גרויסע לייט. און וואָס האָט זיך נישט געשעמט צו שרייבען דעם העמאָלדיגען פּראָסטען מאַמע-לשון.

III

וואָס פֿאָדערט זיך פֿון אַ מענשען, וואָס פֿערצייכענט זיינע לעבענס-ערינערונגען, דערמיט, אַז דאָס פֿערצייכענטע זאָל האָבען אַ ווערדע פֿאַר דעם געבילדעטען לעזער, ווי פֿאַר דעם וויסענשאַפֿטליכען היסטאָריקער? צי דאַרף מען דערצו האָבען אַ ספּעציעלע פֿאָרבערייטונג, וואָס מען בעקומט דאָס נור אין די שולען און אוניווערזיטעטען? צי פֿאָדערט זיך דערצו אַ גרעסערע בעלעזענהייט אין דעם דאָזיגען מין ליטעראַטור, ווי בכלל אין דעם פֿאַך, וואָס האָט אַ געוויסע שייכות צו דער היסטאָריע פֿון איינצעלנע מענשען, ווי, למשל, היסטאָרישע מאָנאָגראַפֿיעס, ביאָגראַפֿיעס, טאַ-

גע־בּיכער פֿון גרויסע מענשען א. ד. גל.? ענדליך צי געהערט דערצו אַ געוויסע ליטעראַרישע בּילדונג, אָדער, וועניגסטענס, צי דאַרף מען האָבּען דערצו געוויסע ליטעראַרישע פֿעהיגקײַטען? אַודאי. שאַדט נישט, ווען אַ מענש, וואָס נעהמט שרייבּען זײַנע מעמואַרען, פֿערמאָגט אַלע די מעלות, וואָס מיר האָבּען אָקאָרשט אויס־ערעכֿענט. אָבּער עס וואָלט געווען אַ שעדליכער טעות צו מיינען, אַז אָהן דעם איז אונמעגליך צו נעהמען אַן׳אָנטייל אין דער בּעשאַפֿונג פֿון אַזאַ ליטעראַטור. דען פֿריהער פֿאַר אַלץ איז וויכֿטיג בּײַם מעמואַרען־שרײַבּער די וואָהרהאַפֿטיגקײַט און די תּמימות, און גראָד פֿון אַלע די דאָזיגע פֿאָרבּערייטונגען קאָן אַמאָל לײַדען אונזער נאַטירליכֿעס פֿערהעלטניש צו אונזערע אייגענע לעבּענס־ערינערונגען.

אַ מענש, וואָס שפּירט אין זיך דעם חשק צו פֿערצייכֿענען דעם דורכֿגעגאַנגענעם וועג פֿון זײַן לעבּען, דאַרף צוגלײַך שפּירען בּײַ זיך, אַז נישט ער אַליין האָט דורכֿגעמאַכֿט אַזאַ וועג, אַז אינאיינעם מיט איהם זענען געגאַנגען דעם אייגענעם וועג טויזענדער אַנדערע, אַז אין זײַן לעבּען, ווי אין אַ רעגען־טראָפּען שפּיעלען זיך אָבּ די שטראַהלען פֿון דער זון, און אַז דער גרויסער טײַך איז נישט מעהר ווי אַ געזעמעל פֿון מיליאָנען אַזוינע רעגען־טראָפּענס. צוגלייך פֿיהלט ער בּתמימות, אַז דאָס, וואָס עס לעבּט דורך אַ מענש, חזר׳ט זיך קיינמאָל נישט איבּער אין לעבּען בּיי צווייען אויף אַ מאָל. עס געפֿינען זיך נישט אין דער נאַטור צוויי גלייכֿע אַרבּעס, צוויי גלייכֿע מענשען וועלען מיר שוין אַודאי ניט געפֿינען. דער איינצעלנער מענש איז סיי אַ טראָפּען אין ים צווישען מיליאַרדען זיין־גלייכֿען, סיי אַ פּעריל אין דעם ים, וואָס האָט שוין נישט קיין פּאָר צו זיך. אָדער מיט אַנדערע ווערטער: דער ריכֿטיגער מעמואַרען־שרייבּער פֿיהלט צוגלייך, אַז אַלץ, וואָס ער האָט דורכֿגעלעבּט, האָט אַן׳אַלגעמיינעם סאָציאַלען ווערטה, און איטליכֿע בּעגעבּענהייט פֿון זיין לעבּען איז אינטערעסאַנט, ווי אַ זעלטענע מעשה. ער פֿיהלט צוגלייך זיין וויכֿטיגקייט און זיין אינטערעסאַנטקייט. און גראָד די בּיידע דמיונות וועגען זיך גיבּען איהם דעם מוטה רוהיג און בּעזעסען צו בּעשרייבּען איטליכֿע קלייניגקייט פֿון זיין אויסווייניגסטען און אינעווי־

ניגסטען לעבען, וואָס האָט געמאָלט אויף איהם ווען־עס־איז אַשטאַר־קען רושם. דערביי געוועלטיגט נאָך איבער דעם מעמוארען־שרייבער אַ דריטע מחשבה. אַקוראַט, ווי ער פיהלט, אַז דער פעריל אין ים האָט נישט פאַר זיך קיין פּאָר, דאָס קיין זאַך אין דער נאַטור חזר'ט זיך נישט איבער אינגאַנצען, אַזוי חזר'ן זיך נישט אי־בער די ציימען פון מענשליכע דורות. ער קוקט אויף זיין צייט מיט די אייגענע ברחמנות'דיגע אויגען, ווי אויף זיך אַליין, אויף זיין אייגענעם גוף און זיין אייגענער נשמה. עס טראָגט זיך צום קבר אַ צייט, עפּיס אַליעבע ממשות'דיגע זאַך, און עס ווילט זיך האַטש אויף פּאַפּיער, אין געמאָלטען וואָרט, איבערלאָזען פאַר דורות זיינע אויסערע סמנים. ליעבט מען אָבער אַ זאַך, שאַנעוועט מען נישט קיין מיה און מאַטערניש זיך אָבצוגעבען מיט יעדער פּיצעלע פון דער זאַך. אַליץ בעקומט דעמאָלט אַ בעדייטונג, דאָס גרעסטע, ווי דאָס קלענסטע.

אַלע די דאָזיגע דמיונות און געפיהלען קריגט מען נישט גראָד צוליעב ביכער. אוּדאי איז אַ בעלעזענער מענש אין פיעל זאַ־כען ענטוויקעלטער, אָבער ערשט דעמאָלט בעקומט ער פון ליי־ענען די ריכטיגע ענטוויקלונג, ווען צו דער בעלעזענקייט קומט אַ ריינע, וואָהרהאַרציגע נאַאיווע נשמה. דאָס לעצטע איז די הויפּט־זאַך, פון לייענען אַליין ווערט מען נאָך נישט קיין מע־מוארען־שרייבער.

ס'איז אינטערעסאַנט, אַז גראָד די מעמוארען־ביכער, וואָס האָ־בען אין דער לעצטער צייט געמאַכט אַנ'איינדרוק אויף די גע־בילדעטע אייראָפּעאישע וועלט, זענען געשריבען געוואָרען פון פּשוט'ע אַרבייטער.

איך בין בטוח, אַז אויך ביי אונז, יודען, געפינען זיך אַ סך פּשוט'ע מענשען, מיט די נויטיגע געפיהלען צו פערצייכענען זייערע לעבענס־ערינערונגען; זיי האַלטען אָב נור די איינ־געוואָרעלטע מחשבות, אַז דאָס וואָס אַנ'איינפאַכער, נישט־געביל־דעטער מענש שרייבט אויף — האָט קיין בעזונדערן ווערטה נישט. און דערום האַלט איך פאַר בעזונדערס נויטיג אַ ביסעל העלוועלער צו מאַכען אין די אויגען פון לעזער די וויכטיג־קייט פון דער בלויזער בעלעזענהייט.

ווען מען פֿערגלייכט דאָס געוועהנליכע לעבען פֿון אַ פּשוט'ן יודען מיט דעם לעבען פֿון אַ מענשען בּיי אַנ'אַנדער נאַציאָן — מוז מען נישט-ווילענדיג'ערהייד נשתּומם ווערען פֿון דעם גרויסען הלוק צווישען זיי בּיידען. שוין דאָס אַליין, וואָס דער יוד איז כּמעט אַנ'אייבּיגער עמיגראַנט, וואָס מענשען און לענדער נעהמען בּיי איהם צו די ערד, אונטער די פֿיס און צווינגען איהם, צייטענווייז, צו לעבען אַ לעבען פֿון אַ פֿיש און פֿון אַ פֿויגעל — מאַכט דעם געוועהנליכען לעבענס-גאַנג פֿון אַ פּשוט'ן יודען פֿאַנטאַסטיש און „העכסט אינטערעסאַנט", ווי מען שרייבּט אונטער'ן טיטעל פֿון מאַנכע ראָמאַנען. „די אויפֿצייכנונגען פֿון אַ יודישען עמיגראַנט", וואָס זענען צוגלייך די אויפֿצייכנונגען פֿון כּמעט אַ האַלבּען יודישען לעבען, וואָס וואָלטען אין סאָציאַלען און אין אינדיווידועלען זין אַזוי ווערטפֿול געווען פֿאַר'ן געבּילדעטען ווי פֿאַר'ן היסטאָריקער, — וואָלטען — איך בּין בּטוח דערין — נישט מאַכען קיין קלענערן רושם אין דער אייראָפּעאישער וועלט, ווי די דערמאָהנטע מעמואַרען פֿון די אַרבּייטער. די זכרונות פֿון אַ פּשוט'ן יודען, וואָס האָט אויך די אייגענע פּלייצעס דורכגעלעבּט די צייטען פֿון די דריי קיסרים אין רוסלאַנד, קאָן אונז אַ סך מעהר דערצעהלען און ממילא דערקלערן, ווי צוואַנציג אַנדערע געלערנטע בּיכער.

און אַלע די מעמואַרען וואָלטען מיר געקאָנט שוין אפֿשר לאַנג האָבּען, ווען מיר וואָלטען זיך בּעפֿרייט פֿון צוויי פֿאַלשע דמיונות. ערשטענס, פֿון דעם דמיון, אַז זכרונות קאָן נור אונז געבּען די אַזוי גערופֿענע אינטעליגענץ פֿון פֿאָלק, און, צווייטענס, ווען דער פּשוט'ער קלוגער יוד וואָלט זיך אָנגעהויבּען העכער שעצען בּנוגע צו דעם וועג, וואָס ער האָט דורכגעמאַכט אין זיין לעבּען.

צום שלוס פֿון מיין אַרטיקעל האַלט איך פֿאַר וויכטיג פֿאָרצולעגען די לעזער פֿאָלגענדען פּלאַן. אין יעדער שטאָדט, וואו עס איז נור דאָ אַ יודיש-קולטורעלע חבֿרה, וואָלט איך פֿאָרגעשלאָגען צו מאַכען אין דער חבֿרה אַ סעקציע פֿאַר יודישע מעמואַרען. זאָלען זיך אָבּטיילען פֿון דער חבֿרה אייניגע פּערזאָן, וואָס

פֿאַרשטעהען צו שעצען די זכרונות פֿון דער פֿאַרגאַנגענהייט, און בילדען אַ קליינע ספּעציעלע גרופּע, וואָס זאָל צוערשט שאַפֿען פֿאַר זיך אַ ספּעציעלע ביבליאָטעק פֿון מעמואַרען־ליטעראַטור אין אַלערליי שפּראַכען. זאָלען זיך אָט די איינינע מענשען צוזאַמענקומען אין געוויסע צייטען אין חודש און זיך אָבגעבען איינינע שטונדען מיט אַנ׳אונטערהאַלטונג איבער אייגענע און פֿרעמדע זכרונות. צוגלייך זאָלען זיך די לייט פֿאַרפֿליכטען פֿון צייט צו צייט פֿאָרצולייענען זייערע אייגענע אויפֿגעצייכענטע זכרונות, וואָס האָט אַנ׳אַלגעמיינעם כאַראַקטער אָדער אַ מעהר אינדיווידועלען. אַלע די רעפֿעראַטען, נאָטיצען און בעמערקונגען דאַרפֿען ווערען גענוי פּראָטאָקאָלירט און בלייבען אין אַרכיוו פֿון דער סעקציע.

און די פֿעסטע איבערצייגונג, אַז עס וועט אַמאָל קומען אַ צייט, ווען מען וועט זאַמלען די נאָטיצען, ווי די גאָלדקערנער, וועט אוודאי שטענדיג בעגייסטערען די דאָזיגע וויכטיגע סעקציעס.

צו דער יודישער טעאַטער-פראַגע.

עס איז געוואָרען אַ מאָדע צו רעדען וועגען קריזיס אין יודישען טעאַטער. מען איז שוין נאָר נישט מסופק, אַז עפּעס האָט זיך אין איהם געענדערט צום שלעכטען, אַז אַמאָל האָט דאָס טעאַטער געהאַלטען אין וואַקסען און בליהען און איצט איז עס אין אַ מצב פון ירידה, פון אונטערגאַנג. מען בעטראַכט נאָר די מיטלען, ווי אָבצושטופען דעם שרעקליכען גזר-דין, צו געפינען די פערבעהאַלטענע סבות פון קריזיס און ממילא עפּענען געגען זיי אַ מלחמה און זיי גובר זיין. און קיינעם פאַלט נישט איין אַ קלער צו טהון: אפשר איז די גאַנצע מעשה וועגען קריזיס נישט געשטויגען און נישט געפלויגען, אפשר האָבען מיר קיין רעכט נישט צו ריידען וועגען אַ קריזיס פון אַ זאַך, וואָס האָט קיינמאָל נישט געהאַט קיין טראַדיציעס, וועלכע איז נאָך נישט דערוואַקסען צו דער מדרגה פון צו זיין אַ יודישער לעבענס-פאַקטאָר.

אייגענטליך קען מען קיין טענות נישט האָבען צום גייסטיגען יודען, וואָס האָט אין אַ משך פון צוויי דורות אָנגעהויבען מיט גאָלדפאַדען און געענדיגט מיט די דראַמעס פון פרץ און אַש. אונזער דראַמאַטישע ליטעראַטור איז נישט נור געוואַקסען אין צאָהל, נאָר אויך אין איהרע פראָבלעמען. גאָלדפאַדען, גאָרדין, פינסקי, פרץ הירשביין און שלום אַש — זענען די עטאַפּען, וואָס עס איז דורכגעגאַנגען אונזער דראַמאַטישע ליטעראַטור, — און מען דאַרף שוין זיין אַ געבאָרענער מעלאַנכאָליקער. אום נישט צו וועלען מודה זיין, אַז מיר זענען נישט געבליבען אויף איין אָרט. און נישט נור אונזערע דראַמאַטיקער האָבען צוגעגרייט מאַטעריאַל פאַר'ן טעאַטער, אויך איז אויפ-

געשטאַנען בײַ אונז אַ ניַיער סאָרט טאַלענט: אַנאַקטיאָר, וואָס איז בכּח צו פּערקערפּערען דעם געדאַנקען פון דראַמאַטיקער אין אַ קלאָרע מענשליכע געשטאַלט. צווישען דעם אַלטען אַדלער ביז צו רחל קאַמינסקאַ שטעהען אויסגעצייכענטע אַקטיאָרישע טאַלענטען, וואָס קענען פּעראינטערעסירען מיט זייער שפּיעל אויף דעם גרעסטען מפונק. ווען מען דערמאָהנט זיך אָן גאָלדפאַדען'ס צייטען, וואָס איז אַרומגעפּאָהרען מיט זיין „טרופּ" („טרופּע" האָט ער נישט געוואָלט זאָגען, ווייל סך הכל איז בעשטאַנען זיין טרופּע פון אײן מענשען) פון שטאָדט צו שטאָדט, און איין מענש איז געווען אי אַ זינגער, אי אַ שפּיעלער, אי אַ זכר, אי אַ נקבה — זעהט מען בולט, ווי וויט מיר זענען געגאַנגען פאָרווערטס.

אַלזאָ פון ריין שעפּפעריש־ליטעראַרישען שטאַדפּונקט און פון טעכניש־טעאַטראַלען, קען מען געווים נישט ריידען וועגען אַ קריזיס אין יודישען טעאַטער. און דער גאַנצער געשריי וועגען קריזיס געהמט זיך דערפון, וואָס די טעאַטער־אונטערנעהמער, ווי אײַ־ליכע סוחר'ישע אונטערנעהמונג, האָבען איינגעזעהן, אַז „חינקע־פּינ־קע" און „יודעלע קלאַפּ" גיבען אַ פולע קאַסע, בעת פּרץ, פּינ־סקי און אַש, אַפילו יעקב גאָרדין זענען נישט די דראַמאַטיקער, וואָס מאַכען פול די גאַליאָרקע און דעם פּאַרטער. צוגלייך מיט די טעאַטער־אונטערנעהמער האָבען איינגעזעהן די יודישע אַק־טיאָרען, אַז זייער גאַזשע שטייגט מיט „יודעלע קלאַפּ" און פאַלט ווען זיי שפּיעלען אַ גאָרדינ'שע שטיק. אין מאַטעריעלען לע־בען שפּיעלען סענטימענטען אַ קליינע ראָלע. אַז ס'איז גלייכער זיך צו רעכענען מיט'ן געשמאַק פון ברויט־געבער, ווי מיט דעם רצון פון עטליכע פערשייטע אינטעליגענטען, וואָס האָבען אפשר גוטע אידעען, אָבער פּוסטע קעשענעס.

און עס קומט־אויס, אַז נישט דאָס טעאַטער לעבט דורך אַ קריזיס, נאָר די יודישע מאַסע, וואָס איז אַוועק פו'ן גאָרדין צו־ריק צו לאַטיינער.

ובכן, קומט אויס, אַז ווען מען רעדט פון אַ קריזיס אין יו־דישען טעאַטער, מיינט מען גאָר דעם קריזיס כּלומר'שט אין עסטעטישען געשמאַק פון דעם יודישען פּובליקום, וואָס גע־ניסט אַ יודישען טעאַטער. און דאָס איז שוין גאָר אַנ'אַנדער

פֿראַגע, וועלכע ווערט נישט פֿערענטפֿערט מיט די געוועהנליכע אינטעליגענטסקע תּירוצים.

אין נומער „צוקונפֿט“ (אַפּריל 1910) ערקלערט הערר קאָבּרין דעם שנוי אין געשמאַק פֿון פּובּליקום מיט דעם, וואָס דאָס יודישע פּובּליקום האָט זיך אויפֿגעהערט צו שעמען פֿאַר די יודישע ראַדיקאַלען. סיי דאָס פּובּליקום, ווי די אַקטיאָרען, האָבּען פֿריהער שטאַרק אָבּשיי געהאַט פֿאַר אַ יודישען ראַדיקאַלען און, ווי אַן ע׳בד נכנע, פֿלעגען זיי טהאָן וואָס ער הייסט. היינט אָבּער איז פֿאַרבּיי די בּושה און דער עבד נכנע איז געוואָרען זיין אייגענער בּעל-הבּית. און דאָס איז דאָך שוין ידוע, אַז כּל זמן דאָס פּובּליקום לאָזט זיך פֿיהרען אויפֿ׳ן שטריקעלע פֿון יודישען ראַדיקאַל, איז דאָס ראוי צו אַ גאָרדינ׳ס דראַמע. וויבּאַלד אָבּער עס הערט אויף דעם מדריך צו פֿאָלגען — פֿערגעסט עס משה׳ס תּורה און בּויט זיך אַ גאָלדענעם עגל. דאָס פּובּליקום האָט אַראָבּגעוואָרפֿען פֿון זיך די קנעכטשאַפֿט, אַוועקגעוואָרפֿען גאָרדינ׳ען און אַוועק צו לאַטיינער, וואָס ווייזט דעם עולם אויף דער טעאַטער-בּימה מיידלעך אין קורצע קליידלעך און גרינע זעקלעך.

די ערקלערונג איז גאָר נישט אַזוי נאַריש, ווי זי זעהט אויס אויפֿ׳ן ערשטען קוק. קאָמיש איז נאָר, וואָס קאָבּרין שטעהט אויף דעם שטאַנדפּונקט, אַז אַ פּובּליקום מוז זיך שעמען פֿאַר אַ ראַדיקאַלען יודען און דאַרף אונטערדריקען זיין נאַטירליכען געשמאַק, וויל „דער רבּי האָט אַזוי געהייסען“. אַ נייער רמ״א האָט זיך בּעוויזען אויף דער יודישער גאַס, דער יודישער ראַדיקאַל, וואָס אַסר׳ט דעם פּובּליקום אַ טעאַטער-פֿערגעניגען אין דעם זין, ווי ער פֿערשטעהט דאָס.

געקרעכט איז ה׳ קאָבּרין, אַז דער יודישער ראַדיקאַל האָט אַמאָל געהערשט אויף דער יודישער גאַס. און עס האָט זיך בּעקומען דעריבּער, דאָס דאָס יודישע פּובּליקום האָט אַ ווייַלע אונטערדריקט זיין נאַטירליכען געשמאַק, אָבּער דערפֿון איז נאָך נישט קיין ראיה צו נעהמען, אַז עס האָט אין די בּעהעלטעניסען פֿון זיין זעעלשטענדיג נישט געבּענקט נאָך אַזאַ טעאַטער, וואָס זאָל בּעפֿריעדיגען זיין נאַטירליכען געשמאַק. און וויבּאַלד דאָס שעמעניש איז צו-

קראָכֿען ווי שוים, האָט דאָס פּובליקום גענומען לעבען און געניסען נאָך זיין אייגענעם שולחן ערוך.

בויען די ענטוויקלונג פֿון אַ מאַסע אויף הוילע שעמעניש איז זעהר נאַאיוו. מאַנכֿע וואַרפֿען אַראָב דעם לאַפּסערדאַק, ווייל זיי שעמען זיך פֿאַר׳ן אייראָפּעער. אין האַרטען קראַגען פֿיהלען זיי זיך אָבער אַ סך ערגער. און אַראָבוואַרפֿענדיג דעם לאַפּסערדאַק,— זענען זיי נאָך קיין אייראָפּעער נישט געוואָרען.

קאָבּרינ׳ס ערקלערונג בּעווייזט דאָס גענענטייל פֿון דעם, וואָס ער וויל; ער זאָגט, אַז די טהאַטזאַכֿע, וואָס דאָס פּובּליקום האָט אַ תיילע פּערבּיטען לאַטיינער אויף גאָרדינ׳ען, איז געווען אַנ׳אונגאַטירליכֿע. אַז דער געשמאַק פון פּובּליקום האָט זיך להלוטין נישט געענדערט. אַז כ׳לעבּט נאָך אין אונזער מאַסע דער אַלטער תּרה, וואָס ציהט פּאָר אַ מגושמ׳דיגע דעקאָראַטיווע שטיק מיט געזאַנג, טענצלעך, מיידלעך מיט קורצע קליידלעך — פֿאַר גאָרדינ׳ס אַ „דעיענציא אַמעריקאַנאַ” און דאָס גל. אַלזאָ, נישט קיין קריזיס, נאָר אַ רעסטאַוראַציע.

בּיי אַלע פֿעלקער עקזיסטירען פֿערשידענע טיפּען פֿון טעאַטערס. פֿאַר׳ן בּעאָבּאַכֿטער פֿון סאָציאַלען לעבּען איז קלאָר, אַז איטליכֿע געזעלשאַפֿטס־קלאַס האָט זיך איהר טעאַטער. דער געשמאַק פֿון אַרבּייטער, קליינעם בּעל־הבּית איז אַנ׳אַנדערער, ווי דער געשמאַק פֿון דער גרויס־בּורזשואַזיע און הויכֿען אַדעל. עס איז געווען אַ צייט, ווען קיין דראַמאַטיקער און אַקטיאָר איז נישט איינגעפֿאַלען זיך צו בּעשעפֿטיגען מיט׳ן קליין־בּעל־הבּת׳ישען לעבּען, אָדער מיט׳ן לעבּען פֿון אַרבּייטער און נאָך בּיז היינטיגען טאָג ציהט פּאָר אַ געוועהנליכֿער בּשר־ודם אַזעלכֿע דראַמען, וואו עס שילדערט זיך אַ לעבּען פֿון העכֿערע קלאַסען, ווי די — וואָס בּעשעפֿטיגען זיך מיט דער פֿערטיעפֿונג פֿון זיין אייגענעם לעבּען. דאָס איז אַלעמען גענוג בּעקאַנט און עס לוינט נישט מאריך צו זיין.

בּיי אונז יודען האָט נאָך דערווייל איין געזעלשאַפֿטס־קלאַס זיך געשאַפֿען אַ טעאַטער. אַלע איבּעריגע קלאַסען בּעפֿרידיגען זייער גוסט צום טעאַטער אויף פֿרעמדע שפּראַכֿען.

דאָס יודישע פֿאָלק האָט זיך אויסגעאַרבּייט פֿערשידענע פֿערהיילונגען. אין די פֿערוויילונגען נעהמט די אינטעליגענץ, ווי די

רײכע בורזשואַזיע, קײן שום אַנטײל נישט, אָבער אַ דעה זאָגען װילט זיך איהר זעהר שטאַרק. בעזונדערס װילט זיך דאָס אַ טײל פֿון אונזער אינטעליגענץ, װאָס האָט די נאַאיװע פֿאָרשטעלונג, אַז איהר געשמאַק, איהר מײנונג איז די אײנציגע ריכטיגע. אָט דער דאָזיגער טײל װיל נישט װיסען פֿון קײן פּסיכאָלאָגישער אַנאַליזע. ער גלױבט אין דעם אײגענעם געשמאַק, װי אין אַ גאָט, און איז גרײט זיך מקריב צו זײן פֿאַר זײן עסטעטישען „אַני מאמין“.

קוקט מען זיך אָבער צו אָביעקטיװער, זעהט מען, אַז דער מיטעלער מענש פֿון פֿאָלק קאָן גאָר נישט האָבען דעם געשמאַק פֿון דער אינטעליגענץ. ערשטענס, איז ער סאָציאַל רעכטלאָזער, װי דער פּריװילעגירטער, און דעריבער איז זײן לעבען אַ קװיל פֿון צופֿעליגקײטען. צװײטענס, לעבט ער פֿיעל איראַציאָנאַלער, װי דער אינטעליגענט, און דער איראַציאָנאַליזמוס איז אַ בעשטאַנדטײל פֿון זײן נשמה. דריטענס, איז זײן געפֿיהלסלעבען פֿיעל נאַטירליכער און פֿרישער, װי בײם געבילדעטען פֿון פֿאָלק. פֿיערטענס, האָט ער אַן׳אונבעװאוסטזיניגע אַכטונג פֿאַר איטליכער מאַטעריעלער קראַפֿט. און אַזױ װי ער טראָגט אַרױס טאָג־טעגליך זײן אײנציגען פֿערמעגען, זײן פֿיזישע קראַפֿט אױפֿ׳ן מאַרק, — שעצט ער אַ געזונדען מוסקול העכער, װי אַ חריפֿ׳ישע קאָפּ. פֿינפֿטענס, לײדט דאָס פֿאָלק שטענדיג מאַנגעל. נעהמט מען דאָס אַלעס אין זין, הױבט מען אָן פֿערשטעהן, פֿאַר־װאָס דאָס פֿאָלק געניסט דאָס טעאַטער גאָר אַנדערש און אױף אַן׳אַנדער אופֿן, װי דער אינטעליגענט. פֿײנע לאָגישע סתירות אין דעם אױפֿבױ פֿון אַ דראַמע, שטערען נישט זײן פֿערגניגען. דער Deusex machine פֿון די אַלטע גריכען איז נישט קײן סתירה: זײן אײגען לעבען בעשטעהט פֿון אַזעלכע צופֿעליגקײטען און נסים. בײ זײן רײכען געפֿיהלס־לעבען קלעקט שױן די קלענסטע דעקאָראַטיװע רײצונג, אַז ער זאָל אַרױס פֿון דעם געװעהנליכען רוהיגען צושטאַנד און װערען אױפֿגערעגט.

זײן אַכטונג צו יעדער מאַטעריעלער קראַפֿט, בעזונדערס צו פֿיזישער, בריענגט דערצו, אַז די פֿאָלקס־פֿאָרשטעלונגען פֿון „העלדען“ איז גאָר אַן׳אַנדערע, װי בײ דעם אינטעליגענט. און אַזױ

ווי דאָס פּאָלק איז שטענדיג געגויט צו זיין אַ מסתפּק במועט, זעטיגט עס וועניגסטענס אָן זיין אויג מיט די גוטיגקייטען פֿון לעבען, וואָס עס זעהט ביי אַנדערע אין איבערפֿלוס. טויזענדער קליינינקייטען, וואָס מאַכען אויפֿ'ן אינטעליגענט כמעט קיין איינדרוק נישט, ווי שעגע דעקאָראַציעס, רייכע טואַלעטען, גדלות'דיגע פּאָזען און גוזמאות'דיגע ליידענשאַפֿטען — ווירקען אויף דעם מאַסען-מענשען מיט אַ גרויסער קראַפֿט.

בעת עס קומט דער אינטעליגענט אין טעאַטער מיט דעם רצון זיך צו פּערטיעפֿען אין דעם אָבגרונד פֿון מענשליכען לעבען בכלל און אין אייגענעם בפֿרט — וויל דער מאַסען-מענש, אַז דאָס טעאַטער זאָל איהם ווייזען אַזוינס, וואָס האָט גאָר קיין שום שייכות נישט צו זיין לעבען. דער מאַסען-מענש ענטלויפֿט פֿון זיין וואָכענדיגען לעבען. ער פֿיהלט אין איהם נישט קיין הייליגקייט. ער זעהט נאָר, אַז צוזאַמען מיט זיין צובראָכענעם לעבען שפּרייט זיך אויס אַנ'אַנדערעס, אַ רייכערעס, רייך אין פֿאַרבען און אין כח. און ער געהט צום טעאַטער מיט דעם רצון, כאָטש אויף אַ רגע צו לעבען אין אַ וועלט, וואו מען עסט זאַט, קליידעט זיך אין סאַמעט און אין זיידענס, זינגט און טאַנצט, שמייכעלט און לאַכט.

דאָס אייגענע פּובליקום, וואָס קומט-אָן מאַסענווייז ביי יעדער יום-טוב'דיגער פּראָצעסיע, מאַכט פֿול די ביליגע מוזיק-האָלס און די פֿאָלקס-טעאַטערען. עס זוכט שטענדיג דאָס יום-טוב'דיגע, דעם אויפֿנאַהם. די געוועהנליכע בעגעבענהייטען פֿון וואָכענדיגען פֿאָלקס-לעבען זענען גראָה, אָרעם און נאַריש, און דאָס פֿאָלק פֿיהלט אונגעפֿעהר, ווי די פֿראַנצויזישע ראָמאַנטיקער אין אָנפֿאַנג פֿון XIX יאָהרהונדערט, בעת דיומאַ האָט געשריבען זיינע „דריי מוסקעטיערען“ און וו. הוגאָ „הערנאַני“.

טהאַטזעכליך איז דער געשמאַק פֿון פֿאָלק ראָמאַנטיש אין דעם זין, וואָס ער ציהט פֿאַר דאָס אויסגעטראַכטע פֿאַר דעם רעאַלען. און קאָמיש איז, ווען אונזערע אינטעליגענץ פֿערלאַנגט פֿון פֿאָלק אַ געשמאַקסריכטונג, וועלכע פֿליעסט נישט אַרויס פֿון זיין פּשוט'ן גשמיות'דיגען לעבען.

און ווען מען נעהמט נאָך אַריין אין זין, אַז דער פֿאָלקס-געשמאַק

דערקענט נאָר די גראָבע קאָנטראַסטען, ווי אַמאָל די ראָמאַנטיקער — פֿערשטעהט מען, פֿאַרוואָס פֿעהלט דעם מאָדערנעם טעאַטער דער גראָטעסקער הומאָר, מיט וואָס עס צייכענט זיך אויס דאָס פֿאָלקס־טעאַטער. ווען דאָס דראַמע ענטוויקעלט זיך אין פֿיינע ניואַנסען— קומט אייך דאָס קאָמישע נישט אַרויס איינפֿאַך, פּלעצליך, און איז שטענדיג אויסגעמישט מיט נאָך אַנדערע געפֿיהלס־מאָמענטען.

לסוף מוז מען נאָך אָנמערקען אויף די געזונדע עראָטיק פֿון פֿאָלק, און דערביי איז אויך איהר פֿלירט־געשמאַק אַנ׳אַנדערע ווי אונזערע.

די גרויסע מאַסע געהנעצט ביי אַ שטיק פֿון אַ מאָדערנעם דראַ־מאַטיקער. זי וועט נאָך לאַנג פֿאָרציהען אַ „יודעלע קלאַפּ“, וואו מען זינגט, טאַנצט, רוישט מיט זיידענע אונטערקליידער און מאַכט די געוויסע הנ׳דלעך. קורץ, זי וועט נישט קוקענדיג אויף אַלע קריטיקען פֿון בעל־הבית׳ישע אינטעליגענטען, רייך מאַכען די מוזיק־האַלס און מיט עקשנות אויסמיידען דאָס, וואָס איז פֿאַר איהר לאַנגוויילינ.

און דער פּועל־יוצא דערפֿון?

עס איז נאַאיוו צו פֿערלאַנגען פֿון דער יודישער מאַסע דאָס, וואָס עס פֿערמאָגט נישט קיין אייראָפּעאישע מאַסע פֿון דער וועלט: אַ געשמאַק צו דער מאָדערנער דראַמע. עס איז נאַאיוו, ווען מען רעדט פֿון אַ קרייזיס אין יודישען טעאַטער, און טהאַטזאַכליך שטעהט דאָס יודישע טעאַטער, וואָס אָנבעטרעפֿט מאַסען־קונסט־געשמאַק, נישט ניעדריגער ווי אַנדערע טעאַטערס, סיי אין אַקטיאָרען, סיי אין דעקאָראַציעס. און דריטענס איז נאַאיוו צו רעדען פֿון אַ יודישען טעאַטער, אין דעם זין, ווי מען רעדט פֿון אַ בערלינער, „דייטשען טעאַטער“.

דערווייל האָבען מיר נאָר איין טיפּ פֿון אַ טעאַטער. צו די אַנ־דערע העכערע טיפּען קאָנען מיר גיט דערגרייכען, ווייל די יודישע אינטעליגענץ בעפֿריעדיגט איהר טעאַטער־גוסט אין פֿרעמד־שפּראַ־כענדיגע טעאַטערען.

וויל מען אָבער פֿאָרט בעשאַפֿען אַ צווייטען טיפּ פֿון אַ יודישען טעאַטער — דאַרף מען נישט זוכען צו ענדערען דעם רעפּערטואַר

אין יודישען פֿאָלקס־טעאַטער, נאָר מען מוז זיך בעשאַפֿען אַ במה לעצמו. און אַלס מוסטער דאַרף מען נעהמען אַלע די פּרובען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרען אין דייטשלאַנד, פֿראַנקרייך, ווען דער נאַטוראַליזמוס האָט גענומען די „איבערהאַנד" אין דער דראַמאַטישער שעפֿונג. גרינדעט אַ „טעאַטער ליבר", „פֿרייע ביהנע", מאַכט „מאַטינעס", גרינדעט ספּעציעלע פֿעראיינען אויף אויפֿצופֿיהרען איין מאָל אַ וואָך אַנ׳אַש, אַ פּינסקי, קורץ, טהוט דאָס אייגענע, וואָס עס האָט געטהאָן די אינטעליגענץ פון אַנדערע פֿעלקער.

עס איז געווען אַ צייט, וואָס מעטערלינק׳ס סימבאָלישע דראַמען האָט קיין טעאַטער נישט געוואָלט אויפֿפֿיהרען. זענען אָבער געקומען אָנהענגער פֿון מ. און האָבען זיך פֿעראייניגט מיט גוטע אַקטיאָרען, אַלע גוי׳אישע שבתים געדונגען אַ טעאַטער און אויפֿגעפֿיהרט מעטערלינק׳ס זאַכען. דער סוף איז געווען, אַז אויסוואַרפֿענדיג דאָס נעץ פֿון שבת־פֿאָרשטעלונגען, האָט זיך מיט דער צייט געבילדעט אַ פֿיין פּובליקום, וואָס האָט מיט אינטערעס בעזוכט מעטערלינק׳ס אַ דראַמע. און ווען די טעאַטער־דירעקטאָרען האָבען זיך איבערצייגט, אַז זיי ריזיקירען נישט מאַטעריעל, האָבען זיי שוין אַליין אַריינגענומען מעטערלינק׳ען אין זייער רעפּערטואַר.

אָנשטאָט צו שרייען וועגען אַ קריזיס אין יודישען טעאַטער, אָנשטאָט צו פּעדרעהען טהאַטזאַכען, אפשר איז אַ פּלאַן צו גרינדען אַ יודישע „פֿרייע ביהנע" אינאיינעם מיט די בעסטע יודישע אַקטיאָרען, וואָס וועלען מיט פֿערגניגען צושטעהען צו דער בעוועגונג?

די סכנה פון היינטיגער יודישער דראַמע.

ווידער אַ מפּלה! ד. פּינסקי'ס שטיק „דער אוצר" (צוערשט ערשיענען אין „פריינד" פאַר עטליכע יאָהרען) איז געשטעלט געוואָרען אין „דייטשען טעאַטער" אין בערלין און איז שטאַרק נישט געפעלען געוואָרען. דאָס איז שוין די צווייטע מפּלה, וואָס עס האָט אַ יודישער דראַמאַטורג, ווען ער בעווייזט זיך אויף אַ נישט־יודישער בּיהנע. אויך „גאָט פון נקמה", פון שלום אַש, איז דורכגעפאַלען אין דעם אייגענעם טעאַטער.

געוויס, איז זעהר נישט אַנגענעהם פאַר'ן פערפאַסער, ווען זיין שטיק בעקומט נישט דעם בייפאַל פון פּובּליקום און פון דער פּרעסע. אָבער פאַר דער צוקונפט פון יודיש איז דאָס גראָד קיין אומגליק נישט. דען שוין דאָס אַליין, וואָס מען האָט אָנגעווענדט אַזאַ גרויסען אַפּאַראַט, אום אויפצושטעלען אַ פּיעסע פון אַ יודישען שרייבער, בעווייזט, אַז אין די ערנסטע ליטעראַרישע קרייזען רעכענט מען זיך מיט אַ יודישען טאַלענט נישט וועניגער, ווי מיט אַ האָלענדישען, אָדער אַ שוועדישען. שוין דאָס אַליין, וואָס מאַקס ריינהאַרדט, דער קעניג אונטער די דייטשע טעאַטער־דירעקטאָרען, דער אויסגעצייכענטער אַקטיאָר און דער גרויסער קענער פון דער דראַמאַטורגיע האָט נישט געשוינט קיין מיה צו פערנעהמען אַנ'אָווענד ביים טעאַטער־פּובּליקום מיט אַ יודיש שטיק, — בעווייזט, „אַז אין חזנות איז אַ פּאָליאַק און אַ ליטוואַק גלייך", אַז אין טעמפּעל פון קונסט זענען אַלע שפּראַכען גלייך, און מען ווייסט דאָרט נישט פון אַזאַ חלוק ווי „זשאַרגאָן" און „יודיש". איך בּין נישט איינפערשטאַנדען מיט מיינע קאָלעגען ד. פרישמאַן און ד"ר מוקדוני, וועלכע זענען אַ ביסעל נידערשלאָגען פון פּינסקי'ס מפּלה. ד. פרישמאַן ענדיגט

זאָגאַר זיין אַרטיקעל מיט די גרימצאָרנדיגע ווערטער: „וועלען מיר נאָך אַלץ קריכען ווייטער און ווייטער צום „דייטשען טעאַטער“ און ווייזען דער וועלט, ווי גרויס מיר זענען?“

איך מיין, אַז אונזערע דראַמאַטורגען, וואָס האָבען נאָך נישט קיין אייגען טעאַטער, מוזען „קריכען ווייטער“, מוזען מעסטען זייער „גרויס“ מיט דעם וואוקס פון די אייראָפּעאישע דראַמאַטורגען. געוויס, וועט דאָס „קריכען“ זיי אָנקומען ביטער, — צו־וועניג טעכניק איז נאָך ביי זיי, צו־וועניג קענטשאַפט פון דער וועלט, וואָס קומט פאָר אויף די „ברעטער“. זיי פערמאָגען נאָך נישט די ליטעראַרישע ציוויליזאַציע פון אַ מיטעלמעסיגען גויאישען דראַמאַטיקער; זייער אויער האָט נאָך קיינמאָל נישט געהערט אַ שענע בויגיגע דיקציע אין דער אייגענער מוטערשפּראַך. און ווייל עס פעהלט זיי אַלע די אויסערליכקייטען, אָהן וועלכע אַ שטיק קאָן נישט אויסקומען, — וועלען זיי נאָך האָבען אַ סך מפּלות. אָבער די מפּלות האָבען דעם אייגענעם פּנים, וואָס דער נצחון פון אַלטען קעניג פּירוס. וואָס די מפּלה וועט זיין גרעסער, אַלץ שטאַרקער וועלען זיי אָנהויבען פיהלען זייערע טעכנישע פעהלער אין געביי פון דער דראַמע, און זיך בעסערן.

לײדער, האָט אונזער קריטיק נישט דעם אײנפלוס, וואָס די קריטיק פון אַ גויאישער צייטונג. שלום אַש, ווי דוד פּינסקי האַלטען מעהר פון אַנ'אַלפרעד קער ווי פון דוד פרישמאַן. און כאָטש סוף כל סוף איז דוד פרישמאַן, נישט קוקענדיג אויף זיין גאַנצען בטול היש פון דער נייער ליטעראַטור, מעהר פריינד שלום אַש'ן, ווי אַנ'אַלפרעד קער, נאָר מיר, יודישע קריטיקער, האָבען שוין אַזאַ מזל, אַז אונזערע „גדולים“ אינטערעסירען זיך וועניג מיט אונזער פריינדשאַפט. אָבער שאָדען שאָדט עס נישט. מען מעג זיך פערלאָזען אויפ'ן געשמאַק פון א. קער, וואָס שטאַמט פון דער יחסנ'דיגער יודישער פאַמיליע קעמפנער. דאָס, וואָס מיר קאָנען זיי נישט אויסלערנען, וועט זיי אויסלערנען אַ „דייטשעס טעאַטער“ מיט זיינע רעצענזענטען.

און איך זעה נישט איין, פאַרוואָס זאָל די וועלט נישט זעהן אונזער „גרויס“. פון ד. פרישמאַנ'ס פראַזע הערט זיך דער איי־

גענער גערוך ווי אַ מאָל פון „ואל תגידו בגת“. אין דער השכלה-
עפּאָכע איז דער פחד פאַר דער אייראָפּעאישער וועלט געווען אַזוי
גרויס, אַז מען האָט געהייסען דעם יודען בעהאַלטען זיין יו-
דישקייט אין דער היים. אויף דער „גאַס“ זאָל מען, חלילה וחס, נישט
זעהן אין איהם דעם „יודען“. עס איז אַ בזיון, און אפשר אויך
אַ חלול השם. מיר האָבען שוין היינט קיין מורא נישט פאַר
אייראָפּאַ. מיט באָרד און פאות שיפען מיר זיך אַריבער פון
ראַחמיסטריווקע קיין לאָנדאָן און ניו-יאָרק. און ווען מיר לאָ-
זען זיך אין אויסלאַנד שטודירען — פיהרען מיר מיט מיט זיך
דאָס שוואַרצע העמדעל פון בונדיסטען און דעם מגן-דוד פון
ציוניסטען. דאָס, וואָס ד. פינסקי „קריכט“ אין אַ „דייטשען טע-
אַטער“, מיינט ער נישט צו „פערהייליגען“ דערמיט דעם כלל
ישראל, און ווען זיין שטיק איז אַ שלעכטע, איז ער דערמיט
נישט מחלל די קדושה פון „אָסט-יודען“. חוץ דעם, די רע-
צענזענטען אַליין זענען מייסטענס אין בערלין עסטרייכישע יו-
דען, וואָס נעהמען זיך פון גאַליציען; חוץ דעם, וואָס ריינ-
האַרדט אַליין, דער טעאַטער-דירעקטאָר, איז אַ גאַליציאַנער יוד
און די הויפּט-אַבאָנענטען פון דייטשען טעאַטער האָבען נאָך
עד היום אַ סך קרובים אין מינסק, פינסק און בערדיטשעוו,—
חוץ אַלעם דעם איז שוין דער אייראָפּעער אַזוי קלוג, דאָס
ער וואַרפט נישט אין איין טאָפּ אַ נישט-געלונגענע דראַמע פון
ד. פינסקי אָדער שלום אַש מיט דעם גאַנצען כלל-ישראל. אויך
דער אַנטיסעמיטיזם איז שוין נישט אַזוי עם הארצ׳יש, נישט
צו וועלען אָנערקענען אַ גוטע דראַמע, ווייל דאָס שטאַמט פון
אַ יודען, און צו בעשולדיגען כל ישראל, פאַרוואָס דער און דער
יוד האָט געמאַכט אַ פאַלשען באַנקראָט. ער איז פיעל איידע-
לער היינט. דער יוד איז פאַר אידם די יענע מאַלפע, וואָס האָט
מקבל שבת געווען אין אַ קליין שטעדטיל. די מאַלפע האָט גע-
זונגען נישט ערגער פון אַ געניטען חזן, אָבער דאָס שטעדטיל
האָט איהר פאָרט נישט צוגענומען פאַר אַ חזן ביי זיך.
די גאַנצע וועלט איז היינט מודה, אַז פראָפ. עהרליך איז אַ
גאון, אָבער פאַר אַ ווירקליכען פראָפעסאָר וועט איהם די פריי-
סישע רעגירונג נישט מאַכען. מעג פינסקי האָבען אַ שענעם ער-

פֿאָלג אויף דער דייטשער ביהנע, פֿאַר דעם דראַמאַטורג פֿון דעם דייטשען פֿאָלק וועט מען איהם נישט מאַכען, און אין קעניגליכען טעאַטער וועט מען זיינע שטיק נישט שפּיעלען. אַוועקגעהן פֿון אונז אינגאַנצען קאָן ער נישט. ווייל נור ביי אונז אין אונזער סביבה הערט ער אויף צו זיין די פֿערשאָלטענע מאַלפּע, וואָס איז אַמאָל מקבל שבת אין אַ פֿערוואָרפֿען שטעדטיל.

די איינציגע סכנה פֿאַר דער יודישער ליטעראַטור קאָן נור דעמאָלט זיין, ווען דער יודישער דראַמאַטיקער הויבט אָן צו ספּעקולירען מיט אַ פֿרעמדען טעאַטער, נאָך איידער ער האָט געשאַפֿען זיין שטיק. צו אונזער בעדויערן, זעהען מיר דאָס צו־קלאָר אין די דראַמען פֿון אַש און פּינסקי, וואָס זיי האָבען געשריבען מיט אַ מ י ין, מיט דער כונה, אַז דאָס גוי'אישקע פּובליקום זאָל דאָס צוערשט זעהן. די ראָליע פֿון דין אין „גאָט פֿון נקמה“, שאַבשאָוויטש'עס בעציהונג צו דער תורה, אַלס צו אַ מאַטעריעלען אָבגאָט א. אַז. וו. — ווייזען דײַטליך, אַז דער פֿערפֿאַסער האָט אַליין, נישט מערקענדיג, געפֿאַלשעוועט די יודישע ווירקליכקייט, נור אום צו זיין „פּאָפּולער“ פֿאַר דעם גוי.

די שפּראַך אין „שבתי צבי“ פֿון אַש איז נישט קיין ריינע ליטעראַרישע שפּראַך פֿון אַנ'אמת'ן טאַלענט, נאָר די ש פּ ר אַ ך, וואָס איז לײַכטער צו א י ב ע ר ז ע צ ע ן. שרייבענדיג „שבתי צבי“, האָט אַש, נישט ווילענדיג, געהאַט אין זינען די איבערזעצער, וואָס דאַרפֿען איהם איבערזעצען אויף שבעים לשון פֿאַר אַלע וועלט־ביהנעס. אין „יחוס“, וואָס האָט געדאַרפֿט געהן צוערשט אין אַ רוסישען טעאַטער, איז ערטערווייז די שפּראַך אין העכסטען גראַד נישט בעאַרבייט. גרויסגליק, די טאַנטע, די קינדער ריידען אויף אַזאַ טשיקאַווען לשון, וואָס קיין מענש האָט דאָס נישט געהערט. אַש'ן איז אפֿשר געלונגען איבערצומישען די דייטשען פֿון פּוילישען שטייגער, אָבער נישט צו געבען זייער נאַטירליכע שפּראַך. דען אויך די פּוילישע דייטשען האָבען אַ געוויסע נאַטירליכקייט, ווען זיי ריידען צווישען זיך זייער „דײַטש“. נור אַזוי, ווי דער פֿערפֿאַסער האָט ניט געוואוסט, אַז סיי־ווי־סיי ווערט זיין „יחוס“ איבערגעגאָסען אין אַ פֿורם פֿון אַ נייער שפּראַך, האָט ער זיך מיט דער שפּראַך נישט שטאַרק אָבגעגעבען.

נאָך איידער, הייסט דאָס, די דראַמע קומט צום פּובליקום, איז
די שוין אַדורך צוויי גלגולים, — דעם גלגול פון איבערזעצער
און דעם גלגול פון דעם גייסט, וואָס הערשט אויף אַ נישט-
יודישער ביהנע.

און דאָס אייגענע, וואָס ביי אַש'ן, זעהען מיר נאָך אין פיעל
גרעסערן פאָרמאַט ביי פּינסקי'ן. צו זיינע נייעסטע זאַכען גע-
הערען „מיט זיעגערפאָהנען" און „גאַבּרי און די פרויען" (פערל.
„השחר", וואַרשוי), און איך בין חושד ד. פּינסקי'ן, אַז ביידע
זאַכען, בעזונדערס די לעצטע, זענען פערפאַסט געוואָרען מיט
דער כונה, זיי אָבצוזעצען פאַר פרעמדע טעאַטערס.

סיי די נעמען: גאַבּרי, גאַאיל, לעם, די קליינע, דער פאָטער,
די מוטער — זענען אַזוי נישט יודיש און צוגלייך אַזוי אַב-
סטראַקט, אַז דאָס פּאַסט סיי פאַר אַ דייטשען, ווי אַנ'אַמערי-
קאַנער. חוץ דעם למדן פון יודישען לעבען ס. יושקעוויטש
און חוץ לוצאַטאָ, אָדם הכהן לעבענזאָהן, ביי וועמען די העל-
דען פון דראַמע זענען: אמת, שקר, אמונה, בטחון — האָט
נאָך קיינער אַזעלכע אַבּסטראַקטע „קאָסמאָפּאָליטישע" נעמען
נישט אויסגעטראַכט; סיי דאָס טהעמאַ: דער כח גבֿרא ביים
מאַן וואַקסט מיט דער אַרבּייט, און ער וויל געניסען אַ סך, אַ
כך פרויען; סיי די שפּראַך, וואָס איז, זאָל מיר פּינסקי מוחל
זיין דעם כבוד, כמעט נישט בעסער פאַר א. מ. דיק'ס לשון,
וואָס האָט מיט אַ כונה געשריבען וואָס מעהר דייטשע ווערטער,
אום אויסצובעסערן דעם „זשאַרגאָן", — אַלץ איז אין דער דראַ-
מע אַזוי געמאַכט, אַז אי דער איבערזעצער, אי דאָס גוי'אישקע
טעאַטער זאָל נישט האָבען צו-פיעל קאָפּדרעהעניש. אַי וואָס,
פון שטאַנדפּונקט פון דער יודישער ליטעראַטור איז דאָס שפּראַכ-
ליך אַנ'אמת'ער „זשאַרגאָן", אָהן לעבען, אָהן זאַפט, טרוקען
און צוקאַליעטשעט? — דאָס אַרט וועניג דעם פּערפאַסער,
וואָס אַרבּייט איינענטליך פאַר אַ פרעמדען פּובליקום. אַלס ביי-
שפּיעל וועל איך זיך ערלויבען ברייננען אַ ליעדעל, וואָס עס
זינגט דער אַרבּייטער אויף אַ פערמע, לעם:

„בלומען, בלומען אומעטום,
וואו איך קעהר מיך, ווענד מיך;

שכּור ווער איך פֿון דעם דופֿט,
זייער פראַכט פֿערבלענדט מיך.
רויזען, ליליען, נעגעליך,
טיולפּען און יאַסמינ׳ען...
רויט און וויס און בלוי און גאָלד –
עס פֿערגעהט דער זינען"...

איך גלויב, אַז דער לעזער וועט שוין אַליין אָבשאַצען די אָרימ־קייט פֿון דער שפּראַך, איהר צוקאַליעטשעטקייט, וואָס איז נוגע דעם גייסט פֿון יודיש, די געקינסטעלטקייט פֿון אָרימען ליעדעל און בכלל די אונמעגליכקייט פֿון אַזאַ ליעדעל אין מויל פֿון אַ געוועהנליכען פֿעלד־אַרבייטער. „עס פֿערגעהט דער זינען", קאָן מען זיך, דייטשמעריש, אויסדריקען, לייענענדיג דאָס פֿיינע ליעדעל.

אַזוינע ביישפּיעלען קאָן מען בריינגען אַ סך, ווען איך האָלט נאָר געהאַט פּלאַץ דערויף.

נ׳ישט אויף דאָס, וואָס אונזערע דראַמאַטיקער „קריכען" אין פֿרעמ־דע טעאַטערס, דאַרפֿען מיר קלאָגען, נאָר דערויף, וואָס שריי־בענדיג מיט אַ בעזונדער כוונה, גיבען זיי אונז שלעכט אָבגע־אַרבייטעטע זאַכען, הן שפּראַכליך, הן אין דער קינסטלערישער בעאַרבייטונג. אַ חרפּה קאָן מען אונז נ׳ישט מאַכען דערמיט, וואָס אַ יוד׳ישׁ טעאַטער־שטיק פֿאַלט דורך ביי די גוים. דער רצון פֿון אַנ׳אַש און אַ פּינסקי אַרויסצוגעהן אויף דער ברייטער ליטע־ראַרישער וועלט איז אַ גערעכטער און אַ נאַטירליכער. טרויעריג איז נור, וואָס דער רצון קומט פֿאַר דעם, ווען דער היי־סער פֿערלאַנג אַרויסצוגעהן פֿון דער איינגשאַפֿט בריהט אָב דאָס קינד, נאָך איידער עס איז אויסגעוואַקסען. און געגען דעם מוז פּראָטעסטירען איטליכער ליעבהאָבער פֿון דער ליטעראַטור, דאָ־פּעלט פּראָטעסטירען, ווייל צוליעב דעם ליידט שאָדען דאָס טאַ־לענט, ווי די ליטעראַטור.

II. ליטעראַרישע געשפּרעכען.

ה. צייטלין.

(שריפטען, באנד I און II. פערלאג שימין, ווארשא).

איך געפין קוים א פאסיגערען בוך פאר'ן לעזער אין די ימים=נוראים=טעג, ווי ה' צייטלינ'ס געזאמעלטע ארטיקלען. דאס זענען ניי=מאדישע מחזורים, דאס איז א מין היינט=מאדישע תפלת=זכה, ביי וועלכער דער לעזער קאן צוגעהן אין געוויין, ווי פארצייטען זיין זיידע ביים אלטען מחזור. אין די טעג, ווען דאס אלטע יודענטום איז געוועהנט זיך אבצוגעבען א קלארען חשבון=הנפש, זאל דאס יונגע יודענטום ניט שוינען איהרע נערווען, זיך פערטיעפען אין ה' צייטלינ'ס שריפטען און זיך אויך אבגעבען א קלארען חשבון פון איהר צעמישטען און צעדולטען לעבען. און לייענען דארף מען צייטלינ'ען מיט דעם אלטען בית=המדרש=נגון. מיט דעם קול=נגינה פון א מענשען, ביי וועמען די אינערע אויפרעגונג נעהמט שוין אן דעם ריטהמוס פון א טרויעריגען נגון. זוכט ניט אין זיי קיין אויסערליכע געבונדענקייט, מיינט ניט צו געפינען אין זיי א גאנצע זאך, וואס איז קלאר צונויפגעשטעלט און רעגעלמעסיג פערענדיגט. האבען דאך דאס אויך ניט בעקומען אונזערע טאטעס און זיידעס אין דעם אלטען מחזור, און פונדעסטוועגען האבען זיי געשעפט פון איהם גאנצע קוואלען פון געפיהלען און איבערלעבענישען.

ניט צופעליג הויבט=זיך=אן דאס בוך מיט'ן ארטיקעל „בענקשאפט נאך שענהייט“. פון אנפאנג ביז צום סוף גליהט אין איהם די אלטע יודישע „בענקשאפט“, וואס מאכט אזוי ברייט א מענשענס הארץ און וואס פיהלט איהם אן מיט אזא זיסען, טיעפען ליידען. צווישען צוויי וועלטען שטעהט ה' צייטלין, — צווישען דער אלטער מיט איהר טיעפער בענקשאפט צו גאט, שענקייט, תפארת,

געטליכער האַרמאָניע, און צווישן דער נייער, וואָס האָט געבאָרען אַ דור פון מענשען „אָהן ליעבע, אָהן רחמנות, אָהן קאָפּ און האַרץ און וואָס ווילען נאָך זיין די „מנהיגי הדור" מיט זייערע אויסגע'פלפול'טע פּאַפּיערענע פּראָגראַמעלעך". די אַלטע וועלט פון די חז"ל, מקובלים, חסידים זעהט ער אין דער בעלייכטונג פון אַ טיעפען ראָמאַנטיקער, די נייע וועלט ערשיינט פאַר איהם אין די גרעבסטע נאַטוראַליסטישע פאַרבען. צווישעןביידען זעהט ער ניט קיין שום איבערגאַנג, און צווישען דעם לעדיגען פינסטערען אָבשטאַנד צאַפּעלט זיך צייטלינ'ס ליידענדע האַרץ, ווערענדיג געשליידערט ווי אין כּף-הקלע פון די פאַרצייטיגע חז"ל צו דעם היינטיגען בחור'ל אין אַ שוואַרץ העמדעל. און וואַרפענדיג זיך אַזוי הין און הער, מאָלט ער אונז וואונדערליכע געשטאַלטען פון דער אַלטער יודישער קולטור און קאַריקאַטורען פון דער היינטיגער יודישער יוגענד.

זוכט ניט ביי ה' צייטלין אין געמעל די פאַרבּ, אידר וועט זי ניט געפינען, אפשר נור די פורפור-רויטע פאַרב פון אַ פלאַם, וואָס ברעכט זיך דורך אַ האַרטען פעלזען. זיין ווירקונג אויפ'ן לעזער איז אַ ריין מוזיקאַלישע, ער צעריהרט איהם מעהר מיט דעם ביטערען ליידענדען טאָן פון זיין פעדער, איידער מיט דער מאָלערישער שילדערונג. און אַזוי ווי ה' צייטלין וואַרפט זיך צווישען צוויי וועלטען — די איינע הויבט ער אין הימעל, די אַנדערע וואַרפט ער אַראָב עד שאול-תחתיה — און אַזוי ווי דער אָבשטאַנד פון די צוויי וועלטען איז מאוים'דיג גרויס — דערום קומט אַרויס די מוזיק ניט האַרמאָניש, דערום פעהלען איהר די אינסטרומענטען, וואָס מאַכען פון צעזאָרפענע נגונים איין-איינציגע סימפאָניע.

אין אַרטיקעל „בענקשאַפט נאָך שענהייט", וואו ה' צייטלין האָט צוזאַמענפעראייניגט די שפּרוכען פון אונזערע חז"ל, מקובלים און חסיד'ישע צדיקים וועגען שענהייט, האַרמאָניע, נאַטור, — וועלכע ניט קוקענדיג אויף דעם פּסוק „לא תעשה פּסל ומסכה" האָבען זיך בעשאַפען אַ שענהייטס-אידעאַל ניט ווייניגער, ווי די אַלטע גריכען, — שרייבט ער זעהר ריכטיג:

„בילדער און געשטאַלטען, אויף וועלכע די יודען האָבען תּמיד

געקוקט, ווי אויף עטוואָס שלעכטעס, זענען בעהאַלטען געוואָרען טיעף אין דער יודישער נשמה. דער יודישער גייסט, וואָס האָט ניט געקאָנט שאַפען אויסערליך, האָט געשאַפען אינערליך".
און מיר דוכט זיך, אַז ה' צייטלין איז אַ נאַטירליך קינד פון אַלטען פאָלק, וואָס האָט אַ רייכערען אינערליכען שענהייטס-געפיהל, ווי דעם כח דאָס אויסערליך אויסצודריקען.
ווער עס האָט אָבער אַ געפיהל פאַר מוזיק, פאַר דער טיעפער מוזיק פון אַנ'אייביגער בענקשאַפט — שפירט, אַז טויזענדער ליידען פיהרען דעם בויגען איבער ציטערדיגע געשפאַנטע סטרונעס און רייסען אַרויס פון צייטלינ'ס פעדער התחלות פון טיעפע נגונים.
צי לעבט ניט אין איהם אַ פונק פון ר' נחמן בראַצלאַווער'ס נשמה, וועלכע האָט בעגריפען די וועלט, די נאַטור און גאָט נור דורך דעם נגון זיינעם, וואָס האָט געזאָגט: „די גאַנצע וועלט איז אַ נגון פאַר גאָט ברוך הוא. אין יעדער זאַך, אין יעדער בריאה קלינגט עטוואָס פון וועלט-נגון... „יעדע אמונה האָט זיך איהר זמר, וואָס פאַר אַנ'אמונה אַזאַ זמר... אַפילו די אַפיקורסות האָט זיך איהר זמר"? און ווירקליך קיין אַרטיקעל פון ה' צייטלין מאַכט ניט אַזאַ טיעפען איינדרוק, ווי זיין „רבי נחמן", וואָס איז דורך און דורך געוועזען אַ מוזיקאַלישער גאון, ביי וועמען די בענקעניש צו גאָט האָט זיך אויסגעגאָסען אין אַ הייליגען זמר און אין אַ ווילד-ריטהמישען רקוד, ביז ער איז געפאַלען אָהנמעכטיג צו די פיס פון זיינע חסידים.
ה' צייטלין איז אַנ'אמת'ער חסיד. פאַר איהם זענען די ווערטער „כונה", „התלהבות" פיעל טייערער, ווי „עמקות" און „בקיאות". ער גלויבט ניט אין די טיעפקייט פון אַ קאַלטען בקי. עס עקעלט איהם אָב פון דעם היינטיגען יונגען דור, וואָס איז אַזוי בע'הבנ'ט אין אַלע פאָליטיש-עקאָנאָמישע טעאָריעס, מאַכט פול דעם קאָפּ מיט אַלערליי פּלפּול'יסטישע פּראָגראַמען און האָט ניט קיין פונק התלהבות ביי זיך. דער חסיד'ישער „ברען" האָט פערכאַפּט זיין האַרץ, און וואו ער בעגעגענט זיך מיט אַ קאַלטען, כאָטש פראַקטישען נוצליכען רחמנות-געפיהל — פיהלט ער אַ טיעפען אינערליכען שמערץ. ווען אויך דער שפיגעל, וואָס ער

האָט אַוועקגעשטעלט פֿאַר דעם היינטיגען דור אין זיינע „ערנסטע שמועסען" איז אַ ביסעל קרום געשליפֿען, אָבער יעדער דענקענדער מענש, וועלכער זעהט הינטער דער קאַריקאַטור דעם אמת'ן פּנים, — וועט מוזען מודה זיין, אַז צייטלינ'ס שפּיגעל מעג שטעהן אין איטליכען חדר פֿון אַ היינטיגען בחור, צי רופֿט ער זיך ציוניסט, בונדיסט אָדער ס.־ס.־וועץ.

די ווערדע פֿון צייטלינ'ס שריפֿטען איז די, וואָס ביי אַלע זיינע פֿעהלערען בעזיצט ער דעם כח צו הויבען זיין לעזער פֿון אָרט. אַליין אַ געשליידערטער פֿון איין וועלט אין די אַנדערע — שטויסט ער זיך אָן מיט זיין טיעף־בענקענדיגער נשמה אָן די פֿוילע פּלייצעס פֿון לעזער און שליידערט־איהם־מיט אַ שטיק וועג.

צייטלין, ביי וועמען עס האָבען זיך אויסגעמישט די פֿאָרמען פֿון אַלטען יודענטום מיט דער היינטיגער בילדונג — איז אַזאַ כאַראַקטעריסטישע געשטאַלט אין אונזער היינטיגער ליטעראַטור, דאָס מען קאָן גלייכגילטיג ניט פֿאַרבייגעהן פֿאַר איהם. דער אַלטער מגיד'ישער טאָן איז צייטענווייז עהנליך צו דער שטים פֿונ'ם פֿראַנצויזישען פֿאַטער לאַמענע, וואָס האָט פֿערלאָזען די קירכע און דעם בייכטשטוהל און איז געוואָרען אַ וועלטליכער גרינדער און פֿיהרער פֿון דער קאַטוילישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי. די טיעפֿע בענקשאַפֿט זיינע נאָך אַן'אידעאַלער האַרמאָניע אין היינטיגען יודישען גייסטיגען לעבען דערמאָנט אונז אָן די גרינדער פֿון חסיד'יזמוס און דעם געניאַלען ניעטשע, וואָס האָט אפשר געהאַט די חסיד'ישע התלהבות, אָבער ניט דעם טיעפֿען גלויבען פֿון אַ בעש"ט. מאַנכסמאָל לאָזט ער זיך אַראָב צום איינפֿאַכען גאַסען־טאָן, און מאַנכסמאָל רעדט ער די שווערע, טיעפֿע שפּראַכע פֿון אַן'אַלטען מקובל.

וואָס ער זאָל אָבער נישט שרייבען, וואָס פֿאַר אַ התחלה פֿון אַ נגון ער זאָל ניט אָנהויבען — שטענדיג פֿיהלען מיר די שטאַרק־געשליידערטע נשמה פֿון אַ מענשען, וואָס בעוועגט זיך צווישען צוויי וועלטען — אַן'אַלטע אַ ראָמאַנטישע, אַ נייע אַ גראָב־נאַטוראַליסטישע, און וואָס געהט אויס פֿון אַ טיעפֿער עבּיגער בענקשאַפֿט, פֿון אַ בענקשאַפֿט, וואָס איז שטענדיג געווען און

וועט בלייבען דער פּרינציפּ פון דער וועלט־שעפּונג.
און וויל מען זיך אָבגעבען אַ חשבון פונ׳ם אייגענעם מענשען, זאָל מען ניט שוינען די נערווען און צולעגען אַנ׳אויער צו דער ווילדער מעלאָדיע פון אַ נשמה, וואָס לעבט אין הוילע בענקעניש, וואָס האָט בעגריפען דעם טיפען וואָרט:
„צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי".

אברהם רייזען.

זעהר אפט ווערט מיר געמאכט די בעשולדיגונג, פארוואס מייד איך אזוי הארטנעקיג אויס אזא ליטעראַרישע פערזענליכקייט, ווי א. רייזען. שוין דאס אליין, וואס א. רייזען געהערט צו די בעליעבטעסטע פאלקס־פאעטען און ערצעהלער — איז שוין גענוג, אז דער קריטיקער זאל זיך ערנסטער מיט איהם אבגעבען. הויך דעם מוז איך מודה זיין, אז איך געהער אויך צו די, וואס שעצען און אכטען א. רייזינ'ס ווערק. און דאך האב איך קיינמאל נישט געשפירט קיין חשק, זיך גענויער צו בעשעפטיגען מיט א. רייזינ'ס מוזע.

ווען דאס וואלט געווען נור מיין פערהעלטניס צו רייזענ'ען, וואלט דאס גאר געהאט א קליינע ווערדע. יעדער מענש, ווי אביעקטיוו ער זאל נישט וועלען זיין, טראגט זיך ארום מיט סימפאטיען און אנטיפאטיען. איך רייד שוין נישט דערפון, אז איטליכער האט זיינע גרענעצען, און נישט אלץ איז איהם געגעבען צו פערשטעהן. „קיינער איז פאן מיינער טהיר געגאנגען, אהנע דאס איך איהם פערשטענדניס ענטגעגענגעבראכטע", האט נאר געקאנט זאגען דער 18־יאהריגער לאַריס, וואס איז היינט אויף דער עלטער בעקאנט מיט נאמען הוגא פאן האפמאנסטהאל. און איך בין שטארק מסופק, אויב דער 35־יאהריגער האפמאנסטהאל וועט איצט איבער'חזר'ן דאס, וואס ער האט געזאגט צו 18 יאהר.

איז אבער די בעציהונג צו רייזענ'ען נישט נור ביי מיר קאלט, נאר אויך ביי אנדערע בעקאנטע ליטעראטען און קריטיקער. איך דארף נאר ערינערן אן נאמבערג'ס ארטיקעל און אן ניגער'ס. פאר דעם פערנינפטיגערען לעזער איז קלאר, אז ביידען איז רייזען נישט צוגעוואקסען צום הארצען, און אויב זיי שרייבען וועגען איהם. טהיען

זיי דאָס אויס אַ געוויסען פליכט־געפיהל. נאָר געווים נישט, ביל זייער געמיט פיהלט מיט רייזענ׳ס פּאָעזיע.

* *

*

א. רייזען איז אַריינגעטרעטען אין דער ליטעראַטור פאַר אַ יאָהר 10—12 צוריק. גראָד אין דער צייט, ווען אין יודישען לעבען האָבען אויפגעבליהט אַלערליי האָפנונגען און חלומות. אין די 90־ער יאָהרען איז געבאָרען געוואָרען דער מאָדערנער ציוניזמוס, דער בונדיזמוס צוגלייך מיט דער האָפנונג צו פערענטפערען די יודישע פראַגע אויפ׳ן אָרט, אין זין פון די שפּעטערדיגע אויטאָנאָמיסטען. און די שטימונג פון דער יודישער אינטעליגענץ איז צוגלייך געווען אַ ראָמאַנטישע, אַנ׳אוטאָפּיסטישע, אַ קריטישע, אָבער אַלע־רדינגס נישט קיין נאַטוראַליסטישע. ווענינער פאַר אַלץ האָט מען זיך אינטערעסירט מיט דעם נאָהענסטען, פּשוט׳ען לעבען. דער בונדיסט האָט געחלומ׳ט פון אַ גוי׳שקען יודען אַ סאָציאַליסט, וואָס האָט אַראָבגעוואָרפען פון זיך דעם שימעל און די פּחדנות פון אַ גהעטאָ־יודען. דעם ציוניסט האָט זיך געמאָלט אַ רענעסאַנס־יוד אין קאָסטיום פון אַ לאַנדמאַן, אַנ׳אַקערבויער, ווי אין דער צייט פון ישעיהו הנביא. ער האָט בעקומען אַ גרויסען אינטערעס צו דער אַלטער יודישער געשיכטע, נאָר ער איז מיט אַ כיון אַריבערגעשפּרונגען אַנ׳עפּאָכע פון 100 יאָהר, די עפּאָכע, ווען אין פוילען און ליטא האָט זיך אויסגעבילדעט דער „מה יפית׳ניק“. די אויטאָנאָמיסטען, רעאַל־פּאָליטיקער האָבען געקוקט אויף דעם היינטיגען געטאָ־יודען, ווי אויף דעם פּועל־יוצא פון הונדערטיאָהריגע בעגרענצונגען. אַלעמען אָבער האָט פערבונדען די פאָרשטעלונג צום פּשוט׳ן, יודישען לעבען, ווי ער שילדערט זיך אין די מעשה׳לעך פון אַנ׳אברהם רייזען. סיי דעם ציוניסט, ווי דעם בונדיסט האָט אָבגעשטויסען דער „קבצנ׳ישער טיפּ“ פון רייזענ׳ס העלדען. מיט אַ קבצן האָט די סאָציאַלדעמאָקראַטיע וועניג וואָס צו טאָן. פון אַ קבצן ענטוויקעלט זיך נישט דער בעוואוסטזיניגער פּראָלעטאַריאַט. און אויך דער ציוניסט בויט נישט זיינע פּלענער אויף דעם קבצן, אויך ער זאַמעלט צונויף די יונגע קרעפטען פון פאָלק, אויף ער האָפט נישט, אַז די גאולה קען קומען פון דער אינאָרגאַניזירטער מאַסע קבצנים.

און ווען אויך צו יענער צייט האָט זיך ענטוויקעלט אויף דאָס־נייע דאָס אינטערעס צו ר׳ מענדעליין, צו פרץ׳ן, ערקלערט זיך דאָס דערמיט, וואָס אַבראַמאָוויטש האָט באמת׳ן סאַטיריש אויסגעלאַכט די אַלטע וועלט, און דאָס אינטערעס צו פרץ׳ן האָט הויפּטזעכליך אָנגעהויבען צו שטייגען אין דעם מאָמענט, ווען ער האָט אָנגעהויבען ראָמאַנטיש צו בעלעבען די חסיד׳ישע וועלט, אַלס אַ וועלט, וואָס איז דורך איהר געמיטס־שטימונג פיעל נעהנטער דעם פערשטענדניס פון דעם היינטיגען תחיה־יודען, און וואָס שילדערט דעם יודען אַ יום־טוב׳דיגען, אָנ׳אויסגעפוצטען, געבענשט מיט דעם חן פון אַ נאַאיווען גלויבען. דערמיט ערקלערט זיך אויך דער סאָציאַלער אינטערעס צום טאַלענט פון אַש. אַש. אויך ש. אַש האָט אונז געוויזען אַנ׳אַנדער יודען, אין די פאָרמען פון אַ יונגער ראָמאַנטיק, אין דעם רוהיגען גלאַנץ פון חנו׳דיגער אידיליע. רייזען אָבער האָט ניט געקענט וועקען מיט זיינע נאָוועלען ניט קיין געלעכטער, ניט קיין קריטישע, ניט קיין ראָמאַנטישע געפיהלען. זיינע ליעדער, וואָס זענען צו אַזוי איינפאַך אָנגעשריבען, דאָס צייטענווייז דערמאָהנען זיי די פשטות פון אַ פאָלקס־ליעד, און צייטענווייז — פּראָזאַ אין גראַמען, און וואָסריידען מעהר צו אונזערע רחמנות־געפיהלען, ווי צו אונזער בויענדער און שאַפענדער שטימונג — האָבען נישט געקענט נעפינען קיין אָבקלאַנג אין האַרץ פון דער אינטעליגענץ פון זיין דור. גראָד דאָס, צו וואָס מען האָט געשטרעבט: צוגעהן צום לעבען מיט וועניגער רחמנות, מיט מעהר צוטרויען צו די קרעפטען פון דער מאַסע, האָט נישט געפונען קיין אויסדרוק אין רייזען׳ס פּאָעזיע. אייביג מאָלט ער אונז צוטראָטענע, פערשמאַכטע, פער׳חלש׳טע מענשען, וואָס זענען אָרעם אין גייסט און אין געלד, צובראָכענע נשמות, נעפאַלענע נגידים, ביי וועמען די געפיהלען פון אַמאָליגער נגידות איז מעהר נישט, ווי אַן איבעריגע משא, און וועלכע טרינקען זיך מיט אַזאַ געזעצמעסיגקייט, ווי ווען אַ שטיין וואָלט זיי געצויגען אין דעם פינסטערן תהום. און אויב מען קומט צו מענשען מיט אַ תחינות־פּנים׳ל אין דער צייט, ווען מיר האָבען געבענקט נאָך אַ שטיקעלע אַכזריות אין הארצען — קען מען נישט פערלאַנגען אַ פריינדליכען קבלת פּנים. און אַז מיר האָבען געבענקט נאָך אַכזריות־געפיהלען, ד. ה. צו אַנ׳אַכזריות׳דיגען פערהעלטניס צו זיך און צו אונזער יודישען

קיום — ווייסען דאָס אַלע די, וואָס האָבען זיך אָבגעגעבען צו איינע פֿון די לעצטע כּלל׳ישע בּעוועגונגען צווישען יודען. דער ציוניזם איז דער גרעסטער אַכזור, ווען ער צוגליעדערט דאָס לעבען פֿון היינטיגען יודען, זיין נאָהענטע פֿערגאַנגענהייט און זיין שלעכטע געגענוואַרט. דער בּונדיזמוס האָט נישט מיט וועניגער אַכזוריות אַרויסגערופֿען אַ פֿערבּרענטע שנאה בּיי פֿערשיעדענע טיילען פֿון דער יודישער געזעלשאַפֿט. גראָד אין דער צייט, ווען מענשען זעהען די שאָטענס פֿון אַ בּעסערער צוקונפֿט, בּרעכען זיי מיט אַכזוריות אַלע מניעות פֿון אַ געגענוואַרט, וואָס דערווייטערט די גאולה. מיט וואָס פֿאַר פֿעסטיגקייט דער ציוניזמוס האָט מעהר מאָל ערקלערט, אַז ער וויל נישט האָבען צו טאָן מיט די פּרינציפּען פֿון פֿילאַנטראָפּיע און בּעלי־רחמנות, אַז ער פֿאָדערט קרבּנות בּיי זיינע אָנהענגער, נישט דעם קרעכץ פֿון אַ ווייכען צוקראָכענעם געמיט. און וואָס פֿאַר אַנ׳אַכזור עס איז געווען דער בּונדיזם, ווייסען אַלע צו גענוי, אַז מען זאָל זיך לענגער אויף דעם אָבּשטעלען.

א. רייזין האָט אָבער אונז שטענדיג געטייטעלט אין די אויגען מיט די בּילדער פֿון אַ וועלט, וואָס איז אויסערליך און אינערליך צוקראָכען, וואָס קען מעהר נישט גלאָצען מיט די קוקערס צום הימעל, און בּיי וועמען דער מלאך המות איז אַזאַ נאָהענטער קרוב ווי דער מלאך גבריאל. ווען א. רייזין איז פֿון טעות וועגען דאָך אָנגענומען געוואָרען בּיי די תּלמידים פֿון „בּונד“, האָט ער דאָס מעהר צו פֿערדאַנקען זיינע סאָציאַל־פּאָליטישע מאָטיווען, ווי דעם הויפּטאינהאַלט פֿון זיינע ליטעראַרישע ווערק. חוץ דעם האָבען נאָך מיטגעשפּיעלט דערבּיי צופֿעליגע אורזאַכען, ווי זיין בּלינדע שנאה צום ציוניזם, די האַמעטענע אַרט זיך איינצושטעלען פֿאַר׳ן זשאַרגאָן א. ז. וו.

* *

*

איך וויל נישט לייקענען, אַז א. רייזין בּעזיצט די נויטיגע טעכניק פֿאַר זיין ערצעהלער־טאַלענט, אַז מאַנכע ליעדער פֿון איהם מעגען דרייסט קאָנקורירען מיט עכטע פֿאָלקס־ליעדער, אַז ער בּעזיצט אַ געבּאָרענע אינטעליגענץ צו פֿערענדיגען אָפֿט זיינע קליי-

נע נאָוועלען און לידער מיט אַ שאַרפזיניגען וויץ, מיט אַ שפּיציג וואָרט. אָבער אין זיינע ליטעראַרישע אַרבייטען זעהען מיר קיינמאָל נישט דעם נייעם יוד, וועמען ס'איז שוין מיאוס געוואָרען דאָס אייביגע לידעל פון רחמנות, און וואָס טהוט זיך ערציהען צו אַ פעסטערען, ווילענשטאַרקען און שעפערישען לעבען פאַר די אייגענע אינדיווידועלע צוקונפט, און פאַר די צוקונפט פון זיין פאָלק.

א. רייזין האָט געהאַט אַזאַ בידנעם מזל צו זינגען אַלטע לידער פאַר נייע פייגעל. און חאָטש ער זינגט זיי מיט אַ געבאָרענעם עכטען טאַלענט, אָבער די נייע פויגעל זענען אַזוי אונדאַנקבאַר, דאָס זיי זענען אָפט מוחל טאַלענט, קונסט, ווען אין דעם ליעד הערט זיך נישט די מעלאָדיע פון אַ נייער צייט. מען דאַרף נישט קיין גרעסערן אַכזר, ווי ביאַליק'ן — און ווי ליעב האָט מען איהם! מען דאַרף נישט קיין גרעסערען בעל־רחמנות פון א. רייזין, — און קיינער פיהלט זיך נישט היימיש אין דעם גערטעלע פון זיין פאָעזיע!

אפשר זענען מיר נישט גערעכט קעגען רייזענען — איך מיין אַפילו, אַז מיר זענען אַודאי אונגערעכט קעגען איהם — אָבער אונזער געפיהל פאַר די צייט, וואָס מיר לעבען דורך איצט, דערלאָזט נישט צו קיין סימפּאַטיען פאַר אַ שרייבער, וואָס זעהט נאָר ביי יודען דעם קבצן מיט זיין קבצנ'ישען געמיט, און איז בלינד פאַר די ליכטיגערע זייטען פון זיין אַלטער רייכער נשמה.

דר. נתן בירנבוים.

צווישען די אָריגינעלע געשטאַלטען, וואָס האָבען אַרויפגעלעגט
זייער שטעמפעל אויף דעם מאָדערנעם נאַציאָנאַל-יודישען גע-
דאַנקען, איז נ. בירנבוים איינע פון די אינטערעסאַנטעסטע. שוין
אַלס יונגער סטודענט, מיט קנאַפע יודישע קענטניסען, אָבער
מיט'ן פאָרגעפיהל פון דער פעראַנטוואָרטליכקייט פאַר זיין גזע,
טרעט ער אַרויס מיט זיין צייטונג „אויטאָעמאַנסיפּאַציאָן", וועל-
כע, היסטאָריש גענומען, איז געוועזן די ערשטע ציוניסטישע צײ-
טונג אין דער דייטשער שפּראַך. אַלס עסטרייכער יוד איז ער
אויסגעוואַקסען אין אַ סביבה פון נאַציאָנאַלע קאַמפּפען. אָנשטאָט
אָבער זיך אָנצושליסען אָהן איינע פון די קעמפּפענדע נאַציאָ-
נאַליטעטען, ווי טויזענדער אַנדערע פון זיינע געבילדעטע חברים,
האָט ער געזוכט צו ענטדעקען ביי זיך זיין אייגענעם נאַציאָ-
נאַלען בעוואוסטזיין. אין דעם זידיגען קעסעל, וואו עס מישען
זיך אויס מאַדיאַרען, טשעכען, רוסינען און דייטשען, האָט
ער ענטדעקט אַ נייעם עלעמענט: די יודישע נאַציאָן. די פּאָראַר-
בייט פון אַ פּרץ סמאָלענסקין, פון די ערשטע רוסישע חובבי
ציון זענען קוים דערגאַנגען צו זיין גייסטיגען אויג. ווי אַ טיע-
פע, וויטע מעלאָדיע זענען זיי אַיינגעדרונגען אין זיין אויער.
אָבער פאַר די פּערזאָן פון נתן בירנבוים איז דאָס געוועזן גענוג
אום צו פיהלען די ערנסטקייט פון דער טעמפּער מעלאָדיע.
דער כח הבטול, מיט וואָס דער געוועהנליכער יוד צייכענט זיך
לײדער אַזוי אויס, האָט אויף איהם קיין שליטה נישט געהאַט.
ער האָט דערפיהלט, אַז עס הויבט זיך אָן עפּעס צו וועבען
ביי איינצעלנע מענשען פון יודישען כלל, און אַז פון דעם
געוועב וועט אַמאָל בולט אַרויסשפּרינגען די יודישע נאַציאָנאַ-

לע פראַגע. כאָטש נ. בירנבוים האָט שוין געהאַט אַזעלכע פאָר-
גענגער, ווי פּ. סמאָלענסקין, מ. ל. ליליענבלום און ד"ר פינס-
קער, — אָבער געפֿילט האָט ער זיך, ווי דער ערשטער, ווי
דער יעניגער, וואָס איז צוערשט געפאַלען אויף די שפור פון
דער חיה.

די אידעע פון אַ יודישען שטאַאַט אין ארץ ישראל איז פריה
געוואָרען זיין גייסטיגע האַלוציאַנאַציע. נאָר איידער ער האָט
זיך קלאָר געמאַכט די פראַגע וועגען מענשען-מאַטעריאַל, וואָס
דאַרף בויען דעם יודענשטאַאַט, האָט ער שוין אינערליך גע-
פיהלט, אַז זיין טרוימענבילד איז נישט קיין געבורט פון אַ
קראַנקען מח, נאָר די זעהונג פון אַ נביא.

רוסאָ דערצעהלט, אַז בשעת עס איז פאַר איהם מיט אַמאָל
קלאָר געוואָרען די אידעע פון זיין שפּעטערדיגען בעריהמטען
בוך „Contract social“ האָט ער זיך פּלעצליך דערפיהלט אַזוי
גליקליך, איבערגליקליך, אַז ער האָט זיך געמוזט צוזעצען. גע-
ראַד איז ער געגאַנגען דענמאָלסט אויף אַן'אָבגעלעגענעם שאַ-
סע, ער האָט זיך צוגעזעצט אויף אַ שטיין און האָט זיך פאַ-
נאַנדערגעוויינט פון אַן'אינעווענינסטען גליק.

איך האָב נישט געהאַט דאָס גליק נאָהענט צו קענען די שעפ-
פער פון אונזער מאָדערנעם ציוניזם, נאָר איך צווייפעל נישט,
אַז מאַנכע פון זיי האָבען נישט איינמאָל געוויינט מיט פריידענ-
טרעהרען, בשעת זיי האָבען צום ערשטען מאָל דערזעהן פאַר
זייער גייסטיגען אויג די זעהונג פון זייער אידעאַל. נ. בירנ-
בוים. וואָס טראָגט אויף זיך, דוכט זיך, אַלע די דאגות פון
אַ יודישער תחיה, וואָס קוקט אַזוי פערביטערט און פערבייזט אויף
איך דורך דיקע ברילען-גלעזער פון זיינע קורצזיכטיגע אויגען, איז,
גלויבט מיר, אַם ווענינסטען בעפרייט געוואָרען פון רוסאָ'ס פריידענ-
טרעהרען. צווישען די שעפפער פון יודישען רענעסאַנס איז דאָס
געווען דער האַלוציאָניסט, דער זעהער, ביי וועמען די גרויסע וואַהר-
הייטען בעווייזען זיך מיט דער שטאַרקייט פון אַ בליץ, מיט דעם
קראַנץ פון אַ גרויסער ליכטיגקייט.

* *
*

ביי דער ערשטער יוגענד־פּראָבע איז נ. ב. נישט געבליבען שטעהן. זיין זשורנאַל „אויטאָעמאַנסיפּאַציאָן“ האָט, דאַכט זיך, קיין יאָהר ניט אויסגעלעבט. ער פֿערעפֿענטליכט פּראָפּאַגאַנדע־בראָשורען אין דער דייטשער שפּראַך, און זוכט דורך וואָרט און שריפט צו פֿעראיינטערעסירען די שטודירענדע יוגענד און די מענער פון דער וויסענשאַפט. מיט דעמזועלבען צעזאַרע לאָמבראָזאָ, וועלכער האָט בעגריסט דעם צווייטען באַזעלער קאָנגרעס, איז שוין זייט יאָהרען געשטאַנען נ. בירנבוים אין בריעף־וועקסעל וועגען דער יודיש־נאַציאָנאַלער אידעע. יאָהרען לאַנג איז ער געווען דער פיהרער פֿון וויענער פעראיין „קדימה“, און ווען עס בעווייזען זיך איצט ביי אונז אויך די קאָנגרעסען פערשידענע דעלעגאַטען פֿון גאַליציען אין עסטרייך, האָבען מיר א סך דאָס צו פערדאַנקען דער אַרבייט פֿון נ. בירנבוים.

און זיין אַרבייט איז ניט געווען בלויז אַן אָרגאַניזאַטאָרישע און אַן אַגיטאַציאָנע. פֿאַר פֿיעלע ציוניסטען פֿון מערב־איירָאָפּאַ איז נ. בירנבוים געווען דער ערשטער טעאָרעטיקער. זיין בוך „די יודישע מאָדערנע“, וואו ער האָט געפּרובט פֿעראייניגען דעם ציוניסטישען אידעאַל אינאיינעם מיט די פֿאָדערונגען פֿון סאָציאַליזמוס און דער אינדיווידואַליטעט־טעאָריע, איז פֿאַר פֿיעלע געווען אַ מין יודישער עוואַנגעליום. לעזט מען זיינע אַרטיקלען צושטרייט אין פֿערשיעדענע זשורנאַלען און אַלמאַנאַכען, געפֿינט מען אין זיי די צווייפֿלען און פֿראַגען, וועלכע דערנעהרען איהם צו אַלע שפּעטערע יודישע בעוועגונגען. סיי דער בונדיסט, ווי דער שפּעטערדיגער פּועל־ציון׳ניק קענען געפֿינען אין בירנבוים׳ס אַנאַליטיש־גריבלערישע שריפֿטען די־זעלבע פּראָבלעמען, צוליעב וועלכע זיי האָבען זיך אָבגעטיילט פון דעם געוועהליכען בעל־הבית׳שען ציוניסט.

דער סאָציאַליזמוס האָט נישט געטראָפען אין נ. ב. אַ קלענערען ענטואַזיסט, ווי די יודישע געגענוואַרטס־אַרבייט אין די לענדער פון גלות. נאָך איידער עס איז געווען דער בעריהמטער העלזינגפֿאָרסער צוזאַמענפֿאָהר, איז שוין נ. ב. אַרויסגעטרעטען פֿאַר אַ ברייטען פּאָליטישען געגענוואַרטסאַרבייט־פּראָגראַם צווישען די עסטרייכישע

יודען. דורך אַ גליקליכען צופאַל איז נ. ב. געבאָרען געוואָרען אין עסטרייך, זיך פריה בעקאַנט מיט דער פסיהאָלאָגיע פון די גרויסע יודישע מאַסען אין גאַליציען און דערביי בעקומען אַן עכט-אייראָפּעאישע ערציהונג, פערברענגענדיג זיינע יונגע יאָהרען אין דער סביבה פון דער מערב-אייראָפּעאישער קולטור. אַלצדינג צוזאַמען האָט געבראַכט דערצו, אַז נ. ב. איז געוואָרען דער נאַטירליכער רינג, וואָס קייטעלטצוזאַמען דעם אָסט-יודען און דעם וועסט-יודען. ער איז אין געוויסען זין געוואָרען דער מערב-אייראָפּעאישער אַחד-העם, דערביי פיעל קאָמפּליצירטער, האָטש נישט אַזוי קלאַסיש קלאָר, ווי דער רוסישער.

נישט איין גייסטיגען קריזיס האָט דורכגעמאַכט נ. בירנבוים. דער צאַרטער געוויסען, וואָס האָט איהם געטריבען צו זיינע נישט אָרגאַניזירטע ברידער, אין וועלכע ער האָט דערקענט אַלע סימנים פון אַ ליידענדער נאַציאָן, דער אייגענער געוויסען האָט איהם געטריבען צו דער גרויסער, אַרבייטענדער, ליידענדער מאַסע, וואָס האָט נאָר על-פי טעות פערלאָרען איהרע כלי זיין געגען די בעדריקער. און גרויס איז געווען זיין „ריס אין האַרצען" איידער ער האָט טעאָרעטיש פעראייניגט ביידע פאָדערונגען פון זיין גייסט. די אַלטע זעהונג איז געבליבען פריש ווי אין דער יוגענד, נאָר די פּערספּעקטיווע האָט זיך געענדערט. דאָס נאָהענטע האָט זיך ווייט אָבגערוקט. „פריי פליסען די געדאַנקען, אָבער האַרט שלאָגען זיי זיך אָב אין רוים". דער רוהיגער איינזייטיגער,—אַ כונ׳דיגע איינזייטיגקייט,—אַחד-העמ׳יזמוס, האָט נישט געקענט בעפריעדיגען אַ נ. ב. ער בויט נישט קיין איינציגע זיילען פאַר זיין קינפטיגען שלאָס, ער וויל זיין סיי דער אַרכיטעקט, סיי דער מאַלער, סיי דער איינפאַכער מויערער. ער וויל דעם גאַנצען בנין אויפבויען. „אין בעשרענקטהייט צייגט זיך דער מייסטער",—זאָגט געטהע, אָבער נ. ב. גלויבט נישט אין דעם זאַץ. ער איז נישט מקנא אַן אַחד-העם, וואָס קוקט אויף דעם יודען מיט דעם רוהיגען בליק פון אַ פאָלקס-קינד, וואָס האָט אַ טויזענד-יאָהריגע געשיכטע, פון שפּיץ פון די עגיפּטישע פּיראַמידען, און ביי וועמען ס׳איז נישטאָ קיין איילעניש אין זיינע פּלענער: „לכל עת ולכל זמן", אַלע ווידערשפּריכע וועלען זיך אויסגלייכען. אַ פאָלק, וואָס איז אַזוי אַלט, האָט צייט. נ. ב. איז געראַדע דער געגענזאַץ פון אַחד-העם. אַזוי

ווי יענער שטעקט מיט לייב און לעבן אין דעם אַלטען יודענטום, אַזוי איז בירנבוים פול אָנגעוועהטאָגט פון פיין און נויט פון דער געגענוואַרט.

יעדער צייטשטראָם פערשלינגט איהם אויף אַ ווײַלע דורך זיינע וועלען אַזוי שטאַרק, אַז צייטענווייז פערטרינקען זיי אויך זיין יונגענד־זעהונג. אָבער באַלד שווימט ער ווידער אַרויס פון דעם תהום, וואָס האָט איהם אַ ווײַלע פערשלונגען, און זיין מוה אַרבייט שוין אויף אַ ברייטערע סינטעזע, אין וועלכער עס זאָל אַריין אי זיין ציוניזמוס, אי די נייע, גערעכטע צייטפאָדערונגען.

דערביי ווייזט ער אַרויס אַ געוואַלדיגע עקשנות. ער שטעלט זיך נישט אָב פאַר קיין צייט־קרבן. צוליעב דעם ציוניזמוס האָט זיך בירנבוים אויף די עלטערע יאָהרען אויסגעלערנט העברעאיש. און פונקט, אַזוי ווי די בעגייסטערונג פאַר איבסען האָט איהם געבראַכט דערצו, אין נויט און דחקות צו לערנען דעניש, אָט אַזוי האָט ער זיך גענומען צו עטליכע 40 יאָהר פון זיין לעבן זיך אויסצולערנען ריידען און שרייבען יודיש. אין דעם טאָג, וואָס ער האָט די יודישע שפּראַכענפראַגע פערענטפערט אין זין פון דער שפּעטערדיגער טשערנאָוויצער קאָנפערענץ (וועלכע ער האָט אייגענטליך צוזאַמענגערופען), האָט ער געפיהלט די הייליגקייט פון זיין פליכט צו זיין אַ זשאַרגאָניסט, נישט ערגער ווי אַ מענש פון די גרויסע יודישע פאָלקס־מאַסען.

* *
*

עס איז נישט מעגליך אָבצושאַצען נ. ב. אַלס דעם געדאַנקען־העלד פון דער יודישער נאַציאָנאַלער בעוועגונג, כל זמן עס ליעגען נישט פאַר אונז זיינע זעמטליכע שריפטען, וואָס ווערען אַזוי אונגעדולדיג ערוואַרטעט פון פיעלע זיינע פערעהרער. אָבער דאָס ווייס שוין היינט יעדער, וואָס איז גענויער בעקאַנט מיט דער ענטוויקלונג פון'ם ציוניסטישען געדאַנקען, אַז דר. נ. בירנבוים'ס גרעסטע בעדייטונג בעשטעהט אין דעם, וואָס ער האָט מיט פיעל קענטניס און טיפקייט ענטוויקעלט דאָס נאַציאָנאַל־יודישע פּראָבלעם. די פּערזאָן פון נ. ב. קען מען נעהמען אַלס סימבאָל פאַר אַלע יודישע פראַקציאָנען אין ציוניזמוס, די פועלי־ציון, ווי די דעמאָקראַטישע פראַקציאָן, די סיימיסטען, ווי די אויטאָנאָמיסטען. ער איז די בריק, וואָס פעראייניגט דעם אָפּט-

יודישען מיט'ן וועסטליכען, טעאָרעטישען ציוניזמוס. ער איז צוגלייך דער גרויסער זוכער, וואָס מיהט זיך צו מאַכען פון ציוניזם אַ ברייטע, נאַציאָנאַלע וועלטאָנשויאונג, אין וועלכען עס פליסט אויך אַריין דער שטראָם פון אַלגעמיין-מענשליכע שטרעבונגען. דורך זיין איי־ביגעם גריבלען, דורך זיינע אייביגע צווייפלען ווירקט ער, ווי די האַנד פון אַ שטרענגען מדריך, וואָס לאָזט נישט אויף אַ רגע איינדרעמלען. און אַקוראַט, ווי ער וואָלט געפיהלט, אַז זיין אָרט איז נישט צווישען די „אויספיהרענדע געוואַלט", האָט ער זיך אָבגערוקט פון די אָפּי־ציעלע פיהרער פון דער בעוועגונג, און זוכט נור די יונענה, דעם זעהנזוכטפאָלען בליק פון אַ טאַלענטפאָלער יונגער נשמה, וואָס וויל נישט וויסען פון אַלערליי פּעסטע „קרעדא'ס".

צווישען די „גענעראַלען" פון איצטיגען ציוניזמוס איז נ. ב. דער „נביא" פון איהם, און צווישען דעם קליינעם אָנצאָהל „נביאים" וועט זיין נאָמען שטעהן אין די ערשטע רייהען.

זיין פינף-און צוואַנציגסטער שרייבער-יובילעאום וועט באַלד נאָך בולט'ער אַרויסווייזען, ווי טיעף ער וואָרצעלט אין די הערצער פון אונזער דענקענדער יוגענד. אַלס אַ בשורה פאַר'ן יודישען לעזער קענען מיר מודיע זיין, אַז קירצליך וועלען אַ טייל פון זיינע שריפטען ערשיינען אין יודיש אונטער דער השגחה פון מחבר אַליין.

ל. קאַבּרין.

געזאַמעלטע שריפטען, ניו־יאָרק.

ל. קאָבּרין האָט אָנגעהויבּען צו שרייבּען מיט אַ יאָהר 17 צוריק, ער געהערט צו די געצעהלטע יודיש־אַמעריקאַנישע שרייבּער, וועלכע האָבּען געהאָלפען בּעשאַפען אַן אַמעריקאַנישע יודישע בּעלעטריסטישע און דראַמאַטישע ליטעראַטור. יעקבֿ גאָרדין, ז. ליבּין און ל. קאָבּרין זענען די שפּיצען פון דער דאָזיגער ליטעראַטור. דער ערשטער נאָמען איז בּיי אונז גענוג פּאָפּולער, וועניגער פּאָפּולער זענען בּיי אונז די לעצטע צוויי נעמען. כאָטש עס ליעגט שוין אַ יאָהר 10 בּיי אונזערע בּוכהענדלער אַ בּאַנד נאָוועלען פון איהם, כאָטש פאַר צוויי־יאָהרען האָט ער אונז מהנה געווען מיט אַ גראָבּען ראָמאַן פון יודישען עמיגראַנטישען לעבּען — פונדעסטוועגען איז ל. קאָבּרין זעהר וועניג בּעקאַנט בּיי אונז. דער גאַנצער קאָבּרין ליעגט צוזייהט און צושפּרייט אין דער יודיש־אַמעריקאַנישער פּרעסע. ער, וואָס איז הויפּטזעכליך אַ נאָוועליסט, דער טעכניקער פון דער קורצער מעשה׳לע, קאָן נור דעמאָלט בּעקומען די ריכטיגע אָפּשאַצונג, ווען זיינע צושפּרייטע נאָוועלען זאָלען ווערען געזאַמעלט אויף איין אָרט. און דאָס האָט ערשט פּאַסירט, ווען דער אַמעריקאַנישער זשורנאַל „צוקונפט“ האָט געגעבּען אַלס פּרעמיע זיינע אַבּאָנענטען די געזאַמעלטע שריפטען פון ל. קאָבּרין, אַ שען־געדרוקטען בּאַנד פון 974 זייטען, וואָס ענטהאַלט 70 געקליבּענע נאָוועלען.

צי האָט געוואונען ל. קאָבּרינ׳ס נאָמען דאַדורך, וואָס ער האָט פעראייניגט זיינע בּעלעטריסטישע סקיצען אין איין בּוך? צי ווערט איצט אונזער פאָרשטעלונג וועגען זיין טאַלענט קלערער? צי

איז מיט דעם בוך צוגעקומען אין דער ליטעראַטור אַ נייע קינסט־לערישע פּערזענליכקייט?

ליידער, מוז מען זיך מודה זיין, אַז ל. קאַברין אין דער טונ־קעלער אַטמאָספערע פון זיין ליטעראַרישער צושפּרייטקייט האָט מעהר צוגעצויגען צו זיך דאָס אינטערעס פון קריטיקער און בעאָבאַכטער פון דער יודישער ליטעראַטור, זוי איצט, ווען ער האָט זיך אונז פאָרגעשטעלט אין זיין גאַנצען וואוקס.

ל. קאַברין פערמאָגט אַ סך טהעמעס, עס פעהלט איהם אָבער די איין־אייציגע שטימונג, וואָס מאַכט פון דעם געוועהנליכען נאָוועליסט, מעשה׳לעך־שרייבער אַ קינסטלערישע פערזענליכקייט; עס פעהלט איהם די שטימונג, וואָס ליעגט הינטער יעדער ער־צעהלונג, ווי אַ דונקעלער אָדער פרעהליכער הינטער־גרונד, אָדער וואָס ציהט זיך, ווי אַ מוזיקאַלישער גרונד־מאָטיוו דורך איט־ליכער סקיצע. זיינע נאָוועלען האָבען מעהר דעם כאַראַקטער פון אַ נישט שלעכט־דערצעהלטען אַנעקדאָט. זיי פעראינטערעסירען דעם לעזער מעהר דורך די פאַבולע (ספור המעשה), איידער דורך די אָריגינעלע פערזענליכע אַרט צו זעהן און צו פיהלען מענשליכע שיקזאַלען און עפּיזאָדען פון מענשליכען לעבען.

ל. קאַברינ׳ס שריפטען זענען געטיילט אין זעקס טייל. די נאָ־וועלען זענען ניט חראָנאָלאָגיש געאָרדענט, נאָר לויט דער טהע־מאַ נאָך, און כאָטש אין יעדען טייל געפינען מיר זאַכען, וואָס צושיידט זיי איינס פון אייאַנדער מעהר אַלס אַ צעהנדליג יאָה־רען, דאָך זעהען מיר צווישען די יוגענד־אַרבייטען און די שפּע־טערע (מאַכמאָל שיינט זאָגאַר, אַז די יוגענד־אַרבייטען זענען בעסער פאַר די שפּעטערדיגע נאָוועלען), קיין אונטערשיעד נישט. דיזעלבע שפּראַך, די אייגענע ווענינ כאַראַקטעריסטישע אַרט צו שילדערן, די אייגענע חסרונות אין דער בעהאַנדלונג פון דעם טהעמאַ. מען זעהט, אַז ל. קאַברין האָט אין קינסטלערישען זין זיך ווענינ וואָס ענטוויקעלט. דאָס לעבען האָט איהם נור בערייכערט מיט טהעמעס, האָט אָבער נישט פערטיעפט זיין קונסט און איהם נישט געמאַכט זעהענדיגער.

זיינע 13 נאָוועלען אונטער דעם טיטעל „ליעבע“ זענען מיטעל־מעסיג אין דער גאַנצער אויפפאַסונג. אין דער יודישער ליטע־ראַטור איז אַפילו אַ נייעס דאָס טהעמאַ „יענקעל בוילע“ (פון יודישען פישער־לעבען). פאַר'ן רוסיש־יודישען לעזער זענען אַפילו אינטערעסאַנט מאַנכע פלאחר־יד הינגעוואָרפענע איינצעלהייטען פון אַמעריקאַניש־יודישען לעבען — אָבער נאָכ'ן לייענען לאָזען זיי נישט איבער קיין טיעפערן צייכען אין זכרון פון לע־זער.

די נאָוועלען אונטער'ן טיטעל „פאַמיליען־לעבען“ זענען קליינע בילדלעך, וואָס ווייזען, אַז קאָברין האָט אַנ'אויג פאַר מאַנכע קלייניגקייטען פון דעם לעבען אין דער פאַמיליע, אָבער וואָס ווערען אָפט פערדאָרבען דורך די פיעל איבערטרייבונגען אין דער שילדערונג („אַ בעשערטע זאַך“) און דורך די אַנעקדאָטי־שע נאַקעטע אַרט צו בעשרייבען פערשיעדענע עראָטישע סצע־נעס.

זעהר שוואַך און אין געוויסען גראַד באַנאַל זענען די שילדע־רונגען פון יודישען קינסטלער־לעבען. די נאָוועלע „ער און זי“, וואו עס איז, דאַכט זיך, אַרויסגעשטעלט דער אַלטער גאָלד־פאַדען און אַ יונגער אַמעריקאַנישער „יודעלע קלאַפּשטערן“ פו'ן לאַטיינער'ס חדר — איז אַנ'אַמעריקאַניש אויפגעבלאָזען מעשה'־לע, וואָס ווירקט אויפ'ן לעזער דורך זיין אוננאַטירליכקייט לע־כערליך.

בעסערע זאַכען געפינען מיר אין „צייט און מענשען“. בעזונ־דערס געלונגען איז ל. קאָברינ'ען זיין טיפ „קאַרל מאַרקס“ צווי־שען די יודישע עמיגראַנטען־כאָציאַליסטען, וואָס איז, איבע־ריגענס, געשריבען געוואָרען פון קאָברין מיט אַ יאָהר צעהן צו־ריק. אין פינפטען טייל צייכענט זיך אויס מיט'ן פרישען טאָן די ערצעהלונג „דער מילכיגער בית מדרש“ (1904). דער זעקס־טער טייל, „קאָמישעס און טראַגי־קאָמישעס“, איז אים אַלגעמיין מיטעלמעסיג. ל. קאָברין האָט נישט דעם געבאָרענעם קאָמי־שען טאָן, און זעלטען ווען צווינגט ער דעם בעסערען לעזער צו אַ קאָמישען שמייכעל.

אים אַלגעמיין מוז מען זאָגן, אַז ל. קאָבּרינ׳ען, וואָס האָט אָנגעהויבּן שרייבּן יודיש אין אַמעריקאַ, האָבּן זיך בּעסער פאַר אַלץ איינגעגעבּן סיי אין דער שפּראַך, ווי אין דער כאַראַקטעריסטיק די ליטווישע „היימישע בּילדער“. קאָבּרין אַליין פיהלט דאָס אויסגעצייכענט. „לעבּענדיג אין אַמעריקא, האָבּ איך זיך צייטענווייז דערמאָהנט אָן די בּילדער פון דער אַלטער היים, און די שטאַרקסטע פון זיי, וואָס האָבּן זיך אַם טיעפסטען איינגעקריצט אין מיין נשמה, האָבּ איך דאַן אין ערצעהלונגען געשטאַלטעט. אַזוי זענען בּעשאַפען מיינע ערצעהלונגען „יענקעל בּוילע“, „דער מילכיגער בּית מדרש“ און די אַנדערע פון היימישען לעבּען“ — זאָגט ל. קאָבּרין. די ערצעהלונגען פון היימישען לעבּען האָבּען איהם זיך לייכטער געגעבּען בּיי דער אַרבּייט, ווי די ערצעהלונגען פון אַמעריקאַנישען לעבּען. „שרייבּענדיג וועגען דעם יודישען לעבּען אין רוסלאַנד, האָבּ איך — שרייבּט קאָבּרין — געהאַט פאַר זיך אַ בּעשטימטען אויסגעאַרבּייטען גאַנצען טיפּ מיט אַ בּעשטימטער וועלט-אַנשויאונג, אַ נחלה פון דורות און דורות, ווערענד שרייבּענדיג פון יודישען לעבּען דאָ האָבּ איך אימער געהאַט פאַר זיך פערבּלאָנדזשעטע נשמות, נישט איינגעשטעלטע כאַראַקטערען, אַ כאַאָס-לעבּען... און פון כאַאָס צו שאַפען לעבּען און געשטאַלטען, דאָס איז נישט לייכט“.

שאַפען פון אַ כאַאָס געשטאַלטען איז נור אַ גאָט מעגליך, ל. קאָבּרין איז אָבּער נישט דער גאָט-געבּענשטער קינסטלער, וואָס שאַפט פון כאַאָס. ער איז בּכלל נישט פון דעם סאָרט שרייבּער, וואָס מען פיהלט אין איהם אַ זעלבּשטענדיגע פערזענליכקייט. אַזוי ווי הינטער זיינע דראַמען זעהט מען דעם שאָטען פון רבּי׳ן יעקבֿ גאָרדין, אַזוי וואַרפען זיך אין די אויגען צעהנדליגער שאָטענס בּיים לעזען פון זיינע נאָוועלען. כאָטש קאָבּרין זאָגט מיט שטאָלץ אין זיין פאָררעדע צו די שריפטען, דאָס די יודיש-אַמעריקאַנישע צייטונגען האָבּען נישט געהאַט פאַר זיך קיין מאָדעל, ווי למשל: די יודיש-רוסישע, — דאָך פיהלט מען אויף יעדען טריט דעם איינפלוס פון ע מ י צ ע ן אין יעדער נאָוועלע קאָבּרינ׳ס, אָבּער לײדער איז דער „עמיצער“ אַליין אַזאַ

קליינע ציפֿער אין דער אַלגעמיינער ליטעראַטור, אַז עס איז שווער איהם אָנצורופֿען ביים נאָמען.

די אַבראַמאָוויטש׳עס, פּרץ׳ס, די נאָמבערג׳ס, די אַש׳ס זענען געשטאַנען אונטער דעם איינפֿלוס פֿון דער רוסישער און פּוילישער ליטעראַטור; די אַמעריקאַנער אָבער האָבען פֿון קיין זייט קיין מדריך נישט געהאַט; דען די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז בכלל נישט ווערטה צו טראָגען דעם דאָזיגען נאָמען אויף זיך. אַזוי שרייבט ל. קאָברין. דערביי פֿערגעסט ער, אַז די אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז די ליטעראַטור פֿון דער ענגלישער שפּראַך. שעקספּיר, בייראָן, וואַלטער סקאָט, טהאָמאַס מאָר און די שפּעטערע שולען ביז אַנ׳אָסקאַר אואַילד — ווערען מיט אַמאָל אויסגעמעקט פֿון קאָברינ׳ס זכרון, ער בעמערקט אויך נישט די סתירה, ווען ער וויל אונז, רוסישע יודען, איינריידען, אַז אַנ׳אַמעריקאַנער יודישער שרייבער, וואָס האָט זיין יוגענד צוגעבראַכט אויף די רוסישע קלאַסיקער, איז מיט אַמאָל געוואָרען אין אַמעריקאַ אַ נייער מענש, וואָס האָט פֿערלאָרען דעם זכרון פֿאַר אַלץ, וואָס איז געווען אויף יענער זייט ים.

איבעריגענס, אַ ווײלע ווייטער כאַראַקטעריזירט קאָברין אַליין די ערשטע פּיאָנערען פֿון דער אַמעריקאַניש-יודישער ליטעראַטור מיט די ווערטער: „די דאָזיגע יונגע-לייט האָבען גערעדט רוסיש צווישען זיך, האָבען געוואוסט פֿון אַ טשערנישעווסקי און אַ דאָבראָליובאָוו, פֿון אַ פּיסאַרעוו, ביעלינסקי, פֿון אַ טאָלסטאָי און טורגעניעוו“, און עס קומט אויס, אַז די שרייבער אין אַמעריקאַ האָבען געהאַט די אייגענע מאָדעלען ווי זייערע רוסישע ברידער. אמת, זיי האָבען נישט געוואוסט פֿון ר׳ מענדעלי מוכר ספֿרים, אָבער מענדעלי אַליין, פּרץ אַליין האָבען אויך נישט געוואוסט פֿון אַ מענדעלי און אַ פּרץ און דאָך זענען זיי געוואָרען די שעפֿער פֿון אַ נייער ליטעראַטור. ל. קאָברין איז איינער פֿון די פּיאָנערען פֿון דער יודישער נאָוועלע אין אַמעריקאַ, אָבער דער פּיאָנער איז נאָך ניט קיין שעפֿער, און ווען ל. קאָברין מיינט, אַז ער האָט געשאַפֿען אָהן פֿאָרגענגער, בעווייזט עס נור, אַז ער איז טאַקי נור אַ פּיאָנער, נישט קיין שעפֿער, ווייל דער לעצ-

טער פֿיהלט שטענדיג די וואָרצלען, פֿון וואַנען עס ציהט זיין ווערק די זאַפֿט און חיות.

* * *

אין דער פֿאָררעדע צו די שריפֿטען דריקט קאָבֿרין אויס דעם געדאַנק, אַז די יודיש-אַמעריקאַנישע ליטעראַטור איז, וואָס אָנבעלאַנגט נייע מאָטיווען, געווען דרייסטער ווי די היגע. זיי, די אַמעריקאַנער. שרייבער, האָבֿען צוערשט אָנגעהויבֿען בעהאַנדלען די ליעבֿע און אַלערליי עראָטישע פּראָבֿלעמען, זיי האָבֿען צוערשט אַרויסגעשטעלט אין נאַטירליכע פֿאַרבֿען דעם יודישען אַרבייטער, זיי האָבֿען צוערשט אָנגעהויבֿען שילדערן דעם טיפֿ פֿון אַ יודישען רעוואָלוציאָנער, דעם טיפֿ פֿון דער מאָדערנער פֿרוי. מיר דוכט זיך, אַז דאָס איז אַ שטיקעל גוזמא. ערשטענס, איז פּרץ געווען דער ערשטער, וואָס האָט בעריי‍כערט די יודישע ליטעראַטור מיט דעם ליעבֿע-פּראָבֿלעם. ד. פּינסקי אין רוסלאַנד איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט ענטדעקט דעם אַרבייטער פֿאַר דער יודישער נאָוועלע. און וואָס אָנבעלאַנגט דעם רעוואָלוציאָנער און דער מאָדערנער פֿרוי — מוז איך מודה זיין, אַז איך האָב זיי נאָך נישט געפֿונען, נישט ביי אונז, נישט ביי די אַמעריקאַנער. נעהמט מען דעם בעגריף פֿון אַ רעוואָלוציאָנערן טיפֿ טיעפֿער, נעהמט מען אויך ערנסטער דעם בעגריף פֿון דער מאָדערנער פֿרוי — מוזען מיר זאָגען, אַז זיי האָבֿען נישט געפֿונען אין אונזער ליטעראַטור קיין אָבשפּיעגלונג, און קיין אָבשפּיעגלונג האָבֿען זיי ניט געקענט געפֿינען, ווייל זיי, די טיפּען זענען נאָך אפֿשר נישטאָ. געווים קאָן מען שרייבען אויפֿ'ן „קליינעם בונד" אַ מזמור ווי קאָבֿרין און זיי בעשרייבען ווי העלדען מיט אַ פֿאָהן אין איין האַנד און מיט אַ רעוואָלווער אין דער אַנדערער. מעהר אָבֿער ווי בענגאַלישע פֿייערווערק וועט אַזאַ מזמור נישט זיין. דער „קליינער בונד" איז איצט שוין בר-מצוה געוואָרען און לאַכט אַליין פֿון קאָבֿרינ'ס גוזמאות'דיגער פּאָעזיע מכח איהם.

און דאָך איז ל. קאָבֿרין נישט אינגאַנצען אונגערעכט. אין איהם רעדט נישט דער קינסטלער, נאָר דער מענש, וואָס האָט

זיך אויסגעלערנט די טעכניק פון אַ נאָוועלע שרייבען. איהם איז
וויכטיגער דאָס טהעמאַ, ווי די קינסטלערישע אויסאַרבייטונג פון
אַ כאַראַקטער. און וואָס אָנבעטרעפט טהעמעס, האָט די אַמע=
ריקאַנישע ליטעראַטור, וואָס איז געוואַקסען מיט'ן טאַגע=בלאַט
און זיך פריה אויסגעלערנט די קונץ צו געבען דעם לעזער אינטע=
רעסאַנטען לעזע=מאַטעריאַל, געווים אַריבערגעיאָגט די היגע, וועל=
כע וויל מ ע ה ר געבען, ווי פשוט'ען לעזע=מאַטעריאַל.
אַלס לעזע=מאַטעריאַל געהערען ל. קאָברינ'ס שריפטען נישט צו
די שלעכטע. וועניג קונסט, אָבער אַ סך מעשה'לעך, וואָס זע=
גען גוט צום פערוויילען זיך.

III. נאטיצען פון א קריטיקער.

ל. שאַפּירא.

(נאָוועלען. וואַרשוי, פערלאַג „פּראָגרעס").

צוויי פאַקטען אין לעבען פון ה׳ ל. שאַפּירא האָבען געמאַכט פון איהם אַ ליטעראַטען: די פּאָגראָמען אין די אָקטאָבער־טעג און זיין רייזע נאָך לאָנדאָן און אַמעריקא אין דעם אייגענעם יאָהר. אייגענטליך איז דאָס ניט געווען קיין רייזע, נור אַ ווילדע לויפעניש, וואוהין די אויגען טראָגען, אַ ווילדער אימפּעט, וואָס האָט איהם געטריבען פון דעם לאַנד, וואו ס׳האָט זיך אָקאָרשט געגאָסען יודיש בלוט.

דערמיט וויל איך אָבער ניט זאָגען, אַז ל. שאַפּירא האָט ערשט נאָך דער גרויסער יודישער קאַטאַסטראָפע זיך אָנגעהויבען פיהלען אַלס קינסטלער. נאָך איידער עס זענען ערשיענען זיינע איצטיגע נאָוועלען האָבען זיך שוין וואו ניט וואו און ווען ניט ווען בעוויזען קליינע, שעֶנע פּראָבען פון זיין פעדער. „דער רב און די רבי׳צען", „שטאַרקער" — דיביידע זאַכען האָב איך שוין געלייענט פאַר אַ יאָהר זעקס צוריק, און איך געדענק גאַנץ גוט, דאָס פון צייט צו צייט האָבען זיך בעוויזען קליינע, אָבגעפיילטע קינסטלערישע אַרבייטען אין פערשיעדענע יודישע אויסגאַבען, ווי „צווישען פעלדער" און אַנד.

אָבער כל זמן עס האָט איהם ניט געטראָפען מאָראַליש דאָס אומגליק פון די אָקטאָבער־טעג, כל זמן די יודישע ערנידערונג און שוצלאָזיגקייט האָט ניט אויסגעבערענט אַ וואונד אין זיין האַרצען, איז ער געווען אין דער יודישער ליטעראַטור נאָר אַ צופעליגער גאַסט.

ערשט פאַר אַ יאָהר פינף צוריק האָט ער אָנגעהויבען עפּטער

צו שרייבען, עפּטער צו ענטפּלעקען זיין קינסטלערישען „איך" פאַר דאָס יודישע פּובליקום.

ל. שאַפּיראָ איז פאַר דעם ליעבהאָבער פון דער יודישער ליטעראַטור אַ נ'אָריגינעלע ערשיינונג. ערשטענס, קומט ער צום לעזער מיט אַ פאַרטיגע אייגענאַרטיגע טעכניק, מאַכט קיינעם ניט נאָך און עהנט קיינעם ניט פון אונזערע יודישע גדולים. צווייטענס, איז ער כמעט דער איינציגער, וואָס וויל ניט הערען און ניט וויסען פון יודישען שטעדטעל. דאָס וואָס שפּיעלט זיך אָב אין זיינע ערצעהלונגען, פּאַסירט וואו איהר ווילט. — נור ניט אין די טונעיאַדעווקעס און קאַבצאַנאָווקעס.

ווי בעקאַנט קאָנען זיך אונזערע יונגע שרייבער ניט בעפרייען פון דעם אָרט, פון וואַנען זיי שטאַמען, און אַזוי ווי אַלע אונזערע „יונגע" שטאַמען פון קליינע שטעדטלעך, שפּיעגעלט זיך אין זייערע זאַכען קיינמאָל ניט אָב אַ ברייטערעס, קאָכענדיגעס, רייכערעס לעבען, ווי מיר זעהען דאָס אין אַ וואַרשוי, ווילנא, אָדעס, ריגא א. ז. וו.

אודאי זענען ניט שולדיג דערין אונזערע „יונגע". אַקוראַט ווי די רוסישע ליטעראַטור שמעקט שטענדיג מיט דאָרף, אַקוראַט ווי די איירָאָפּעאישע — מיט דער לופט פון די גרויסע שטעדט און פאַבריק-צענטרען, אַזוי הערט זיך פון אונזער יודישער ליטעראַטור, וועלכע איז נאָך ביז ניט לאַנג אויפגעוואַקסען אויף אַ קליינשטעדטעלשער סביבה, דער ריח פון יודישען שטעדטעל.

ל. שאַפּיראָ מאַכט אָבער אַנ'אויסנאַהם. אין די אַלע 14 זאַכען, וואָס עס גיט אונז היינט ל. שאַפּיראָ, הערט איהר קוים דעם אָבקלאַנג פון אַ קליינשטעדטעלדיגער סביבה. חוץ איינציגע זאַכען („שטאַרקער", „אין דער טויטער שטאָדט"); אַוואו עס רייסען זיך אַריין איניגע קליינשטעדטעלשע קולטור-שטריכען, איז דאָס נאָוועלען-בוך פריי פון יעדען ענגען פּראָווינציאַליזמוס.

דאַדורך בעקומען אפשר זיינע נאָוועלען אַ שוואַכערען יודישען קאָלאָריט, אָבער צוגלייך שאַפט ער אַ מעגליכקייט פאַר דער יודישער קונסט אַרויסצוגעהן פון די ד' אמות פון אַ טונעיאַדעווקע.

אָבער דאָס זענען דערווייל נור אויסערליכע סמנים, וואָס אונ־טערשיידען ל. ש. צווישען זיינע חברים בעלעטריסטען. אַלס קינסטלער־טיפּ צווישען אונזערע „יונגע" איז ער כאַראַקטע־ריסטיש מיט זיין שוויגענדיגע פעדער. זי האָט די מעלה, דעם פיינפיהלענדען לעזער אַרומצוּוויקלען אין אַן'אַט־מאָספערע פון אַ שטילקייט; פון אַ שטילקייט וואָס שרייט, פון אַ פערגליווערטקייט, וואָס וועט באַלד מוזען ווערען צו־פּלאַצט אין טויזענדער שטיקער, פון אַ שטילקייט פון אַ פּול־ווערפאַס, צו וועלכער עס רוקט זיך דער ברענענדער קנויט. ניט דער לעצטער טראַגישער מאָמענט מיט זיינע קולות און ווילדען געפילדער אינטערעסירט איהם, ווי די פּאָר סעקונדען פריהער, וואָס גרייטען צו דעם טראַגישען מאָמענט, ניט דאָס געבאָרענע, זונדערן דאָס שוואַנגערע, ניט דאָס שרייענדיגע לעבען, ווי די שטילע איינגעהאַלטענע קאָנוואולסיעס פון אַ קומענדיגען לעבען. אַזאַ קינסטלער־טיפּ גיט זיך מעהר אָב מיט די זייטיגע ניואַנ־סען פון אַ לעבעדיג בילד, ווי מיט דעם בילד אַליין, מיט דעם פערבאָרגענעם אין מענשען, — וואָס איז נאָך פאַר איהם אַליין ניט קלאָר, — ווי מיט דעם פאַרטיגען ענטפּלעק־טען.

זוכט ניט ביי ל. שאַפּירא, דאָס וואָס מען רופט, מעשיות; מעשיות, וואָס ליגען ווי אַ יאָדרע אין אַ נוס, אַרום וועלכע עס וויקעלט זיך אַרום די זייטיגע בעשרייבונג. אין ערגיץ פון די 14 נאָוועלען געפינט איהר ניט קיין מעשה, וואָס לאָזט זיך דער־צעהלען ווי אַן'אַנעקדאָט. דערפאַר פיהלט איהר שוין פון דער ערשטער צייל, אַז עס זיצט פאַר אייך אַן'אָנגעלאָדענע נשמה, אָנגעלאָדען מיט פיין, הארצוועהטאָג, מיט ליעבשאַפט צו דער נאַטור, צו אַ יונג, פריש לעבען, מיט ליעבשאַפט צו דעם טראַ־גישען מענשליכען שיקזאַל. דאָס רעדט מיט אייך ניט דער גע־וועהנליכער נאָוועליסט, נאָר די נשמה פון אַן'איינזאַמען וויי־פיהלענדען מענשען.

אייגענטליך האָט ל. שאַפּירא זיך ניט ריכטיג טאַקסירט. ניט קיין נאָוועלען האָט ער אונז געגעבען, נור אָריגינעלע זעלענצו־שטענדע אין אַ בעלעטריסטישער פאָרם.

און נאָך איינס בעמערקט מען בײַ ל. שאַפּיראָ. ער שטעהט צום לעבען אין אַנ'אַנדער פּערספּעקטיווע, ווי אונזערע „יונגע". ער האָט זיך שוין אַזוי אָבגערוקט פֿון איהם, אַז ער זעהט עס שוין ווי אַ ווייטע לאַנדשאַפֿט (פּייזאַזש). מאַנכמאָל בעקומט דאָס לעבען בײַ איהם אַ פֿער'חלומ'טען אויסזעהן, עפּיס ווי אַנ'עולם־הדמיון, מאַנכמאָל שײַנען איהם דאַדורך די מענשען אין לעבען ווי „קאַטאָוועס־מענשעלעך" און מאַנכמאָל זעהט ער צוליעב זײַן אָבגערוקטקייט נור דעם אויסנאַהם, דאָס גיפֿטיגע, „די שלאַנגען און עקדעשען" פֿון לעבען.

איך בין ניט געקומען איבערצוגעבען דעם לעזער דעם אינהאַלט פֿון דעם טאַלענטפֿאָלען נאָוועלענבוך. נאָך דער געגעבענער חאַראַקטעריסטיק מוז מען דאָס בוך לעזען, ווי מען לעזט אַ געדיכט אָדער אַ פּאָעזיע אין פּראָזאַ. בײַ דער איבערגאַבע פֿערלירט זיך גראָד דאָס, וואָס איז אַזוי מוזיקאַליש און שעהן.

בעמערקען וויל איך נור, אַז דאָס בוך טיילט זיך אין דריי טיילען, וועלכע זענען פֿעראייניגט זעהר ניט אָרגאַניש.

די ערשטע 4 נאָוועלען זענען פּאָגראָם־נאָוועלען. אין צענטער פֿון יעדער שילדערונג פֿערפֿאָלגען דעם פֿערפֿאַסער שרעקליכע בילדער פֿון אַ יודישען פּאָגראָם. אַ גאַנץ אַנדערע שטימונג רופֿט אַרויס דער טייל „אויפֿ'ן ים", וועלכער איז דער בעסטער געלונגענסטער טייל אין בוך. דער לעצטער טייל „שטריכען" זענען טאַקי ניט מעהר ווי שטריכען און פֿערדאַרבען דעם שטאַרקען אײַנדרוק, וואָס לאָזט איבער דער צווייטער טייל.

וואָס אָנבעטרעפֿט די פּאָגראָם־בילדער האָבען זיי געמעגט ערשײַנען אין אַ בעזונדער בוך. זיי זענען בײַ אַלע מעלות געשריעבען פֿאַר דער צייט און פֿערפֿאַסט אונטער דעם אײַנדרוק פֿון דער צייט. זיי קאָנען מעהר ניט געבען אַ בעגריף, ווי יודען האָבען רעאַגירט אויף פּאָגראָמען, אָבער אין תוך האָבען זיי קיין גרויסען קינסטלערישען ווערט ניט. אַ צו־אָנגעצויגענע סטרונע — פּלאַצט, — גיט אָבער ניט קיין מוזיקאַלישען טאָן. דער פּאָגראָם אַלס צענטער אין אַנ'ערצעהלונג און אַלס הויפּט־מאָטיוו, וואָס קאָן מאַכען אַפֿילו פּלאַצען אונזער נשמה, איז אַזאַ אָנגעצויגענע סטרונע און קאָן אונז ניט געבען קיין קינסטלע-

רישען פֿערגניגען. ניט איין טאַלענט האָט שוין געמאַכט ביי אונז דעם דאָזיגען פֿעהלער (שניאור, פינסקי און אַנד.) און ל. שאַפּירא, וואָס האָט אַלס פּערזאָן אַזוי טיעף איבערגעלעבט אונזער שאַנד אין 1905, האָט זיך אויך ניט געקאָנט איינהאַל-טען ניט צו שרייבען פּאָגראָם-נאָוועלען. זייערע אייגענע נאָהענ-טע ליידען האָבען זיי געוואָלט בעאַרבייטען. דאָס אָבער וואָס איז צו נאָהענט לאָזט זיך קיינמאָל ניט בעאַרבייטען. די קונסט פֿאָדערט, אַז די וואונד זאָל זיך שוין פֿערהיילען, איידער מען געהמט זי קינסטלעריש שילדערן — און דאָס איז ביי אונז נאָך ניט דער פֿאַל.

דאָך בעקענען מיר זיך אין אַלע טיילען פֿון שאַפּיראָ'ס בוך מיט אַ ערנסטען, איינזאַמען קינסטלער, וועלכער האָט ליעב דאָס לעבען, קוקט אָבער אויף איהם פֿון אַ ווייטער פּערספּעקטיווע און פיהלט די שרעקליכע, שווידערנדיגע טראַגישע שטילקייט, די שטילקייט, וואָס ליעגט צווישען וואָלקען און דונער.

דוד אײנהאָרן.

אונטער דעם טיטעל „שטילע געזאַנגען“ האָט דוד אײנהאָרן צונויפגעזאַמעלט זײנע לידער, װעלכע זענען צושפּרײט אין צײטונגען, זאַמעלביכער און אַלערלײ יום-טוב-בלעטלעך.
עס זענען נאָך נישטאָ קײן פיער יאָהר, זינט ד. אײנהאָרן האָט אָנגעהויבען זיך צו בעװײזען אין אונזער ליטעראַטור. צװישען דעם בינדטעל לידער, װאָס ער האָט געבראַכט, איז געװען:

אוּן גרויס איז דער מדבר, אין װעלכען איך װאַנדער...
דאָס װינדטעל פערװעהט מײנע עלענדע טריט.
אַך, װינדטעל, דו װינדטעל, פערװעה נישט די צײכען,
די צײכען, װאָס װײזען, אַז איך האָב געלעבט...

———

און ברײט איז דער מדבר, נאָר אײנג איז אין האַרצען,
און אָפטמאָל פון אײנגשאַפט שטיל קאַפּעט אַ טרעהר...
אַך, זעמדלעך, איהר זעמדלעך, נישט שלינגט אײן די טרעהרען—
די צײכען, װאָס װײזען, אַז איך האָב געבענקט.

———

הויך אויבען צושפּרײט זיך אַ פינסטערער הימעל...
איך פיהל װי עס רוקט זיך אַלץ נעהנטער דער סוף.
פערשיט מיך, דו װינדטעל, אַך שלינגט מיך אײן זעמדלעך!
זאָל קײנער נישט װיסען דעם סוף פון מײן װעג... (ז. 24).

אַ נײער טאָן האָט געקלונגען אין זײ. אַ שטילע בענקשאַפט, אַ שטילער פחד פאַר'ן לעבען, דער ציטערדיגער טאָן פון אַ קראַנקען קינד, װעלכער שטרעקט אויס די בלײכע הענד אויף אַלע זײטען, האָט אָבער קײן כח נישט צו האַלטען לאַנג אין האַנד די צאַצקע, װאָס מען גיט איהם. אײנהאָרנ'ס פּאָעזיע איז די פּאָ-

עזיע פֿון פּרץ'ס „קראַנקען יונגעל". ער פֿערטראָגט נישט קיין שטאַרקע פֿאַרבען, קיין גרויסע ליכֿטיגקייט. קיין צו־שטאַרק געפֿיהל, קיין צו־טיעפֿען געדראַנק. די געוועהנליכֿע פֿאַרבען פֿון לעבען בלענדען דאָס קינד מיט זייער צו־גרויסער העלקייט. דאָס קאָן נור לעבען און עטעמען אין אַ צימער, וואו געדיכֿטע שטאָדען ציהען זיך איבער די פֿענסטער און שוואַכֿען אָב די שטראַהלען פֿון טאָג. און קומען אָן די פֿאַר־נאַכֿטען, ווען די וועלט אַרום ווערט פֿון זיך אַליין פֿערשוועכֿט, — געהט ער אַרוים פֿון זיין קראַנקען צימער און באָדט זיינע שלאַפֿע גליעדער אין לבֿנה־שטראַהלען און אין די „וויסליכֿע זיידענע נעבלען" פֿון אַ שטילער נאַכֿט. ראָזע נעבלען, זאַנפֿטע ווינדטעלעך, אַ טייכֿעל, וואָס מורמעלט, בלאַסע שטערנדלעך. לבֿנה־שיין — דאָס זענען די פֿאַרבען און קלאַנגען, וועלכֿע מאַכֿען פֿול איינהאָרנ'ס פּאָעזיע.

פֿון די ברייטע גאָלדענע פֿעלדער וועהט אַ ווינטעלע אַ זאַנפֿטער.
און דער קלאָרער טייכֿעל מורמעלט, ווי פֿון שלאָף אַ קינד,
טיעף פערזונקען אין געדאַנקען שטעהען דרעמלענדיג די בוימער,
און די דונקעלע לאָנקע הילט אַ ראָזער נעבעל איין.

— — — — — — — — — —

בלאַסער, בלאַסער ווערט דער רויטער פֿלעק אין בענקענדיגען
מערבֿ,

און אַ שאָטען אַ געהיימער הילט די פֿעלדער איין.
ווייט אין מזרח הויבט אָן בלייכֿען, עמיץ הויבט דאָרט אָן צו
האָפֿען...
וואַרט, עס וועט זיך באַלד צוגיסען דער לבֿנה־שיין...

נור ליעבער פֿאַר אַלץ האָט ער די נעבלען, די ראָזע נעבלען, די וויסליכֿע זיידענע נעבלען, די זיידענע טולען פֿון ליכֿטיגע אָוועגדס, די זיידענע צאַרטע שאָטענס פֿון אַ נאַכֿטיגען דרעמיל, קורץ, דעם פֿיינעם דינעם נעץ, וואָס פֿערציהט די שטאַרקע העזה'דיגע פֿאַרבען פֿון לעבענס־פּנים מיט אַ שלייער, און מאַכֿט פֿון רייכֿען קאָכֿעדיגען, ליידנשאַפֿטליכֿען טאָג אַ כּלה־פּנימ'ל, וואָס גאַרט, בענקט, טרויערט שטיל און הלומ'ט זיך פֿון עפּיס אַ בן־מלך אָדער אַ פֿער'כשופֿ'טער פּרינצעסין.

ד. איינהאָרן פֿערוואונדערט נישט דעם לעזער מיט זיינע אָריגי־
נעלע בילדער, זעלטענע איינפֿאַלען און דעסגלייכן. עס געפֿינט
זיך ביי איהם נישט קיין איין מאָטיוו, וואָס אַנדערע, יודישע
אָדער נישט־יודישע פּאָעטען זאָלען דאָס שוין נישט האָבען בע־
ריהרט. נאָכמעהר. מען פֿיהלט, אַז עס זענען איהם נישט פֿרעמד
די אויסלענדישע און די רוסישע פּאָעטען. דאָס, וואָס ער בע־
נוגענט זיך אין זיינע ליעדער נור מיט דעם מוזיקאַלישען ריטם
אַליין, אַוועקוואַרפֿענדיג אָן אַ זייט דעם גראַם — בעווייזט, אַז
ער איז אַ תּלמיד פֿון דער מאָדערנער אייראָפּעאישער פּאָעזיע.
ער בעזיצט אָבער צוויי מעלות, וואָס צייכענען איהם אויס צווישען
אַ סך פֿון זיינע חבֿרים: דער טאָן, דער טאָן פֿון אַ שענער קראַנ־
קער יוגענד, כאָטש נישט אָריגינעל, איז זיינער, אַנ׳אייגענער,
אַ טיעף אויפֿריכטיגער; צווייטענס, איז ער מוזיקאַלישער און מאָ־
לערישער פֿון אַלע זיינע חבֿרים — פּאָעטען פֿון די לעצטע יאָהרען.
ער פֿערמאָגט אַ פּענזעל מיט אַלערליי פֿאַרבען־איבערגענג פֿון
ראָז ביז די זילבער־פֿאַרבען פֿון אַ לבֿנה־שיין. זיין בענקשאַפֿט,
זיין הונגעריגע נשמה האָט זיך גענומען פֿאַר די פֿאַרבען, וואָס
מאָלער רופֿען דאָס מיט׳ן נאָמען נישט געזעטיגטע. זיין
אויער כאַפּט אויף די מוזיקאַלישע קלאַנגען פֿון שטילע אומע־
טיגע איינפֿאַכע מעלאָדיען. אין זיינע ליעדער געפֿינט איהר זעל־
טען ווען אַ געקינצעלטען טאָן, און איינגעהילט זענען זיי אין
אַ שטיל־זינגענדיגער שטילקייט. זיי זענען, מעהרסטענטיילס, אמת׳ע
„שטילע געזאַנגען“.
אין דער זאַמלונג זענען נישט אַלע ליעדער גלייך גוט אויסגע־
אַרבייט. למשל, נישט ווייט פֿון די אויסגעצייכענטע שטימונגס־
בילדער „ליטע“, „אין אַ לבֿנה־נאַכט“, „פֿאַרנאַכט“ געפֿינען מיר
דאָס ליעד „פֿערבלאָנדזשעטע“ מיט דעם נישט־יודישען זאַץ: „מיין
הארץ, מיין הארץ געהט אויס אַליין אין מיטען וועלט“. מען פֿיהלט
אַמאָל, ווי ד. איינהאָרן מאַטערט זיך מיט דעם יודיש זיינעם. ער וויל
בלייבען טריי דעם גייסט פֿון דער שפּראַך, און צוגלייך זי
פֿעראיידעלען, מאַכען פֿון איהר אַנ׳אינסטרומענט פֿאַר פֿיינע לי־
רישע פּאָעזיע. ניט אומעטום גיט זיך איהם דאָס איין. ד. איינ־
האָרן איז נאָך נישט קיין פֿאַרטיגער. דאָס ערשטע זאַמעל־בוך

ליעדער ווייזט אָבער אונז שוין, אַז ער נעהמט ערנסט צום האַרצען די אויפֿגאַבען פֿון זיין טאַלאַנט און מיהט זיך צו פֿעראייניגען דעם גרונד-טאָן. פֿון זיין פּאָעטישען גייסט מיט דעם גייסט פֿון דער שפּראַך.

נאָך מ. ראָזענפֿעלד, רייזען איז ד. איינהאָרן די אינטערעסאַנטעסטע ערשיינונג אין אונזער יודישער לירישער פּאָעזיע.

ז. ליבין.

צוויי נעמען פון די אַמעריקאַניש-יודישע שרייבער זענען אַלעמען בעקאַנט. דער איינער האָט געלעגט זיין שטעמפּעל אויף דעם היינטיגען יודישען טעאַטער און דער אַנדערער האָט אונז בעשאָנקען מיט זיין פּאָעזיע, וואו עס הערט זיך דער ליידענדער קרעכץ פון דעם יודישען עמיגראַנט, וועלכער קומט אום אין די שוויץ-ווערקשטאַטען. יעקב גאָרדין, דער יודישער דראַמאַטורג, און מאָריס ראָזענפעלד, דער זינגער פון יודישער קבצנות אין גאָלדענעם לאַנד, זענען געוואָרען די פּאָפּולערסטע שרייבער ניט נור אין אַמעריקא, נאָר אויך ביי אונז אין רוסלאַנד. געהערט האָבען מיר, פערשטעהט זיך, אויך פון אַנדערע שרייבער, אָבער אין זייערע ווערק האָט זיך ניט אָבגעשפּיגעלט דאָס יודיש-אַמעריקאַנישע לעבען. מייסטענס האָט זיך געפיהלט דער וועהטאָג פון „גרינעם", וואָס האָט זיך נאָך ניט איינגעלעבט אין דער נייער סביבה און וואָס הערט ניט אויף צו חלומ'ען פון זיין טונעיאַדאָווקע און קאַבצאַנסק. די נייע, שווערע מאָדערנישע לעבענס-פאָרמען, אין וועלכע עס פאַלט אַריין אַ יוד אין אַמעריקא, זענען ניט אַרויסגעקומען אין זייערע ערצעהלונגען און לידער. מען האָט נור געזעהן, אַז דער נאָפּעלשנור, וואָס פערבינדט דעם „גרינעם" מיט דער פּאָגראָם-וועלט, איז נאָך ניט אָבגעשניטען געוואָרען, און אַ בענקעניש האָט זיך געהערט פון יעדער צייל, דאָס בענקעניש נאָך דעם ליטווישען טויטען שטעדטעל, וואו עס ליעגט זיך אַזוי מהיה'דיג זומערצייט אין היי.

פון צייט צו צייט איז דערגאַנגען צו אונזערע אויערען, אַז עס געפינט זיך אין ניו-יאָרק אַ געוויסער ז. ליבין, וועלכער שרייבט קליינע סקיצען, מעשה'לעך און סצענקעס פון יודישען לעבען אין ניו-יאָרקער געטאָ. אָבער די סקיצען זענען צעוואָרפען געווען אין

טויזענדער אַמעריקאַנישע בלעטער, און מען האָט געמוזט שוין זיין אַ געבוירענער קאָלעקציאָנער, אום צו קאָנען אויפקלייבען דעם צעזייטען ליבינ'ען, וואָס האָט זיך סקיצענווייז צעוואָרפען אין טויזענדער צייטונגס-בלעטער. און דעריבער האָבען מיר ניט געקאָנט זיך גענויער בעקענען מיט דעם דאָזיגען יודיש-אַמעריקאַנישען טאַלענט. אַ דאַנק אָבער צום פערלאַג פון מ. וואַלענקאָ, ליעגט איצט פאַר אונז אַ בוך פון ליבינ'ס געקליבענע סקיצען. און מיר קאָנען זיך באַלד איבערצייגען, אַז אין הינזיכט מעג ליבין מיט מעהר רעכט פרעטענדירען אויף פּאָפּולאַריטעט ביי'ם רוסיש-יודישען לעזער, ווי יעקב גאָרדין און מ. ראָזענפעלד.

שוין יאָהרענלאַנג, ווי מען הערט אַ טענה פון יודישען ליעבהאָבער פון ליטעראַטור צום אַמעריקאַנישען ליטעראַרישען ברודער. ער בעט זיך, מען זאָל איהם געבען אַ רעאַלען בעגריף פון די, וואָס „מאַכען אַ לעבען" אין אַמעריקא. ער בעט זיך ביי זיי ריין אַמעריקאַניש-יודישע בילדער. זאָגאַר יעקב גאָרדין און מ. ראָזענפעלד האָבען ניט גענומען אין בעטראַכט די טענה. זעלטען ווען איהר געפינט ביי די דערמאָנטע אַ ווערק, וואָס האָט ניט געקאָנט געשריעבען ווערען אין רוסלאַנד אָדער גאַליציען. אמת, מאָריס ראָזענפעלד האָט אונז געפּרובט געבען ליעדער פון יודיש-אַמעריקאַנישען קבצן, וואָס לעבט שוין אין נייע קאַפּיטאַליסטישע פאָרמען, — און דערום איז ער טאַקע אַזוי פּאָפּולער געוואָרען, — אָבער זיי פערנעהמען נור אַ קליין טייל פון זיין פּאָעטישען אָדער. די אַלגעמיין-לירישע און נאַציאָנאַלע מאָטיווען האָבען קיין פאָטערלאַנד ניט און אַהינטער זייער מעלאָדיע שיינט ניט דורך דאָס יודישע ניו-יאָרק.

דער איינציגער אָבער, אויף וועמען מען קאָן דאָס ניט זאָגען, איז ז. ליבין. פון דער ערשטער ביז דער לעצטער זייטעל פערגעסט איהר אַ ווילע ניט די סביבה פון יודישען עמיגראַנט. מען קאָן פאַסט זאָגען, אַז איהר געפינט ניט קיין ציילע, וואָס עס זאָל ניט זיין דורכגעווייקט מיט די ספּעציעלע ליידען פון אַן עמיגראַנט, וואָס „גרינט" זיך ביסלעכווייז אויס.

איבער די עטליכע צעהנדליג סקיצען שטעהט דער שאָטען פון אַ מלאך-המות אין געשטאַלט פון די אַמעריקאַנישע שוויץ-וואַרשטאַטען, וואָס זויגען אויס ביסלעכווייז דעם אָנגעקומענעם עמיגראַנט.

אין יעדער כקיצע זעהט איהר דעם סך־הכל פון א לעבען, וואס האט אבגע׳הושכ׳ט ביי די מאשינעס אין ענגע צימערען, אין דער פערשטיקטער לופט. עס טראגען זיך פאר אייך בילדער פון גע־זונטע מיידלעך, וואס קומען קיין אמעריקא מיט פולע באקען, „אז דאס בלוט שפריצט", און ענדיגען אין א יאהר צעהן ארום אין די בקור־חולים׳ס.

איהר זעהט דא דעם יודען, וואס האט אין א משך פון צעהן יאהר צעהנדליגער מלאכות און וואס געהט אוים פון הונגער אין צייטען פון „סלעק" (ווען עס איז ניטא קיין ארבייט).

איהר זעהט דא די אמאליגע אינטעליגענטען, וועלכע קומען קיין אמעריקא מיט אידעאלען און הויכע פלענער, ווערען צעטראטען אין קאמפף פאר א שטיקעל ברויט און קאנען זיך ניט פריי מאכען א רגע פון די שרעקליכע דאגות וועגען אנ׳ארימער היזנה.

אין די כקיצען זעהט איהר דעם פעדלער, וואס ליידט אלס יוד פון די אנטיסעמיטישע גאסענבאדיונגען, וואס ליידט אלס פרומער יוד פון די נייע לעבענס־בעדינגונגען. איהר זעהט דעם ארבייטער, וואס געהט ארום אין די סלעק־צייט הונגעריג, זיין נאכטלעגער איז א באנק אין א גארטען און ווארימען ווארימט ער זיך אין ערגיץ א וואַרט־צימער פון קראנקענהויז, וואו מען נעהמט אן אומזיסט קראנקע. איהר בעקאנט זיך מיט ניו־יארקער ענגע און הויכע הויפען, וואו עס הילכען די שטימען פון א גאנצען יודישען שטעדטעל. איהר זעהט אפילו דעם בוים אויף די הויפען, וואס קאן ניט וואקסען צוליעב דער פערשטיקטער לופט אין זיי. ס׳געהען פארביי פאר אייערע אויגען צעהנדליגער יודישע פנים׳ער פערוועלקטע, אויסגע־לאשענע, צעריבענע פון דער אכזריות׳דיגער אמעריקא

ווי איך האב אויבען געזאגט, שוועבט איבער אלע כקיצען פון ליבינ׳ען דער שווייצוואַרשטאַט. ליבין האט אין זיין פעדער איינ־געזאפט אלע ליידען, מיט וועלכע זי פילט אן די „הענד" אין איהר. און לויט דעם קרעכץ, וואס הערט זיך פון יעדער צייליע, לויט דעם טיעפען רחמנות, וואס קלינגט פון יעדער שורה, פיהלט מען, אז עס שרייבט ניט א געוועהנליכער שרייבער, זונדערן א טיעף ליידענדע הארץ.

וועו איך זאל וועלען בעשטימען, אין וואס בעשטעהט ליבינ׳ס טא־

לענט, וואָלט איך געזאָגט: ניט אין דער פיינקייט פון דער שפּראַך, ניט אין דער שטאַרקער פאַנטאַזיע פון שרייבער, ניט אין דעם, וואָס ער קלייבט אויס דעם כאַראַקטעריסטישען אויסדרוק, ניט אין דעם ביטערען הומאָר, און ניט אין דער שאַרפער בעאָבאַכטונגסגאַבע אָדער אין דער פּסיכאָלאָגישער אַנאַליזע — זונדערן אין דעם טאָן זיינעם, וואָס איז אָנגעזאַפּט מיט ליידען, וועלכער איז אַזוי רירענד און נאַטירליך מיט דעם רחמנות, וואָס ליגט אין איהם אויסגענאָסען. דערמיט וויל איך ניט זאָגען, אַז ז. ליבין האָט קיין פאַנטאַזיע ניט. מאַנכע זאַכען, ווי „פּאַראַלקינ'ס חלום", „דער בוים" און אַנדערע, ווייזען, אַז ער פערמאָגט אויך אי דאָס. און זיינע „אַרויסגעטריבענע קעניגע", „כתבים פון אַ צייטונגס־טרעגער" און אַנדערע, צייגען איהם אַלס ליטעראַט מיט אַ געבאָרענעם הומאָר. אויך זיין דיאַלאָג איז נאַטירליך און לעבעדיג, און מאַנכע קליינע סקיצען, ווי „צווי תנאים" בעווייזען, אַז ער פיהלט דעם שטילען קאַמפּף פון אַ פּרוויענזעלע. אָבער שטאַרקער ווי אַלץ ווירקט ער אויף אונז מיט דעם ביטערען ליידענדען טאָן פון אַ מענשען, וואָס האָט אַזוי פיעל דורכגעלעבט, וואָס ווערט צעגאַנגען פון אַ טיעפער רחמנות צום עלענדען עמיגראַנט, וואָס לויפט אין דאָס גאָלדענע לאַנד זוכען גליקען.

אין די סקיצען פון ז. ליבין וועט איהר זיך בעקענען מיט אַ וועלט, וואָס איז אונז אַזוי נאָהענט און פון וועלכער מיר האָבען אַזאַ שוואַך בילד. ווילט איהר וויסען דעם לעבענס־גאַנג פון אייער קרוב, וואָס לאָזט זיך מאָרגען אויפ'ן שיף — טאָ לייענט ז. ליבינ'ען. פאַר אייערע אויגען וועלען זיך פונאַנדערטראָגען בעקאַנטע טיפען און נעשטאַלטען. עס וועט אייך זיך דוכטען, אַז איהר זיצט ביים פענסטער פון אַ ברייטער גאַס, וואו עס איילען און לויפען די מענשען, און איהר וועט מיט שרעק זעהן, ווי די אַלטע פּנימ'ער האָבען זיך געביטען אין אַמעריקא.

דען אַלץ, וואָס איהר האָט דאָ אין קליין שטעדטעל איז אויך דאָרטען. איהר האָט דאָרטען סאָציאַליסטען, ציוניסטען און נאַציאָנאַליסטען, איהר האָט דאָרטען די אייגענע יודישע פראַגען און פּראָבלעמען, איהר האָט דאָרטען דעם אייגענעם אַנטיסעמיטיזם, דעם אייביגען האַס צום „אייביגען פאָלק", וואָס „פּעדעלט" אין אַמעריקא.

און דאָך האָבען זיך די אַלע פּנימ'ער עפּ'ס געביטען, און דאָך קאָנט איהר ניט קוקען אויף דעם שינוי מיט רוהיגע אויגען.

ז. ליבין פּיהרט אייך, גיך, ווי אַ סקיצען-שרייבער, פון מענש צו מענש און אַ טרויער ליעגט אויסגעגאָסען אין דער צייט, ווען ער מאָלט אייך אין קורצע ליניען דעם אַמעריקאַנער רוסיש-יודישען עמיגראַנט.

פיעל האָבען מיר צו פערדאַנקען יעקב גאָרדין און מאָריס ראָזענפעלד'ן. אָבער ערשט אַ דאַנק די געזאַמעלטע סקיצען פון ליבין'ען — בעקומען מיר אַ האַרציגען, קלאָרען און טרויעריגען גרוס פון אונזערע פערוואָגעלטע ברידער.

IV. שטריכען און געדאנקען.

I

די יודישע גאס.

איך געה דורך די רוישענדע גאסען און זוך אנ'אלטען בעקאנטען, א בעקאנטען פון מיינע יונגע יאהרען, וואס האט אייגענטליך קיין נאמען און קיין פנים ניט, וואס זעהט אויס, ווי א בלייך-בלויער חלום, ווי די פארבען פון א נעכטיגען טאג. איך זוך די יודישע גאס פון חדר-יונגעלוויז, בשעת איך האב נאך געריטען אויף א שטעקען און נאך געשפיעלט זיך אין שאול'ן=און=דוד'ן אין דעם ענגען הויפעל פון ירוחם דעם מלמד און גנבה'שדיג דערטרונקען דעם ים-שטעקעל פון בייזען רבי'ן אין ברונעם פון הויפעל. איך זוך די יודישע גאס, וואס פלעגט צייטענווייז בעקומען א נשמה, אנהויבען ציטערן און פלאטערן אין די אלול'דיגע טעג, סליחות-צייט, בשעת עס פלעגען זיך ארויסרייסען פון די קלייזלעך די טרוקענע קולות פון א שופר און טיעף ביינאכט פלעגט לויפען א פערשפעטיגטער דאווענער מיט'ן טלית און תפלין אונטערן ארעם צו די פינקעלנדיגע שויבען פון אנ'ארימען בית-המדרש'ל. איך זוך די גאס, וואס פלעגט צייטענווייז בעקומען א פרעהליכען יום-טוב'דיגען פנים, בעת פורים פלעגט ר' איצעלע דער מגיד געהן שכור'ליך מיט א פאמעלע איבער יודישע הויפען און זינגען זיין „שושנת יעקב“ און שמחת=תורה פלעגט ער איינברעכען די עמוד'ס און די שאפעס פון בעלי-בתים מיט זיין הילכיגען קול אין זיין „אנא ד' הושיעה נא“. איך זוך די פארבען און שאטענס, וואס האבען ווי אויסגעטאפעצירט די גאס מיט א בעזונדערען קאליר און איהר בעשאנקען מיט א יודישען חן... און קאן זי ניט געפינען.

צי בין איך דאָס שוין אַזוי ווייט פֿון דער יודישער גאַס, אַז איך זעה זי שוין נור ווי דורך אַ חלום? אָדער צי איז שוין די יודישע גאַס אַנ׳אַנדערע געוואָרען, האָט פֿערלאָרען איהרע אַמאָליגע פֿאַרבען, און צוזאַמען מיט אַברהם קעז, דעם אייביגען שוהל־קלאַפּער, און לייבע פּאַק, וואָס פּלעגט כל ימיו זאָגען מיט ניט־געלערנטע ווייבער ודוי פֿאַר׳ן טויט, — אַוועק קיין אויטשעפּעל אין לאָנדאָן און אין איסט־סייט אין ניו־יאָרק? ניין... אברהם קעז איז שוין אַ נפטר, און לייבע פּאַק און ירוחם דער שלייפער און ר׳ איצעלע מגיד זענען שוין אַיינגעבויגענע זקנים מיט בלויע טרוקענע ליפּען און גרין־גרויליכע פּאות. אָבגעשטאָרבען איז ביי זיי די אַמאָליגע פֿרעהליכקייט; מיט טונקעלע בליקען קוקען זיי אויף זייערע אייניקלעך, וואָס יאָגען זיך אין רוסלאַנד נאָך אַ פֿאַרמאַצעווטען־דיפּלאָמכעל און אין אַמעריקאַ נאָך אַ פּעדלער־דאָלאַר.

די יודישע גאַס איז בעגראָבען געוואָרען דורך דער גרויסער שטאָדט מיט איהרע טראַמוואַיען, עלעקטריע און קאַנאַליזאַציע; מיט דעם קנויל פֿון דראָטען, וואָס ציהען זיך ווי קונציגע שפּינוועבס איבער איהר ופֿערדאָסטעטען אָרעמען ערוב. די יודישע גאַס, וואָס איז צור מעגליך געווען ביי אַ צייט, ווען עס איז ניט געווען קיין גרויסער חלוק צווישען שטאָדט און דאָרף, ווען איטליכע זאַך איז זיך געלעגען אין זיין מחיצה, ווי אַ יאָדרע אין אַ נוס — איז צעקוועטשט געוואָרען פֿון די אַייזערנע פֿיסטען פֿונ׳ם גרויסשטעדטישען לעבען, וואָס וואַרפֿט זיך אַרום מיט גאַסען און מענשען ווי מיט אַ פּילקע.

די גרויסע שטאָדט איז אַנ׳אַכזר. זי האָט ניט קיין רחמנות מיט די אָבגעבלאַקירטע טאַפּעטען; זי פֿערקלעבט איהרע גאַסען מיט אַנ׳אייגענעם מוסטער און אייגענע קאָלירען. און קאָן זי דאָס אַלטע ניט בייקומען, — פֿערשטויסט זי איהר פֿונ׳ם מענשענס אויגען און פֿעררוקט עס אין חורבות, הייהלען און הינטער־פּאַרקאַנס.

ווי אַמאָל די אַלטע גריכישע געטער, האָט געמוזט די אַלטע יודישע גאַס זיך פֿערבעהאַלטען הינטער אַ פּאַרקאַן, וואו עס

זאָל צו איהר שוין ניט דערגרייכען די גרויזאַמע פויסט פונ׳ם ניי־
מאָדנעם עוג־מלך־הבשן, די גרויסע שטאָדט.

די אַלטע יודישע גאַס איז געווען די פערגליווערטע יו־
דישקייט, זי האָט שוין ניט געהאַט אין זיך קיין בעווע־
גונגס־ציעל. דאָס נייע אייראָפּעאישע לעבען, וואָס איז גע־
ווען דורכאויס בעוועגונג, האָט זי געמאַכט ניט־ווילענדיג פאַר
אַנע־ונד׳ניק. און זי איז אַוועק הינטער חורבות און פאַרקאַנעט,
וואו עס וואַקסען נור מאָך און דערנער.

און ווען מען זוכט איצט אַ יודישע גאַס, זוכט מען אַ בלייב־
בלויען חלום, די פאַרבען פון אַ נעכטיגען טאָג.

II

מען לייזט נישט.

מען לייזט נישט...

ווי שטעקענס שטעהען זיי אָנגעשפּאַרט ביי די טירען פון די קראָמען, און קוקען אין גאַס אַריין. ווען נישט דאָס פּנים, אויף וועלכען עס האָט זיך צוגאָסען אַנ'אומעט און אַ נישט-ניחה'קייט, — וואָלט מען געקאָנט מיינען, אַז דער בעל-הבית און דער משרת, וואָס שטעהען ביי די טהירען, ווי ליימענע גולם'ס, זענען אויך אַזאַ מין „אויסשטעלונג", ווי די ציצענע בלוזקעס און די העל-קאָלירטע שלייקעס, וואָס פערהאַפען דעם פאַרבייגעהער מיט זייער שענקייט און קאָליר. מען לייזט נישט, און דער משרת שעמט זיך פאַר'ן בעל-הבית. וויל מען שטעהט אָב אַ גאַנצען טאָג אין הוילע פוסטקייט. און קומט אָן דער פרייטאָג, ווען ער נעהמט אָב זיינע שכירות, דאַכט זיך איהם, אַז די שכירות זענען אַ מין גמילת-חסד, — און עס פלאַמט איהם דאָס פּנים.

דעם בעל-הבית איז נאָך ערגער. ער דערמאָהנט זיך אָן דאָס ליעדעל, וואָס ער האָט געזונגען יונגעלווייז: „דירה-געלד דעם בעל-הבית, דירה-געלד דעם גאָראָדאָוואָי, דירה-געלד דעם פּאָמאָשטשניק; אָי, דירה-געלד, דירה-געלד!!". ער דערמאָהנט זיך אָן די וועקסעלעך, וואָס לויפען, לויפען און קייקלען זיך אַזש צום נאָטאַריוס אַריין; אָן זיינע שטעהענדיגע „קאָנטעס", וואָס ער האָט שוין נישט געביטען אַ הדשים זעקס; אָן דעם פויער, וואָס קומט נישט אין שטאָדט אַריין, האָטש טהו וואָס דו ווילסט; אָן די וואַסערען, וואָס ווילען זיך בשום אופן נישט אָבשטעלען; אָן די וועגען, וואָס הוץ פרעסט און היץ נעהמט זיי קיין טייוועל נישט, און זענען בלאָטיג און זומפּיג, האָטש

גיעה און טרינק זיך. זיין פנים ווערט נאָך מעהר אויסגעצויגען, זיין זועלאָסיפעדען-מיצעל קירעוועט זיך שוין צום קאַרק אַראָב, זיין אויס-געדרעהטער שטאָלענער פענסנע גליטשט זיך שוין צום שפּיץ נאָז אַרונטער; עס הויבט איהם אָן שטיקען ביים גאָרגעל, ער שפּילעוועט אָב די פּאַטשיילקע ביים האַלז און די האַמעטנע ברודיגע קאַלאָשען אויף די פיס קלאַפּען-אָב אַ ימים-נוראים'דיגע מעלאָדיע.

פונקט פרייטאָג-צו-נאַכט האָט אָנגעהויבען זיך צו בעווייזען אַ פרעסטיל. דער טערמאָמעטער ביים אַפּטייקער ווייזט שוין אויף נול גראַד. מיט שטילע טריט, ווי אויף זאָקען, קריכט אַריין אַ האָפנונג אין האַרץ פונ'ם קרעמער. אפשר האָט דער אויבערשטער רחמנות געהאַט און ער וועט אָבשטעלען דעם טייך, וואו עס דרעהען זיך די קריעות ווי אין אַ מכשפה-טאַנץ. אין דעם אומעטיגען נגון פון „ויתן לך" דרינגען אַריין ביים קרעמער פרעהליכע נאָטען. און די מעשה מיט'ן הסיד'ל, איז אויך נישט קיין אויסגעטראַכט מעשה'לע: סחורה איז געשטיגען און ער האָט ב"ה נאָך פון זומער-אָן ליגען, בעת די פאַבריקען האָבען פערקויפט לויט די אַלטע פרייזען. אַז גאָט וויל, קאָן דער ווינטער זיך נאָך אַרויסווייזען נישט ערגער ווי פאַר-אַ-יאָהרען. מען דאַרף נור נישט פערלירען דעם בטחון. אפשר וועט מען נישט דאַר-פען שיקען קיין „הורה". אָבער פראָלאָנגירען די היגע וועקסלען מוז מען, און אַ „שטילען" באַנקראָטעל אין לאָדז מוז מען מאַכען. דער פראָסט איז האָטש אַ טייערער גאַסט, אָבער ער האָט זיך אַביסעל פערשפעטיגט...

זונטאָג פערפלייצען די שטאָדט אַלערליי „סערמיאַגעס", וואָס האָ-בען זיך שוין פערבענקט נאָכ'ן קאָסטיאָל. מיין קרעמער, צוזאַמען מיט דעם משרת, זענען ווי אָבגעלעבטע געוואָרען. מען וואַרפט אויס די נע-צען, און מען שלעפט דעם פויער אין קלייט אַריין. פון טויזענדער קלייטען, וואָס ציהען זיך דריי וויאָרסט די לענג, ווינקען טויזענדער אויגען, און אַלע ווילע נעהמט מען אָן די פויערטע פאַר די ברייטע טאַליע און מען פיהרט זי, ווי אַ חתן-כלה, אין קראָם אַריין. אויפ'ן טאָמבאַנק ליגען שוין אָנגעוואָרפען כל המיני סחורות, אין די ציצענע בלוזעס מיט די קאָלירטע שלייקעס זענען שוין דורך נישט איין האַנד.

און האָטש זונטאָג איז אַ מנהג צו-צומאַכען אַ קראָם נישט שפּע-טער, ווי זעקס פאַר-נאַכט, נאָר ווער קוקט אויף דעם! דער סטאָ-

קאָווי האָט שוין לאַנג בעקומען זיין „דירה־געלד" און הינטער די האַלב־פערמאַכטע קראָמען הערען נישט אויף צו פלאַקערן די „בליץ־לאָמפען".

מאָנטאָג האָט זיך בעוויזען אַ ווייבער צוקראַכענער שניי. דער טער־מאָמעטער ביים אַפּטייקער האָט זיך אַ הויב געטהון. די גאַסען זענען ווידער בלאָטיג געוואָרען, און דער קרעמער ווייסט שוין, אַז אָהן „הזרה" וועט ער זיך נישט אויסדרעהען.

דער משרת מיט׳ן בעל־הבית שטעהען שוין ווייטער ביי די טהירען, ווי די קלעצער. דער קאַפּיטאַן פון דאַמפף־שיף „קונעאויטוס" האָט שוין געהייסען בעזעהן דעם קוימען און אָנגיסען אייל אין דער מאַשין. אויף דער גאַס האָט זיך בעוויזען יונה דער שטאָדט־משוגע־נער מיט די צוקודעלטע האָהר און די באָרוויסע פיס. בת־שבע די בעט־לערקע איז שוין אַרויס פון בקור־חולים און מאָהנט ביי די קרעמער די „ציגעלעך" צוקער, וואָס זי האָט נישט בעקומען פאַר צוויי ראש־חודש׳ן.

און די קרעמער שטעהען, ווי די שטעקענס ביי די טהירען, און חלומ׳ען פורים־צייט פון אַ זומער מיט פרנסה. און אין זייער חלום איז נישטאָ קיין בטחון.

III

אויף בין הזמנים.

ביסלעכווייז ווערט די שטאָדט אויסגעליידיגט. מען צופֿאָהרט זיך
אויף די זומער־וואוינונגען. די צדקה־חבֿרות האָבען שוין צו־
טיילט די לעצטע קוויטלעך אויף וואַגעס קיין בירשטאַן און
דרוסקעניק, דער רבֿ האָט שוין אויסגעטיילט זיינע רחמנות־בריעף
צו זיינע חבֿרים די רבנים פֿון פֿערשיעדענע אויסלענדישע בע־
דער. וואו נור עס געפֿינט זיך אַ הויפֿען בוימלעך און אַ פּויערשע חאַ־
טע, האָבען זיך שוין אַריינגעקליבען עטליכע יודישע משפחות
מיט קינד און קייט און עטליכע שכנים דערצו. די שטילע סלך־
וועלדער האָבען בעקומען מיט אַמאָל אַ גרויסע בעפֿעלקערונג.
איהר שפּרייזט דורך די אַרומיגע וועלדער און אויף איטלי־
כען טריט דערועהט איהר פֿאַר זיך — אַ הייפֿעל שמאַטעס! דאָס
ליעגען אויסגעצויגען אין זייערע גראָהע ציצענע און קאָרטע־
נע קליידער די אָרימסטע פֿון די אָרימסטע, וועלכע זוכען ביים
וואַלד און דער זון היילונג פֿאַר זייערע אָנגעגריפֿענע לונגען.
די שטאָדט בעקומט אַ נייע פּנים. איהר טרעפֿט נישט אויף די
גאַסען די אָרטיגע כלל־טהוער, וועלכע האָבען אין משך פֿון
ווינטער און פֿריהלינג אַייך גענויט צו טאַנצען אויף דער שלעכ־
טער פּאָדלאָגע פֿון דעם שטאָדטיגען דומאַ־זאַל, אַייך געצוואונ־
גען צו הערען „חינקע און פּינקע“ לטובֿת דעם בקור־חולים און
„שלמה גאָרגעל“ צום נוצען פֿון דער ביליגער קיך. זיי זענען
שוין ערגיץ וואו אין אַ יודישער ים־באָד, צי אין קראַנץ, צי
אין צאָפּאָט אָדער אין דובעלן. עס זענען אויך ווי אין וואַסער
אַיינגעזונקען די שטאָדטישע דאַמען. צוויי מאָנאַטען האָבען זיי

געהאָרעוועט ערגער ווי די קעלבינס זייערע, לויפֿענדיג אַלץ פֿון
איין שניידערקע צו דער צווייטער, מאַכענדיג הכנות צו דער
רייזע קיין אויסלאַנד. דעם גאַנצען חן זייערן האָבען זיי פֿער=
לאָרען אין אָט דער שווערער צייט, ווען איטליכע שניידערקע
איז געווען מיט גאָלד צו וואויגען. און איצט, ווען אַלע די
שענע זאַכען פֿון הוט ביז צו די פֿאַרביגע זאָקען ליגען אויף
שטוהלען, טישען און ביינק, ווי די בלאַנקע כלי=זין פֿון אַ
יונגען אָפֿיציר — צופֿאָהרען זיי זיך אויף אַלע זייטען און פֿער=
גינען אונז נישט אַפֿילו אַ קוק צו טהון אויף אַלע די שענע
זאַכען, וואָס וועלען, בלענדען די אויגען פֿון פֿרעמדע מענער
ערגיץ וואו ביי די ברעגעס פֿון ערגיץ אַ ים.
די איבערגעבליבענע בעקומען עפּיס אַ נייעם, ליעבען אויסדרוק.
די מענער, וואָס זענען געבליעבען היטען די פּוסטע צימערן פֿון
זייערע וואוינונגען, פֿיהלען זיך ווידער ווי אין די צייטען פֿון
בחור=ווייז. זיי בלאָנדזשענען אין די שטילע אָוועדען צווישען די
גאַסען פֿון שטאָדט און אויף זייערע פּנים'ער ליעגט אַ בענקשאַפֿט,
אינאיינעם מיט'ן נחת פֿון איינעם, וואָס האָט אַראָבגעוואָרפֿען אַ
יאָך פֿון קאָפּ. אמת, מאַנכע פֿון זיי האָבען בענוצט וועקסעל=פּאַפּיר,
כדי צו בעפֿריעדיגען ווייב און קינד. אָבער דאָס זענען זעקס=
מאָנאַטיגע וועקסלען, און ביז נאָך סוכּות ברעכט מען זיך נישט
דעם קאָפּ דעריבער. זיי געניסען איצט אַ פֿרייהייט, וואָס דערמאָהנט
זיי די נאַרישע יוגענד און זיי מעסטען זיך אָן אויף אַ ווײַלע
די מאַסקע פֿון אַן'אַמאָליגען בעל=תאוה'ניק, וואָס פֿלעגט האָ=
בען אַ מגע ומשא מיט די כאָריסטקעס פֿון טעאַטער און זינגער=
קעס אויף די אָפֿענע זומער=סצענעס. דאָס איז אָבער נור אָנגע=
מאָסטען. מען שפּיעלט זיך מיט זיך אַליין. אַזוי מעסט זיך אָן
אַ חדר=יונגעל דאָס היטעל אָדער דעם שווערד פֿון סאָלדאַט, וואָס
קומט אויף פּסח צו סדר'ן אינאיינעם מיט'ן טאַטען און מאַ=
מען. דאָס היטעל איז צו=גרויס און דער שווערד צו=שווער. אַוועק די
צייטען פֿון בחור=ווייז. מען קאָן שוין קוים סובל זיין די קווי=
טשענדיגע פֿאַלשע שטימען פֿון די זינגערקעס, און דער פּודער,
וואָס ליעגט ווי אַ וואָלקען אַרום די צולאָזענע נקבות, קראַצט
אין גאָרגעל און ס'עקעלט.

ווי אויסגעשפּאַנטע פֿערד בלאָנדזשענען זיי אין די שטילע פֿאַר-נאַכטען. דאָס, וואָס מען האָט זיי אַ ווײַלע אויסגעשפּאַנט, איז געווים אַ גרויס תענוג. אָבער פֿון קיזיקעל איז געוואָרען אַ שווער-בײַכיג פֿערד און דאָס פֿאַמיליען-לעבען האָט איהם שוין אָבגעוועהנט דערפֿון צו געניסען די פּאַשע פֿון אונטער די פֿיס. ער האָט שוין קיין הנאה נישט דערפֿון. ער קאָן שוין אַפילו נישט מקנא זיין די, וואָס ווילען נישט וויסען און הערען פֿון געקאָכטע וואַסער און סטעריאַליזירטע היי און האָבער. ער איז אויסגעשפּאַנט, און דאָך אין אַ דריי-פֿאַכיגען יאָך. אַ בענקשאַפֿט אינאיינעם מיט דער מתיקות פֿון אַ בין-הזמנים-אָווענד מאַכען פֿול די אויסגעשפּאַנטע מענער, און אין קיין צייט פֿון אַ גאַנץ יאָהר פֿליסען נישט פֿון זייערע מיילער אַזוי פֿיעל נבול-פּה, ווי אין די זומערדיגע פֿאַר-נאַכטען ביי אַ גלאָז ביער אין שטאָדט-גאָרטען. אָט אַזוי' געניסט זיין בין-הזמנים דאָס חדר-יונגעל מיט אַ באָרד און אַ בייכעל. עס איז אָהן סכנות. זייער נבול-פּה זענען די זכרונות פֿון אַ מאָל. קומט ער שפּעט, זעהר שפּעט, ביי-נאַכט אַ היים און הויבט ער אָן צוגרייטען וואַסער פֿאַר די אַריינגעשטעלטע צייהן— ווייסט ער אַליין נישט, פֿון וואַנען האָט עס זיך גענומען ביי איהם אַזאַ זכרון אויף אַלע די אַלטע מאוס'ע שלאָפֿצימער-אַנעקדאָטען. און איידער ער לעשט אויס דאָס ליכט שליסט ער זיך צוויי מאָל אָב, ווייל ער האָט מורא פֿאַר דער יונגער קעכין, וואָס איז מיט איהם אַליין אין דער גרויסער, ליידיגער וואוינונג, עס זאָל זיך חלילה נישט איבער'חזר'ן די מעשה פֿון יוסף'ן מיט פּוטיפֿרע'ן.

IV

יודישער יחוס.

אַמאָל האָט בײַ יודען זיך גערעכענט פאַר יחוס דער גײַסטיגער אָבּ־שטאַם. איטליכער יוד, און װער רעדט נאָך, װען ער איז געװען אַ שטיקעל למדן, האָט געצױגען זײַן יחוס פון דוד המלך אָן. אַ יודישע משפּחה, װאָס איז געװען „אױסגעקנאָטען“ פון רבנים און דינים, האָט זיך געצעהלט צו די פאָרנעהמסטע. און װען אַ יודענע האָט זיך געװאָלט בערידהמען מיט איהר יחוס, האָט זי גענומען פאַר אַנ׳עדות די „מזרח־װאַנד“ פון קאַבּצאַנסקער בית־עולם, װאו עס ליעגען אַלע איהרע קרובים מיט די זעקלעך ארץ־ישׂראל־ערד צו־קאָפּענס. „גאַנץ טונעיאַדאָװקע איז דאָך מײַן שטאָדט“, האָט מײַנע אַנ׳אָרימע מוהמע זיך צופלאַמט אַמאָל, בעת זי איז געפאָהרען אַהין אױף קבר־אָבות, נאָך איהר דריטען מאַן.

קײַן גרױס „עולם־הזה“ האָבען יודען דעמאָלט פון זײער יחוס נישט געהאַט. דערפאַר האָט איטליכער שטאָלצירט מיט דער מורא׳דיגער „עולם־הבא“, װאָס זײַנע קרובים פערנעהמען דאָרט... כמעט גאַנצע גובערניעס! און האָטש דאָ, אױף דער־װעלט, האָט דעם הילצערנעם בײַנקעל געפעהלט מכּמה יאָהרען אַ פוס, אָבער דער געדאַנק װעגען דער גוטער סטאָליאַרסקער אַרבײַט פון גילדענעם שטוהל אױף יענער־װעלט האָט פול געמאַכט אַ יודיש האַרץ מיט אַ שטאַרקען בטחון. און אַמאָל האָט טאַקע פּאַסירט, װי מיר, פראָסטע מענשען, לײענען דאָס אין „מנורת־המאור“, אַז צו דעם אָרימען תּנא ר׳ שמעון בן יוסי איז אַמאָל ערב שבּת אַראָבּגעפאַלען פון הימעל אַ פודיגער פוס פון רײַנעם גינגאָלד.

היינט אָבער האָט זיך אונזער בעגריף וועגן יחוס שטאַרק געענדערט. אין צענטער פֿון אונזער יחוס שטעהט נישט דער אויבען-אָן פֿון קאַבאַצאַנסקער בית-עולם, נאָר דאָס פּאַפּיר׳ל פֿון „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ". אין די גובערניעס פֿון אויסער דעם תּחום איז דער „ניקאָלאַיעווסקער" דער גרעסטער יחסן. נאָך איהם געהט שוין דער „אַכציגער", וואָס ציהט זיין „וואוין-יחוס" ביז פֿאַר די אַכציגער יאָהרען, אויף וועלכע איגנאַטיעוו׳ס צירקולאַרען האָבען, ב״ה, קיין שליטה נישט. אין מאַנכע רוסישע קאַנטען, ווי, למשל, אין באַלטישען, האָט דער יודישער יחוס נאָך אַנדערע מדריגות. צו די עלטעסטע תּושבים אין באַלטישען קאַנט רעכענען זיך די „שלאָקער בירגער" — יודען, וואָס האָבען איינגעוואַנדערט דאָרט צו יעקאַטערינאַ׳ס צייטען, און וועלכע זענען געווען די פּראָסטעסטע פֿון די פּראָסטע פֿון דער יודישער אומה. די ערשטע פּאָר פֿאַמיליעס, וואָס האָבען בעקומען דאָס ערלויבניש דאָרט זיך צו בעזעצען, זענען געווען פֿאַקטאָרס, און לויט די היסטאָרישע דאָקומענטען, וואָס ד״ר יאָפּע אין ריגא האָט אַרויסגעגעבען, איז דאָס געווען אין גייסטיגען און מאָראַלישען זין דער ערגסטער עם-הארצ׳ישער טייל פֿון יודענטום. נאָך די „שלאָקער בירגער" הויבט זיך אָן דער יחוס פֿון „ניקאָלאַיעווסקען", דערנאָך — פֿון „אַכציגער" און לסוף פֿון „אַפּטייקער-געהילפֿען און דאַנטיסטען". דער „שלאָקער בירגער" איז שוין אַזאַ יחסן, אַז מען מעג איהם פֿערגלייכען מיט׳ן „קיידאַנער חתן אין אַ פּסח׳דיגען זאַק מעהל", צו וועמען עס איז זיך שוין נישט אָנצוריהרען, — אַזוי פֿול איז ער מיט זיין אינווייניגסטען יחוס. אויך דער „ניקאָלאַיעווסקער" קוקט מיט אַ שטילער גאוה אַרונטער אויף דעם וויטעבסקער יודען, וואָס פֿערבלאָנדזשעט אַמאָל קיין ריגא. דער „אַכציגער" איז שוין אַ קלענערער יחסן, ער האָט נאָך אַביסעל מורא פֿאַר פּורישקעוויטש׳ן, אָבער ער שלאָגט זיך אויף דער ברוסט, ווי דער איטאַליענישער קונסט-מאָלער „Anchio pittore" — „איך בין אַן אַכציגער!" און האָטש דער „אַפּטייקער-געהילף און דאַנטיסט" האָט די לעצטע צייט זיך בענוצט מיט זיין וואוינרעכט מיט אַ ציטערניש אין האַרצען, — ווייל אַז-אָט קאָן ער פֿערלירען איבער-נאַכט זיין יחוס, — פֿונדעסטוועגען איז ער אויך אַן אָנגעזעהענער יחסן, מיט וועלכען דער „אַכציגער" שעמט זיך שוין נישט משדך צו זיין.

סיי דער „שלאָקער", דער „ניקאָלאַיעווסקער", דער „אַלצײַנער" האָבען שוין אַ קליין שייכות צום ספר־היוחסין. זייער יחוס איז פֿערבריעפֿט און געחתמ'עט פֿון אַ רוסישען בעאַמטען אויף קאַנצעלאַרסקע פּאַפּיר מיט שלעכטע טריפּוואַקס. אָבער פֿונדעסטוועגען לעבט אין זיי שוין די גאוה פֿון אַ צוקינפֿטיגען באַראָן, מען דאַרף נור לעבען איינגע צייט אויסערן תחום, אום צו בענעהמען און צו דערפֿיהלען דעם שטאָלץ פֿון אונזערע שפּאָגעל־נייע יודישע אַדעללייט.

פֿאַרצייטען האָט דער יודישער יחסן זיינע מאַיאָנטקעס געהאַט אין די גרעניצען פֿון די ש"י עולמות, און איז דאָ אָבגעקומען מיט שה"יפּה"י. דער היינטיגער יחסן אָבער האָט אַ גאַנץ קליינע השגה פֿון די אַמאָליגע גרעניצען; ער איז אַ מגושם'דיגער עולם־הזה'ניק און גרייט אַפּילו נישט אָן פֿאַר זיך קיין זעקיל ארץ־ישראל־ערד.

און האָטש איך בין ניט מקנא דעם שפּאָגעל־נייעם יחסן, און פֿערגין איהם פֿון האַרצען זיינע פֿערבריעפֿטע רעכט, פֿונדעסטוועגען איז מיר דער אַלטער יחוס אַ סך ליעבער ווי דער נייער.

דען, זאָגט וואָס איהר ווילט, עס איז פֿאָרט אַנגענעהמער צו ציהען זיין יחוס פֿון דוד המלך אָן, ווי פֿון דעם דערפֿיל „שלאָק", וואו אַ יודישער פֿאַקטאָר האָט צוערשט בעקומען הן ביי אַ רוסישען בעאַמטען.

פֿאָרט ליעבער זיך אַרומצוטראָגען מיט אַ זכרון, וואָס נעהמט אַרום גאַנצע עפּאָכען פֿון יודישען פֿאָלק, אײדער מיט דעם קעצישען זכרון פֿון אַ „שלאָקער בירגער", פֿאַר וועמען דאָס יודענטום הויבט זיך אָן מיט באַמבערגער און אַריון, מיט די ערשטע צוויי מעקלערס, וואָס האָבען צוגעשטעלט פֿוראַזש פֿאַר יעקאַטערינאַ'ס היל.

ניש ווילענדיג דערמאָהנט זיך מיר די מעשה מיט'ן מלאך הדומה, וואָס האָט געפֿרעגט אַ וויטעבסקער יודען און אַ „שלאָקער בירגער": מה שמך? דער ערשטער האָט געענטפֿערט באַלד דעם פּסוק, דער צווייטער האָט נור געדענקט דעם נומער פֿון זיין לעצטען טעלעפֿאָן.

דער זכרון פֿון נייעם יודישען יחוס געהט, ליידער, נישט ווייטער פֿון טעלעפֿאָן־נומער. — וועלכער האָט נאָך די טבע זיך עפּטערס צו בייטען.

V

בר-מצוה.

ער האָט שוין בעקומען פון דער באָבען דעם זילבערן זייגעריל, פונ'ם טאַטען-די קליינ, תפילינ'לך און נן, דעם שוואַרצער ל— דאָס אויסגעשטיקטע תפילין-זעקעלע. דער אַלטער זיידע, וואָס איז שוין אין זיינע יאָהרען צו דער חופה געגאַנגען, וויל נישט וויסען פון דער נייער צייט מיט אידרע נייע גזרות און בהלות, ער שיקט דעם אייניקעל אַ פאַרטיגע דרשה אויף דאָס בעקאַנטע טהעמע: צי מעג אַ געלינקטער לעגען תפילין אויף דער רעכטער האַנד? אין שטוב איז ליכטיג, אויפ'ן ווייסען טישטוך שטעהען אַלערליי גוטע זאַכען, און צווישען די געסט מישען זיך אוים די הייבלעך פון אַלטע מוהמעס מיט די אַלט-מאָדישע קאַפעלושען פון די בית-מדרש'דיגע כלי-קודש. וואו דער טאַטע פערמאָגט אַנ'אייביגע „שטאָט“. דאָס בר-מצוה-בחור'ל אַליין שיינט אין זיין קליינעם מונדיר'ל מיט די בלאַנקע מעשענע קנעפ, און ער קוקט זיך צו מיט נייגיריגע יונגע אויגען צו די מתנות, וואָס שטעהען, ווי דרשה-געשאַנק, אויפ'ן יום-טוב'דיגען טיש.

זיך צוקוקענדיג צו דעם דאָזיגען בחור'ל, ווער וואָלט דאָס גלויבען, אַז דאָ שטעהט פאַר אייך אַ געריבען, אָנגעפּראַקטיקירט נשמה'לע? שוין צו 7—8 יאָהר, ווען טאַטע-מאַמע זענען געשטאַנען מיט גרוים הכנעה פאַר אַ גוי'אישקען דירעקטאָר, האָט ער געהאַפּט דעם שניט פון דער יודישער לעבענס-פּראַקטיק, און אין דעם טאָג, ווען, רייטענדיג אויף זיינע פּלייצעס, איז אַריין מיט איהם צוזאַמען אין דער קאָמערץ-שול דער זוהן פון אַ בעקאַנטען סטרוזש, — האָט ער שוין בענוצען די תורה פון די „פּראָצענטען“. צוזאַמען מיט כלל-

ישׂראל האָט ער געציטערט און געפּלאַטערט, בעת מיניסטער שוואַרץ האָט געוואָרפן אַן־אויג אויף די קאָמערץ־שולען. און צוזאַמען מיט טאַטע־מאַמען האָט ער געדאַנקט דעם בורא, וואָס האָט געשיקט אויף אונז אַ קאַסאַ און האָט רחמנות בעקומען אויף ייִדישע פּראַצע, וואָס מיהט זיך אַזוי שטאַרק נאָך פאַר קינדער פון אַלערליי סטרוזשען. ווי אַן־אייביגע מעלאָדיע קלינגט אין זיין אויער דאָס ליעדעלע פון „גאָלדענעם מעדאַל“, וואָס עפענט אויף אַמאָל די טויערען פון אַן־אוניווערזיטעט פאַר אַ יודיש קינד, און אַלע טאָג לעגט ער זיך שלאָפען מיט'ן געדאַנק, אַז מיט צוויי מאָסען ווערט געמאָסטען דער יוד: ביים פּריזיוו איז די מאָס מיט אַ פּאָר ווערשקעס קירצער, און אין פּשוט'ן לעבען — מיט אַן־אַרשין גרעסער. און ווייסען ווייסט ער שוין נישט ערגער פאַר אַן־אַלטען געניטען דיפּלאָמאַט, אַז געלד איז ביי יודען די הויפּט־זאַך, אַז מיט געלד מאַכט מען אַלץ, אַז די מטבע האָט די דעה, אַז פאַר דעם רונדען שטיקעל מעטאַל ווערען בטל אַלע צירקולאַרען מששת ימי בראשית אָן, און אַז געלד איז קיילעכדיג, וואָס קייקעלט זיך אַריין אין די פערשפּילעטעסטע קעשענע.

נאָך איידער דער טאַטע האָט איהם אָנגעהויבען מהנך צו זיין, האָט איהם שוין מהנך געווען דער יודישער גלות־שד, וואָס האָט ליעב צו צופּליקען די בלעטלעך פון אַלערליי פעלד־בלימלעך און יונגע שפּראָצונגען. אין זיינע אויערן פּויקט ווי אַ מלחמה־מאַרש דאָס גרויסע פּראָגראַם „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ“. זיין לעבען הויבט זיך אָן ווי פון אַ מיטען, נאָך איידער ווען־וואָס, ווייסט ער שוין, אַז ערגיץ־וואו שטעהט אַ גרויסער, הויכער קלאָץ, בעשמירט מיט חלב ביז'ן שפּיץ, וואו אַלע יודען קלעטערען אַרויף, פאַלען אַראָב, ווערען געהרג'עט, שטעלען זיך אָב אין דער מיט, אָדער דערגרייכען דעם שפּיץ. און נאָך איידער ווען־וואָס, פערקאַשערט ער שוין די אַרבעל און גרייט זיך צו צו דער אַרבייט. ער קלעטערט ביז צום גאָלדענעם מעדאַל, דערנאָך קלעטערט ער ווייטער און ווען ער דערגרייכט שוין צום שפּיץ, איז ער שוין אַ צובראָכענער, אַן־אייביג־פערמאַטערטער מיט אַ פערביטערטען שפּעטישען שמייכעל אויף די ליפּען און אַן־אומעטיגען גלאַנץ אין די אויגען.

 ווי פאַרצייטען דער זיידע האָט צו בר־מצוה געדרש'ענט פון דער

בימה אנ׳אייגענע דרשה אין הלכות זרעים, אזוי מעג היינט דאס אייניקעל דרש׳ענען פון אייגענער פראקטיק וועגען לעבענס־פאליטיק און לעבענס־געניטקייט. אנ׳ענגלישער, אדער א דייטשער סטודענט איז אנ׳עופה׳לע אין פערגלייך צו איהם, זיי וועלען זיך נאך לאנג מוזען רייבען צווישען מענשען, איידער זיי וועלען בענעהמען די שלעכטקייט, קאלטקייט און דאס שפל׳דיגע אין זיי. דאס יודישע בחור׳ל אבער וואקסט נישט ווילענדיג אויף מיט א פריה־צייטיגען בליק פאר די שפלות פון מענשען, לערנט זיך נאך אין די ווינדעלעך אויס, ווי צו „וואיעווען מיט די וועלף“, און שוין אין די קינדערשע יאהרען פערטיעפט ער זיך אין דער דיפלאמאטיע פון אלע געדריקטע, שוואכע און פערשקלאפטע.

און טרויעריג ווערט אויפ׳ן הארצען אויף א יודישען בר־מצוה, ווען מען בעקלערט, אז דאס צייטיגע קינד איז אזוי איינזייטיג צייטיג געווארען. נאך איידער דער נאריש־שענער, קאלירטער, ציטערדיגער לעבענס־טעפיך האט זיך פערשפרייט פאר די אויגען, האט מען שוין דעם שלייער פון איהם ארונטערגעריסען, שוין געוויזען די גראהע פעדעם פון איהם. און פון טיעפסטען הארצען רייסט זיך ארויס א קללה אויף אונזער אומגליקליכען יודישען מזל, וואס רודפ׳ט אונז עד חרמה, און נעהמט צו פון אונזערע פער׳דאגה׳טע טאטעס אפילו דעם פרייען נאאיווען שמייכעל פון אונזערע יונגע עופה׳לעך.

VI

אַ שמועה.

בויענדיג אַ סוכּה האָט יעקעל דער סטאָלער ניט בּעמערקט, ווי אין דעם בּרען פון דער אַרבּייט האָט זיך אָבּגעריסען בּיי איהם אַ גאַנצע ציצה. אין דער לעצטער נאַכט פאַר סוכּות, ווען דורכ'ן נעץ פון סכך האָבּען אַריינגעקוקט די זילבּערנע לבנה־שטראַהלען אויף דער ניט־געבּרוקירטער פאָדלאָגע פון דער אָרעמער סוכּה, האָט מען געקאָנט הערען אַ שטילען שמועס. די בּאַוועלנע ציצה איז געלעגען אומעטיג צעשפּרייט מיט איהרע אַכט פעדים און האָט זיך שטיל־געקלאָגט אויף איהר בּיטערען מזל. זי נעדענקט נאָך די צייטען, ווען זי איז נאָך ניט געווען אַזאַ בּרוּד, ווען זי האָט געשיינט אין הימעלבּלויע פאַרבּען, ווי דער מאַנטעל פון מרדכי אין שושן הבּירה. ווי אַנאַלטיטשקע, מיט זעק אונטער די אויסגעוויינטע אויגען, האָט זי זיך מיט טרעהרען דערמאָנט אָן דער צייט, ווען זי איז געווען אַ שעַנע וואָלענע פראָנז און האָט זיך שטאָלץ געוויגט איבּער'ן ווייסען דינעם ליינענעם קלייד פון אַ „בּחור כּאַרזים“, אָדער אויף דעם פּרעכטיגען מאַנטעל פון אַ „כּהן צו גאָט“. „וואָס האָט מען פון מיר געמאַכט“, האָט זי געזיפצט, „וואו איז די הימעלבּלויע פאַרבּ אַוועק, וואו איז אַהינגעקומען די ווייכקייט און די פיינקייט פון מיינע צאַרטע גליעדער“.

די סוכּה, וואָס איז צוזאַמענגעשטעלט פון אָבּגעבּלאַקירטע בּרעטלעך אין אַלערליי פאַרבּען, וואָס פּאַסען זיך ניט צוזאַמען, ווי שטיפבּרידער פון דריי מאַמעס, וואָס רינגלען אַרום פון פיער זייטען אַ פּלאַץ פון הויף, ניט ווייט פון דעם אָבּגוס מיט זיינע שעַנע רידות, וואָס טראָגט אויפ'ן קאָפּ אַ נעץ פון דינע שטעַנגלעך, אויף

וועלכע עס ליגן צעוואָרפן אָרימע סכך-צווייגלעך — האָט מיט גרויס געפיהל זיך צוגעהערט צו דער קלאָג פון דער ציצה און האָט טרויעריג צוגעשאָקעלט מיט איהר סכך-קאָפּ

אויך איהר איז געגאַנגען, ווי דער ציצה. אַמאָל איז זי געשטאַנען אויף בערג און גרינע פעלדער. ווייכע צווייגן האָבען זיך פעראייניגט ווי ברידער פון איין מאַמען און זיך מיט ליעבע צוזאַמענגעפלאָכטען. אָנשטאָט דעם דינעם סכך האָבען פאַלמען-צווייגען — ניט די הייגטיגע טרוקענע לולבים, מיט וואָס עס צאַצקעט זיך אַנ'אויסגעטריקענט פאָלק — בעדעקט איהר קאָפּ. לופט, ברייטקייט, די אַראָמאַטען פון אָטעמ'ענדיגע פעלדער האָבען פול געמאַכט איהר נשמה. פון איהר פאַלמען קאָפּ האָבען זיך געלאָזען צו דער ערד אתרוגים, גראַנאַטען און די פרעכטיגע בלומען-גירלאַנדען פון אַ לאַנד, וואו עס הלומ'ט דער כרמל און וואו עס גלאַנצט דער לבנון אין זיין יום-טוב'דיג-קלייד. אויך זי איז געוואָרען אויף דער עלטער אַ ברודיגער אָנדענקען, וואָס זאָל מענשען דערמאָנען אָן אַמאָליגער שענקייט. „איך פערשטעה ניט די מענשען, וואָס שטעלען מיין שענקייט אַזאַ מיאוס'ען דענקמאָל; וואָלט שוין ניט גלייכער געווען, ווען מענשען וואָלטען געמאָלט מיין יוגענדבילד אויף די ווענד פון זייערע עס-צימער, איידער זיך צו פראַלען מיט מיין מיאוס'ער אַלטקייט, וואָס האָט שוין קיין צייהן ניט און האָט אָנשטאָט אַ בויגיגען צווייגען-קערפער — אברים פון אַלטע אָבגעבלאַקירטע ברעטלעך?"

די זילבערנע לבנה האָט זיך אַ וויילע צוגעהערט צו דעם דאָזיגען וואונדערבאַרען שמועס. אויף איהר „יהושע-בן-נון"-פנים איז אַריבער אַ צופריעדען שמייכעלע. אויך זי איז אַלט און טויט, אָבער איהר אַלטקייט איז פאָרט שענער פאַר דער אַלטקייט פון אַ היינטיגער באַוועלנער ציצה און אַ היינטיגער אָרימער סוכה. זי האָט כאָטש ניט פערלאָרען דעם חן פון דעם מענשליכען אויג. פאָעטען פערקוקען זיך אויף איהר נאָך עד היום...

VII

די אויסלענדער

צוזאמען מיט די ערשטע פריהלינגס-שטראהלען בעווייזען זיך אין די גאסען די אויסלענדישע סטודענטען, וואס זענען געקומען אויפ'ן פסח'דיגען בין-הזמנים אהיים. דא און דארטען זעהט איהר א נייעם „שניט" פון א פריסישען בגד, א נייע פארם פון א קאפעליוש, און אונזערע סטודענטקעס ברייגען מיט אין דער פראווינץ די נייע „טורבאן-פריזור" מיט א ברייטען קאלירטען באנד אין די האר. דארטען אין פאריז, בערלין, ברוסעל, זשענעווע, צווישען די „עלטע", מאכען זיי נישט קיין אנגענעהמען איינדרוק. צווישען די ארומיגע ציכטיגקייט און ריינקייט הארמאנירט נישט זייער ניי-מאדנער קאפעליוש מיט די שמוציגע פינגער-נעגעל און שלעכט פערקאמטע האר. טראגט מען א טורבאן-פריזור, — פאדערט זיך שוין א קליידעל „א לא פרינצעס" און עס פאסען שוין נישט אויף די פיסלעך די שווערע, טיעפ'ע קאלאשען. אבער דא ביי אונז איז עפיס גאר אנדערש. אין דער ארומיגער גראהקייט און אבגעלאזענקייט, דוכט זיך אויס, אז זיי האבען מיטגעבראכט מיט זיך מעהר ריינקייט, ציכטיגקייט און מעהר אויסערליכע קולטור אין גאנצען בענעהמען זייערן, עס טראגט זיך פון זיי א שוואכער אבגלאנץ פון א געזינטערער סביבה און עס דאכט זיך, אז צוזאמען מיט'ן פאפירל, וואס מען קלעפט צו צו זייערע אויסלענדישע טשעמאדאנען אויפ'ן גרעניץ, האבען זיי אויך מיטגעבראכט א חתימה'לע פון מאדאם אייראפא.

איטליכס מאל, ווען איך זעה אזא סטודענט געהן דורך די איינ-

גע פּראָווינציעלע גאַסען, נעהמט מיך אָן אַ בּעַנקעניש. זיינע פּיס,
וואָס האָבּען זיך שוין צוגעוועהנט צו אַנ׳אַספאַלטענעם בּרייטען
טראָטואַר, קלאַפּען אָבּ אויפ׳ן שלעכטען בּרוק איטליכען טריט.
זיין גאַנג איז נישט זיכער, און דער גאַנצער הילוך זיינער פון
ניי=מאָדנעם קאַפּעליוש, גלאָקען=פּאַלטאָ און די געלע „געטר״
(Guetre) אויף די אַמעריקאַנישע שטיוועל מאַכען אַנ׳=
איינדרוק פון אַ אורח פון אַ פרעמדער וועלט. ער איז שוין אָבּ=
געוועהנט פון צו זיין שטענדיג אויף דער מאַמעס אויגען. ווי דאָס
סטודענטישע לעבּען זאָל נישט זיין קאָכעדיג, אָבּער בּיי זיך אין
צימער׳ל איז ער אַליין, איינער אַליין, פריי און איינזאַם, ווי
אַ פויגעל אין דער לופט. און חאָטש ער בּעַנקט אָפט נאָך דער
מאַמעס אַ בּליק און די ווייכע הענד פון אַ שוועסטער׳ל, אָבּער
די צו=פיעל „צערטליכקייטען״, מיט וועלכע מען בּעשיט דעם ניי
אָנגעקומענעם גאַסט, ווערט שוין אַ בּיסעל איבּערדריסיג. ער איז
שוין אָבּגעוועהנט פון קינדער=געשריי, און די גאַנצע מעשׂה פון
„האָבּען״, קינדלען, בּרית׳ן, תּנאים׳ס, מזל=טובֿ׳ס קומט פאַר אַזוי
פרעמד און קאָמיש. היינט וואָס פאַר אַ אינטערעסען די מענשען
האָבּען? און ווי פער׳דאגה׳ט זיי זענען? דער איז בּעליידיגט, וואָס
מען האָט איהם נישט גערופען אויף די רבּנים=אַסיפה און דער
דאגה׳ט, וואָס זיין טאָכטער „קלויבּט״ זיך אַליין ניט צו און וואָס
דער טייך האָט זיך אַזוי בּרייט צופלאָסען. ווי דורך אַ חלום
פיהלט ער, אַז דאָס זענען געוועהנליכע מענשליכע אינטערע=
סען, אָבּער וואָס קאָנען זיי איהם אינטערעסירען, איהם, וואָס
וויל נאָך נישט אַריין אין די וואָכענדיגע פשטות. ערגיץ=וואו אין
יהופּעץ, אָדער אין גלופּסק שפּאַצירט אַרום אַ סטודענטקע אַ
פריילין מיט אויגען, — אַך, אויגען! — און מיט אַ טורבּאַן=
פריזור. צי קלערט זי גאָר וועגען איהם, וואָס לאַנגווייליגט זיך
איצט אין טונעיאַדעווקע בּיים טאַטען דעם קרעמער. צי קלערט
זי גאָר? ווען ער וואָלט זיך נאָר נישט שעמען...
און ער געהט אַרויס צום טייך, וואו עס פערשטומען שוין
די געשרייען פון שטאָדט, און קוקט ווי בּרייט ער האָט זיך
צוגאָסען. בּיי די בּרעגעס שטעהען ווייבּער מיט די קליידער,
פערקאַשערט בּיז די נאַקעטע קניה, און וואַשען און פּאַטשען

דאָס גרעט. ערגיץ־וואו שיפּט זיך אַן׳אָנגעפּאַקעוועטע לאָדקע און פֿערשווינדט ביים אַנדער זייט טייך צווישען די פֿערטרונקענע בערעזקעס. חדר־יונגלעך שפּיעלען זיך אין שטיינדלעך־וואַרפֿען, אַ פֿערשלאָפֿענער סטראַזשניק, אַ ממונה פֿון קאָראָבקע, היט אָב, אַז מען זאָל חלילה נישט אַריבערשיפּען קיין פֿרעמד פֿלייש. אַ וואַסער־טרעגער בויגט זיך אונטער דער משא פֿון די פֿולע עמערס. אַ יון שלעפּט זיך פֿאַרביי מיט זיינע געלע חאָלאָוועס: פֿון ווייטען הערט זיך דער געשריי פֿון אַ פֿוהרמאַן, וואָס איז פֿערקראָכען מיט זיין דאַר פֿערדיל אין אַ בלאָטע, און עס העלפֿט שוין נישט קיין „וויאָ! וויאָ!“... אַ שכור׳ער שוסטעריל אָדער אַ שניידעריל טראָגט זיך פֿאַרביי מיט אַ צורייצטען האַלב־פֿערשלאָפֿענעם פּנים און מיט דעם גאַנג פֿון אַ קאַטשקע...

דער טייך ציהט אַרויף אויף איהם אַ מאָדנע הויט. ער ווערט עפּיס רוהיגער, פֿערטראַכטער... עס בעווייזט זיך מיט אַ מאָל אַ „קאָלענע“ אין גלאָקען־פּאַלטאָ און אין אַ ניי־מאָדנעם קאַפּעליושעל, און מען בעגריסט זיך מיט אַ מינע פֿון אַן׳אייראָפּעער, וואָס האָט אָנגעטראָפֿען אין טיעף אַזיען אַ צווייטען אייראָפּעער.

ווי נאַריש און שען עס איז די סטודענטען־צייט פֿון אַן׳אויסלענדישען.

VIII

אַ גאַסט איז געקומען.

א גאַסט איז געקומען אין דער פּראָווינץ-שטאָדט. עפּיס אַ מיש-מאַש פון אַ פּעטערבורגער טשינאָווניק, אַ יודישען כלל-טוער, אַ יודישער רעוויזאָר און אַ קרוב למלכות, ד. ה., אַ נאָהנטער מענש פון זאַמיאַטין פּערעאולאָק, נומער 4.

אין דער פּראָווינץ-שטאָדט ווערט אויף אַ ווײַלע לעבעדיג. דער, וואָס האָט אַ חזקה אויף כלל-ענינים, אַן׳אַנדערער אָנגעזעהענער גביר אַ בעל-צדקה, אָדער אַן׳אַנדער דאָקטאָר אָדער אַן׳אַנדער אַדוואָקאַט, וואָס טראָגט שוין אויף זיך דעם טיטול „פּריסיאַזשני“, לאַדען אײַן צו זיך די שבעה טובי העיר: אַ פּאָר דאָקטוירים אָהן פּראַקטיק, אַ פּאָר יוריסטען, אַ פּאָר אָנגעזעהענע גבירים אינטעליגענטען פון פאָריגען דור, — און מען איז מקבל פּנים דעם גאַסט.

אַלטע פערוואַלגערטע פּראָיעקטען שווימען אַרויף, מען דערמאָהנט זיך אָן אַנשטאַלטען, — וואָס האָבען געהונקען פאַר צעהן יאָהרען און הינקען נאָך עד-היום. מען האָט טענות און תרעומות צום „צענטר“, וואָס ענטפערט נישט אויף קיין בריעף, וואָס קאַרגט מיט סובסידיעס און רעכענט זיך אַזוי ווייניג מיט דער מיינונג פון די פּראָווינציעלע טוער און גיט נישט די שטיצע, וואָס מען האָט שוין פערלאַנגט פאַר צעהן יאָהרען, פאַר זיעבען יאָהרען און נאָך גאָר נישט לאַנג — מיט דריי יאָהר צוריק.

דער פּעטערבורגער גאַסט ענטפערט אויף אַלע טענות. זיין צונג איז געשליפען; ער רעדט גיך, גיך, פערהאַקט זיך נישט אויף אַ רגע און בעת מעשה, בשעת דאָס מויל רעדט, קוקען די אויגען אָן אַ זייט, אַקוראַט ווי ער וואָלט זיך צוהערען צו דעם האַקען און

הוזשען פֿון די וואַגאָן־רעדער, וועלכע קלינגען איהם נאָך אין די אויערען פֿון דער נעכטיגער נסיעה.

די שבֿעה, טובֿי העיר הערען זיך צו מיט גרויס פֿערגניגען. ווי קלאָר ער רעדט, ווי שעהן קומט בײַ איהם אַרויס די רוסיש. די גלאַטקייט זײַנע, דער טאַקט זײַנער און דערהויפּט דער רוהיגער בעזעסענער שכל־הישר. אַ פּעטערבורגער טהוער איז פֿאָרט עפּיס אַ העכערע זאַך. ער האָט גאָר אַנ'אַנדער קוק אויף אַלץ, אַ ברייטערען, אַ רוהיגערען, אָהן אַ טראָפּען פֿערביטערטקייט, אָהן דעם קליין־שטעדטלשען פּאַנאַטיזמוס. און דערבײַ איז ער דורך און דורך אַנ'אָפּטימיסט. מיט אַ שמייכעל פֿון אַ געניטען אָנגעפּראַקטיקירטען צושלאָגט ער דעם דינקעלען פּחד פֿאַר די צוקונפֿט, מיט וועלכען די נאַיִשע פּראָווינץ איז אָנגעזאַפּט. עס ווערט עפּיס לײַכטער אויפֿ'ן האַרצען, ווען די שבֿעה, טובֿי העיר אין זייערע ערנסטע שוואַרצע סטאָן־רעק בעטראַכטען דעם פּעטערבורגער פּאַרשוין אין דעם גראָהען לײַכטען פּידזשאַטשנעם קאָסטיום מיט דעם לײַכטען ציגעל, לײַכטע בעוועגונגען און דעם צושטרייטען גראָהען בליק פֿון די אויגען, וואָס קוקען שטענדיג אָן דער זײַט.

עס עפֿענט זיך די טהיר פֿון סאַלאָן, און עס בעווײַזט זיך אַ שטובמיידעל מיט אַ קלאָר־ווײַסען שירץ אַרום די לענדען מיט אַ טאַץ טהיי אויף די הענד. בײַם טהיי און באָרמאַנ'ס זיסען קעקס, וואָס „קניספּערט“ ווי באַטשקעס צווישען די ציינער, ווערט נאָך היימליכער אויפֿ'ן האַרצען. מען הויבט אָן בּיסלעכווײַז צו טאַפּען דעם פּעטערבורגער גאַסט מכח העכערער פּאָליטיק, מכח יודישער גלײַכבערעכטיגונג, פּורישקעוויטש'ן, די שוואַרצע מאה, די שטימונג אין די הויכע ספערען א. ז. וו. א. ז. וו. אַלץ וויים ער, אַלעמען קען ער. אַלם לינקער קאַדעט, וואָס האָט אַ משא ומתן מיט די טרודאָוויקעס, און קען פּערזענליך מאַרקאָוו דעם צווייטען, און דער טײַוועל אַליין איז איהם ניט שרעקליך, — רעדט ער וועגען אַלץ מיט אַ לײַכטער אָנגענעהמער איראָניע, מיט אַ שמייכעל אויף די ליפּען פֿון אַ מענשען, וואָס האָט שוין גרעסערע זאַכען געזעהן און מורא'דיגערע זאַכען דורכגעמאַכט. מיט איין קרימעלע מאַכט ער אַרונטער אַ סך גרויסע מענשען, פֿון וועלכע מען האַלט אין דער פּראָווינץ אַנ'עולם־ומלואה. דער אַלטער סובאָרין איז אַ הונד אָהן ציינער, פּורישקעוויטש איז

פשוט אַ משוגע'נער. שוואַרץ איז גלאַט נישט איבער'געשפיצט, און די שטערן־פּלאַטע איז אַ בבא־מעשה. רײנבאָט װעט צום עסק נישט צו־לײגן, און ניסעלאָװיטש? בעסער לאָמיר שױן װעגן איהם גאָרנישט רײדען.

צװעלף אַ זײגער בײ־נאַכט צוגעהען זיך די שבעה טובי העיר אַהײם. פאַר'ן אָװעקגעהן נעהמט מען פריינדליך אָבשייד פון גאַסט. מען בעדױערט איהם, װאָס די זיצונג האָט זיך אַזױ לאַנג פערצױגען. ער איז אַודאי נאָך נישט אױסגערוהט פון דער נעכטיגער נסיעה און דער נעכטיגער זיצונג אין װילנא צי אין דװינסק. דער גאַסט שמײכעלט ליעבליך אױף אַלע זײטען. אָ, ער איז שױן געװעהנט דערצו... מיר, פעטערבורגער, זיצען שפּעט אין דער־נאַכט. אױסערדעם, לױנט זיך שױן איבערהױפּט נישט צו־לײגען, ער מוז נאָך הײנט פיער בײ־נאַכט מיט'ן קוריער־צוג פאָהרען װײטער.

אױף מאָרגען איז שױן דער גאַסט ערגיץ־װאו װײט־װײט פון די שבעה טובי העיר. זײן קומען און אָבפאָהרען איז פאַרבײ װי אַ לופטיגער חלום. עס איז אָבער געװען אַ שײנער ליעבער חלום.

IX

מען איז זיך מתעסק.

ווינטער-צייט, ווען די פֿליגען קלעפּען אַרום דעם שטאַנג פֿון די הענג-לאַמפּען און שלאָפֿען אַ געשמאַקען שלאָף.—כאַפּען זיך אויף ביי די פּראָווינץ-לייט די כּלל'ישע אינסטינקטען. מען דערמאָהנט זיך, אַז דאָס שטעדטיל טונעיאַדעווקע האָט נאָך נישט קיין מוזיקאַליש-דראַמאַטישע געזעלשאַפֿט, אַז עס פֿעהלט איהר נאָך אַ חברה חובבי שפת-עבר, אַ צווייג-אָבטיילונג פֿון דער פּעטערבורגער „ליטעראַרישער געזעלשאַפֿט“, אַנ'עספּעראַנטאָ-קלוב א. א. וו. מען שרייבט אויס די פּאַרטייגע תקנות פֿון די „אויטווערזשעטע“ קאַבצאַנסקער חברות, — קאַבצאַנסק האָט מעהר איניציאַטיווע, און טונעיאַדעווקע קוקט אויף איהר ווי אויף אַ מוסטער-שטאָדט, — מען רופֿט צונויף די ערשטע גרינדונג-פֿערזאַמלונג. מען קלויבט אויס אַ פּאַסיגע „פּראַוולעניע“. טונעיאַדעווקע איז, אַדאַנק סטאָליפּינ'ס בערוהיגונגס-פּאָליטיק, שוין לאַנג געקומען צום שׂכל. ווי באַלד די ראַדיקאַלע פּאַרטייען האָבען פֿערלאָרען דאָס גיפֿט זייערס, האָט זי אָנגעהויבען צו פֿערשטעהן, אַז ס'איז גישטאָ קיין חלוק צווישען אַ בונדיסט, אַ ציוניסט און גלאַט אַזוי אַ קולטור-טרעגער, אַלע זענען העכסט דעמאָקראַטיש, אַלע זענען קינדער ביי גאָט, און נאָך הונדערט און צוואַנציג יאָהר וועלען זיי אַלע קומען צו קבֿר ישׂראל. שוין אַ פּאָר יאָהר, ווי די „פּראַוו-לעניע“ שטעלט זיך צוזאַמען פֿון די אייגענע אינגרעדיענצען, ווי אַ האָרוואַסעריל געגען אַ פֿליך: דער קולטור-טרעגער, וואָס איז גלייך ווייט און נאָהנט פֿון אַלע „אַני מאמינ'ס“, דער איין-איינציגער בונדיסט, דער איין-איינציגער אַרבייטער, דער איין-איינציגער ליטעראַט, דער איין-איינציגער ציוניסט, וואָס טראָגט אויס אויף זיינע שמאָלע

פליִיצעס אַלע צירקולאַרען פון „ווילנער צענטער“, דער איין-איינציגער חשוך-בנים, וואָס האָט ב״ה צייט גענוג צו זיין דער קאַסיר פון אַלע חברות. און אַזוי ווי ביי אונז אין טונעיאַדעווקע איז שוין די פרויען-פראַגע לאַנג פערענטפערט געוואָרען אין פאָזיטיווען זין, — האָט זי אין יעדער „פראַוולעניע“ אַ יודענע אַ קאָזאַק. שוין באַלד אויף דער ערשטער זיצונג פון די זיבען אויסערוועהלטע און דריי קאַנדידאַטען (אַזוי איז בעפוילען געוואָרען אין די רעגירונגס-תקנות) הויבען זיך אָן די ליעבע ויכוחים. דער קולטור-טרעגער וויל „הויבען“ די מאַסע, דער אַרבייטער טענה'ט, אויב אַז „הויבען“ איז נאָך אַ שאלה ווער — ווֶעמען, און דערביי קוקט ער אויפ'ן יאַפּאַנישען וואוקס פון קולטור-טרעגער, וואָס האָט זיך קיינמאָל ניט געלערנט שיסען. דער ציוניסט שלאָגט פאָר, אַז אויפ'ן ערשטען אָווענד, וואָס די נייע דראַמאַטיש-מוזיקאַלישע געזעלשאַפט וועט מאַכען, זאָל מען שפּיעלען אַ דראַמע אויף לשון-קודש. און דער זשאַרגאָנישער ליטעראַט איז אין פּרינציפּ מיט איהם איינפערשטאַנדען, נאָר ער פערלאַנגט, אַז מען זאָל די אַרטיסטען דערצו אויסשרייבען פון ארץ-ישראל. דער בונדיסט ערקלערט, אַז ער איז אַריין אין דער חברה, נישט ווי אַ פּאַרטיי-מאַן, נאָר אַלס פּשוט'ער בשר-ודם. נאָר ער האָפט, אַז די אַרבייטער וועלען קאָנען האָבען אַ שטיקעל יניקה דערפון, ווען אין די פּרינציפּען פון דער חברה וועלען נישט אַריין די קליין-בורזשואַזע חשבונות. דער חשוך-בנים טענה'ט, אַז אַ מוזיקאַליש-דראַמאַטישע חברה דאַרף זיך נישט שטעלען קיין הויכע צילען, עס וועט זיין גענוג, אַז מען וועט זיך אָרענטליך פערברייגגען די צייט. און דער ציוניסט גיט דייטליך צו פערשטעהן, אַז יעדע געזעלשאַפט דאַרף האָבען אַ אידעאַל. אָהן אַן אידעאַל קאָן, למשל, אַזאַ מוזיקאַלישע געזעלשאַפט נישט האָבען קיין קיום. די ויכוחים פערציהען זיך ביז טיעף אין דער נאַכט. יעדע מינוט גיט עמיצער אָנצוהערעניש, אַז אין אַזאַ „פּראַוולעניע“ קאָן ער נישט ברייגגען קיין נוצען. דאָס גלעקיל פון פּרעזידענט איז שוין הייזעריג געוואָרען קלינגענדיג, די ליידיגע גלעזער טהיי זענען שוין אָנגעפּאַקט מיט פּאַפּיראָסענע מונדשטוקען. אין צימער איז שוין די לופט שווער, הייס, אָנגערויכערט. און מיט איינמאָל דערמאָהנט מען זיך, אַז די חברה האָט נאָך דערווייל, חוץ אַ פּראַוולעניע, קיין איין-איינציגען מיטגליעד נישט. און דעמאָלט ווערען אָנגענומען

10 רעזאָלוציעס, ווי צו־צוציהען מיטגליעדער. דער בונדיסט זאָגט־צו צו אַגיטירען צווישען די אַרבייטער, דער ציוניסט—צווישען ציוניסטען, דער ליטעראַט... נאָר דער ליטעראַט שמייכעלט שוין מיט זיין שטענדיגען געלעכטעריל. ער ווייסט, אַז, אַזוי ווי ער, איז אויך דער בונדיסט און דער ציוניסט דער איין־איינציגער, וואָס טראָגט אויף זיך אַ קרוין פון אַנ׳אָבגעשטאָרבענעם יחוס. זיי זענען ווי אַ פערוועלגערט שער׳ל פון אַנ׳אָבגעריסענעם ספר, און דאָס איינציגע, וואָס איז נאָך געבליבען ביי זיי, דאָס איז די גאוה צו ליעגען אינאיינעם מיט אַנדערע שמות.

די ערשטע אסיפה צוגעהט זיך. דער סעקרעטאַר רופט צוזאַמען אַ צווייטע, אַ דריטע. אויף יעדער אסיפה שווימט אַרויף אַלץ די איינענע שאלה: וואו נעהמט מען מיטגליעדער? די 10 רעזאָלוציעס האָבען צוזאַמענגעקליבען אפשר אַ פּאָר מנינים חברה־לייט, אָבער עס סטאַיעט נישט אויף אויסצושרייבען האָטש איין לעקטאָר. דעמאָלט טרעט די „פּראַווּלעניע״ אַריין אין אונטערהאַנדלונגען מיט אַנ׳אַנדער חברה, וואָס האָט כמעט די אייגענע אויסדערוועהלטע און די אייגענע מיטגליעדער, און אַלע צוזאַמען קויפען אָב ביי אַ דורכפאָהרענדער יודישער טרופּע אַנ׳אָווענד. ביי די טענער פון „חינקע און פינקע״ פערברענגט זיך טוניאַדעווקע אַ לאַנגען שבת־צו־נאַכט. און אַ גאַנצע וואָך טיילען זיך די חברות די הכנסה פון דעם אָווענד. מען הויבט שוין אָן צו קלערען וועגען אַנ׳אייגענער „פּאָמעשטשעניע״ אין דער „וואָלוועלער קיך״ אָדער אין בית יתומים״ נאָך אַ כ ט אַ ז י י ג ע ר. די „פּראַווּלעניע״ קריגט אַרבייט, גאָט צו דאַנקען.

דערווייל פאַלט אָן דער פסח, ס׳קומט אָן דער זומער־לעב. די פליגען אויף דער הענג־לאָמפּ הויבען אָן אויסצוגלייכען די פיסלעך, און אונזערע כלל־טהוער צופאָהרען זיך אויף דאַטשעס, און לעגען זיך שלאָפען.

אַ יודישער באַל.

איך בין אויף אַ יודישען באַל. דער זאַל איז פֿול געפּאַקט; אין אַ קנויל פֿון אויסגעפּוצטע דאַמען און שוואַרצע רעק שפּאַר איך זיך מיט דעם רעכטען עלענבויגען דורך נאַקעטע פֿרויען־שולטערן און ווייסע פֿראַק־העמדער. דער אַנדערער עלענבויגען וואָלט אויך צו־נוץ געקומען, נאָר איך שלעפּ אויף איהם פֿער אָרעם אַ דאַמע און שפּאַר פֿאַר איהר דורך אַ וועג מיט מיין רעכטען קאַנט פֿון מיין אָרימען גוף.

וואוהין שפּאַר איך מיך? געוועהנליך, צום בופֿעט. הונגעריג בין איך אַפֿילו ניט. און די „בוטערבראָדען" ביים בופֿעט האָבען אַלע מעלות פֿון עכטער כשרות, און געלד קאָסטען זיי אַזוי פֿיעל, אַז מען קאָן מיינען, זיי זענען דורכגעגאַנגען אַ צווייטע קאָראָבקע. אָבער דער בופֿעט מוז מיך זעהן, און איך מוז איהם געבען עפּיס צו לייזען. איהר זאָלט ווּיסען זיין, אַז אום עס זאָלען נישט אַרויס קיין מחלוקת, זיצען ביים בופֿעט אַלע, אַלע גלופּסקער אַריסטאָקראַטישע דאַמען. און אַרום זיי דרעהען זיך אַרום די טריי־געוואָרענע מענער, וועלכע ערלויבען נישט, אַז זייערע יפֿה־פֿיות זאָלען זיך חלילה פֿערפּאַטשקענען די טואַלעטען מיט די כשר'ע בוטערבראָדען.

און ווען איך וואָלט שוין אויף מאָרגען, אַלס מאַנסביל, געקאָנט מפּיס זיין די בופֿעט־דאַמען — וועט דאָס מיר ניט געלינגען מיט זייערע מענער. זיי, די געריבענע סוחרים, וועלען באַלד חאַפּען וואו דער שוך קוועטשט און מיין קרעדיט קאָן חלילה געמינערט ווערען דערפֿון.

איך בין, גאָט צו דאַנקען, אין מיטען זאַל. מיט איין אויג חאַפּ

איך אַ קוק איבער די פּלייצעס פֿון מיינעם אַ בעקאַנטען וואַלד־סוחר, וועלכער שלעפּט אויך אָרעם אַ פּולינקע ווייבעלע. גאָט צו דאַנקען! איך שטעה נישט אויף אַנ׳אָרט; נאָך אַ מינוט צעהן און איך וועל אַרויס פֿון דער שפּאַרעניש. נאָר מיט אַמאָל ווערט אַזאַ איינגשאַפּט, אַז מיין דאַמע הויבט שוין אָן צו מאַכען מאוס׳ע העויות און ביים פּולינקען ווייבעל פֿון וואַלד־סוחר פּלאַצען שוין אַ פּאָר העקלעך אויפֿ׳ן דעקאָלטירטען קאָרסאַזש.

וואָס איז? די איין־איינציגע קאָסטיומירטע דאַמע, וואָס איז געקומען אויפֿ׳ן קאָסטיומען־באַל, האָט געווירקט אויף די גלופּסקער באַל־פֿאַנטאַזיע, ווי אַ מורא׳דיגער מאַגנעט — און דער גאַנצער קנויל האָט זיך אַ דרעה געטהון אַהין צו דעם איין־איינציגען קאָסטיום אויפֿ׳ן „קאָסטיומירטען באַל“.

און אַזוי ווי גלופּסק בעשטעלט נאָך נישט איהרע קאָסטיומען אין פּאַריז — האָט זיך די גלופּסקער דאַמע — איהר מאַן איז אַ דאָקטאָר — אַליין פֿערפֿאַסט אַ קאָסטיום אין סטיל פֿון אַ מענשען, וואָס אַנ׳אויטאָמאָביל איז איהם איבערגעפֿאָהרען, ד. ה. אַ קאָסטיום, וואָס בעשטעהט פֿון לויטער באַנדאַזשען. מען קאָן נישט זאָגען, אַז דאָס איז געווען זעהר חנו׳דיג. אָבער אַלע אין גלופּסק האָבען געפֿונען דאָס פֿאַר זעהר אָריגינעל. אַ שאָד, וואָס די חברה „מושב זקנים“, וועלכע האָט געמאַכט דעם קאָסטיומען־באַל, האָט נישט געהאַט צו געבען אַ פּרעמיע פֿאַר׳ן בעסטען קאָסטיום!

ענדליך שטעה איך שוין ביים בופֿעט. מיין דאַמע האָט שוין, ב״ה, אַ שטוהל, און עס שטעהען שוין פֿאַר אונז צו גלאָז טהיי. הינטער מיין רוקען דרעהט זיך ווי אַ שלאַנג אַ שוואַרצע מאַסע, פֿרויען־שולטערס מישען זיך צונויף מיט די ווייסע פּליכען פֿון די מענער, קליידער אין אַלערליי קאָלירען זעהען אויס, ווי טראַנטעס אין זאַק פֿון אַלטוואַרג־הענדלער. און די שענע פֿרויען־באַל־שיך מיט זייערע גליצערנדיגע שאַלען האָבען נישט קיין אַרשין פּלאַץ פֿאַר זיך, אַז מען זאָל קאָנען נתפּעל ווערען פֿון זיי. דערפֿאַר טרעטען אויף זיי און אויף די היהנער־אויגען אין זייערע סאָלידע גלאַנציגע מענער־שטיוועל.

אויף אַ יודישען באַל, ווי איהר ווייסט, ווערט נישט געטאַנצט. ערשטענס, איז שטענדיג דער זאַל צו־איינג. און איינג איז ער דערפאַר, ווייל אַ יודישער באַל איז נישט בערעכענט פאַר איין בעשטימטע געזעלשאַפט, ווי ביי קריסטען, נאָר פאַר'ן גאַנצען כלל ישראל. צווייטענס, האָטש יודען זענען גרויסע דעמאָקראַטען, מעסט דאָך איטליכער אָב יענעמס יחוס מיט אַ ריכטיגערער וואָג, ווי אין די קלייטען, און „עס פאַסט נישט" איז די הויפט־שטימונג אויף אַ יודישען באַל. חוץ דעם, קומט מען דען אויף אַ באַל זיך אַמוזירען? חלילה! מען קומט אָבגעבען זיין חוב דעם „מושב זקנים", מען קומט פערבעסערען דעם קרעדיט מיט דער אויסשטעלונג פון ווייב'ס טואַלעטען, מען קומט שטעהן ביים בופעט און ביי די שאַמפּאַניער־טישלעך, מען צופלאַמט זיך ביים געדאַנק, וואָס מעהר אַרויסצורייסען געלד ביים פובליקום. וואָס געהט אויפ'ן באַל מיט טויזענדער כונות, נאָר אָהן איין כונה: זיך צו אַמוזירען. מעג מען מיך האַלטען אין גלופסק פאַר אַ שונא ישראל, נאָר אַ לאַנגווייליגערע זאַך, ווי אַ יודישער באַל, איז, מיר דאַכט זיך, נישט לייכט צו געפינען. ער האָט נישט קיין שענע פאָרם, ער איז אין העכסטען גראַד נישט עסטעטיש, ער בעזיצט נישט קיין שום פרעהליכקייט און איז, קורץ און גוט, מורא'דיג לאַנג־וויילי. נאָר איין שטימונג בעמערקט מען: די מאַכער פון באַל, די נעכטיגע „אַריסטאָקראַטען", ווערען מיט אַ מאָל קרעמער, וואָס ווילען וואָס מעהר לייזען, און דאָס פובליקום זעהט, די פּלאָמאַ־טיש, צו זיין ביים בופעט אַ רואה ואינו נראה, ד. ה., מען וויל זיך וואַרפען אין די אויגען, נאָר ביים זייט אויג, נאָר נישט אויפ'ן שוואַרץ־אַפּעל.

מיר שטעהען איצט אין סאַמע געדיכטען באַל־סעזאָן. גלופסקער באַל־קאָמיסיעס וועלען אפשר האָבען פּאַראיבעל אויף מיר. נאָר גלויבט מיר, איך ווייס, אַז איהר מיינט נישט זיך, נאָר דעם „מושב זקנים"... אָבער וואָס זענען מיר שולדיג, אַז אונזער נשמה איז נאָך ווייט פון דעם חאַלאַט פון אַ באָגאַדעלניע, און עס ווילט זיך אַמאָל פרעהליכקייט, אַ באַל־אַטמאָספערע, אַ ביסעל פלירט, שענע טענץ און אַלע די גוטיגקייטען, נאָך וואָס עס גאַרט אַמאָל אַ נאַרישע יונגע נשמה?...

XI

א יודיש בוך.

פון יעהופעץ, טונעיאַדעווקע און קאַבצאַנסק שיטען זיך אין די צייטונגען קאָרעספּאָנדענציעס אויף קאָרעספּאָנדענציעס. אומעטום עפֿענען זיך אויף צוויינ=אָבטיילונגען פֿון דער פּעטערבורגער יודיש=ליטעראַרישער חברה. און וואו ניט וואו מאַכט זיך אַ שטאָדט, ווי גלופּסק, למשל, אַ במה לפֿני עצמה און עפֿענט=אויף אַ זעלבשטענדיגע ליטעראַרישע געזעלשאַפֿט. מען קאָן מיינען, אַז די ליעבשאַפֿט צו אַ יודיש=ליטעראַרישען בוך איז אַזוי שוין איינגעפונדעוועט אין די הערצער פון די יעהופּעצער און טונעיאַדעווקער יודען, אַז עס בלייבט מעהר גישט איבעריג, ווי נור צו פערשטאַרקען די ליעבע דורך פֿעראיינינונגען און פערזאַמלונגען. אין דער אמת'ן אָבער זענען יודישע ליטעראַרישע ביכער נאָך אַליץ אַ סחורה פֿאַר דעם אָרימען האַלבגעבילדעטען פון פֿאָלק. אַ מענש, וואָס האָט די זכיה צו לייענען רוסיש, וועט זיך נאָך לאַנג בעקלערען, איידער ער וועט קויפען אַ יודיש בוך. און ווען ער וועט שוין יאָ איינהאַנדלען אַ פּרק, אַ שלום=עליכם'ן, וועט ער איך געבען צעהן תירוצים פֿאַר די „נאַרישקייט“, וואָס ער האָט געטהון: ערשטענס, האָט דער „בעריהמטער“ אַמפּיטעאַטראָוו געלויבט שלום=עליכם'ן אין הימעל אַריין,צווייטענס, איז פּרץ שוין אַזוי בעקאַנט, אַז עס דרוקען איהם אַפילו רוסישע פֿעדלעגער, און דריטענס... מען דאַרף אַמאָל זעהן, מיט וואָס עס שמאַקעווען זיך אַזוי די ציוניסטען, א. א. וו., א. א. וו. דער מיטעלער געבילדעטער אינטעליגענט נעהמט זיך פֿאַר אַ יודיש בוך מיט אַ קרימעלע אויף די ליפּען. מיט דעם הינטער=געדאַנק: וואָס קאָנען שוין איהם, דעם פיינשמעקער, זאָגען די יודישע ליטעראַטען, אַז ער איז שוין אָנגע=

לעזען ווי אַ פּויק אין טשעהאָוו'ן, טורגעניעוו'ן און ווערביצקאַ'ן. אַ מענש. וואָס שלינגט איין יעדע זאַך פון אַנדרייעוו'ן און קוקט זיך אָן אין טעאַטער אַ טיהאָנאָווא, אַ רישקאָוו'ן און אַזעלכע טייערע שטיק, ווי „דער גרויסער מענש" פון איקס-איפּסעלאָן א. ד. גל.—טאָ ווי קאָן שוין אַזאַ מענש געניסען אַ זשאַרגאָניש בוך? זיין געשמאַק איז שוין אַזוי איידעל, אַז ער איז שוין נאָרנישט מסוגל זיך „אַרונ-טערצולאָזען" אַביסעל. שלום-עליכם'ן לייענען — איז נאָך ווי עס איז. מען לאַכט ווענינגסטענס, אָבער די אַנדערע? אַ פּרץ'ן, אַנ'אַבּ-ראַמאָוויטש'ן? בעסער וועט ער גרינדען אַ ליטעראַרישע געזעלשאַפט. כדי ער זאָל אָהן מיה און מאַטערניש דערגעהן פון דעם דורכ-פאָהרענדיגען לעקטאָר די ווערדע און די וויכטיגקייט פון אַ יודי-שען שרייבער.

און אָבשאַצען די ווערדע פון אַ יודישען שרייבער דאַרף מען קאָנען. ס'איז היינט געוואָרען אַ מאָדע-זאַך צו קענען די זשאַרגאָנישע שרייבער, ווי אַמאָל די נאָרוועגישע. וועגען ש. אַש רעדט מען אַפילו אין גוי'אישע הייזער און פּרץ הירשביין דרוקט זיך אין „שיפּאָווניק". אַ „געבילדעטער" מענש דאַרף קאָנען וועגען אַלץ ריידען. צום אומגליק אָבער זענען די זשאַרגאָניסטען אַזוי ווענינ איבערזעצט אויף רוסיש. גראָד אַנ'אַבראַמאָוויטש, אַ פּרץ, אַ שלום-עליכם, וואָס מען מאַכט פון זיי אַזאַ פירוש („אַפילו אַש אַליין, וואָס איז שוין אָנגענומען ביי דער וועלט, זאָגט, אַז די דערמאָהנטע זענען גרעסער פאַר איהם"), ליעגען אין די ד' אַמות פון אַ יודישען מוכר ספרים און מען זעהט זיי קיינמאָל נישט אין אַ „קניזשני מאַגאַזין", היינט די שפּראַך זייערע!! דוכט זיך, זשאַרגאָן קענען אַלע יודען, סיי אַדוואָקאַטען, צאָהן-דאָקטוירים. סיי גלאַט אַזוי מענשען מיט „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ". און פונדעסטוועגען ברעכט מען זיך די צייהן לייענענדיג אַ יודישען שרייבער. אָט נעהמט. למשל, פּרץ'ס אַ מעשה'לע „לא תחמוד". בעהיט מיך גאָט. אויב איך, דער טונעיאַדעווקער אויגען-דאָקטאָר, פערשטעה דערפון אַ וואָרט.

און ס'ווערט געגרינדעט אַ יודישע ליטעראַרישע חברה, ה' דובנאָוו, דער יודישער היסטאָריקער, וועט שוין אַזוי גוט זיין שיקען אַ לעק-טאָר. און מען וועט פערשפּאָרען לייענען אַ יודישען שרייבער.

נאָר אַזוי ווי אַ יוד מיט אַ דיפּלאָם איז מחויב וועגען אַלץ צו האָבען

אַ „זעלבשטענדיגע“ מיינונג, ווען אין די ליטעראַרישע חבֿרות, —
ווען די צייט איז שטיל און עס זעהט זיך נישט קיין לעקטאָר פֿון
פּעטערבורג. — פּאָרקומען פֿיינע וכּוחים וועגן העברעאיש און זשאַר־
גאָן; און צי איז רוסיש די שפּראַך, וואָס דאַרף אַריינגענומען ווערען
אין אַ פּראָגראַם פון אַ יודישער חבֿרה, וואָס גיט זיך נור אָב מיט
יודיש־נאַציאָנאַלע פראַגען; און צי זאָל מען שיקען צו דעם קולטור־
קאָנגרעס אַ דעלעגאַט, צי אַ טעלעגראַם, א. א. וו., א. א. וו.
אָבער קיינעם פון די „פֿיהרער“ אין די ליטעראַרישע חבֿרות וועט נישט
איינפֿאַלען, אַז דער זשאַרגאָן איז אפֿשר נאָך אַ שווערערע שפּראַך,
ווי עספּעראַנטאָ, און אַז עס שאָדט נישט אונזערע „אינטעליגענטען“,
וואָס ריידען אויף אַלע לשונות אַ בוך־שפּראַך — זיך אויסצולערנען
לייענען מאַמע־לשון, לייענען און פערשטעהן.
ווי לייכט עס איז צו גרינדען אַ יודיש־ליטעראַרישע חבֿרה!
ווי שווער עס קומט אָן צו לייענען אַ יודיש בוך!

XII

דאס פינטעלע יוד.

ביי אלע פעלקער, אויך ביי דער אינטעליגענץ, איז דער נאציאנאלער מזג פון א פאלק — א קלעקס; ביי אונז, הויפטזעכליך ביי די געבילדעטע — א פינטעלע. מעגען די אומות־העולם דאס אבלייקענען, מעגען זיי אויסטראכטען אויף אונז דעם בלבול, אז מיר שיידען זיך אב מיט אונזער מזג פון דייטשען, רוסען, ווי בוימאייל אויף וואסער. אונז ארט דאס קנאפ. מיר ווייסען, אז חיין פינטעלעך וועט איהר ביי אונז ווענינ וואס געפינען יודישקייט. א גאנץ יאהר לעבען מיר, ווי מרדכי בשעתו, אין חצר המלך, ריידען: אין פערסיען — פערסיש, אין רוסלאנד — רוסיש און אין דער שווייץ — חייבע־דייטש. נאר צייטענווייז, אמאל, אמאל שפרינגט ארויס ביי אונז דאס פינטעלע יוד. עס פערווילט זיך אמאל א שבת'דיגען לאקשען־קוגעל, א שיסעלע טשאלענט, א שטיקעלע פיש מיט זאפראן פערגעלט, אביסעלע פאנטאק צמוקים־וויין... יום־כפור־אווענד אין דער „פילהארמאניע" ווילט זיך הערען א „כל נדרי" פון מאקס ברוך, און זומער, ווען עס בעווייזט זיך אין די גארטענס א יודישע טרופע, ווילט זיך געניסען די שענע טעאטער־שטיק פון א לאטיינער, וואו סעם אדלער שפיעלט דעם קאמישען ישיבה־בחור.

מיר האבען, חלילה, נישט בדעה אומצומאכען אונזער קיך, אז זי זאל אונז קאנען שטענדיג פערזארגען מיט יודישע מאכלים. מיר בענוצען אויך נישט קיין פאנטאק אין די געוועהנליכע טעג פון אונזער לעבען. עס וועט אונז קיינמאל ניט איינפאלען אין קאפ צו ווערען א זשעראנט פון א יודישען טעאטער, אום זיך צו סמאקעווען מיט סעם אדלער חאטש איין מאל א וואך. די תאוה צו די אלע זאכען

איז נור אַ פּינטעלע, און אויף אונזערע ליפּען רוהט שוין אַנ׳איראָ־ראָנישער שמייכעל, ווען מיר נעהמען זיך מיט גאָפּעל צו דעם געלען בע׳חנ׳טען פיש. מיר לאַכען אַליין אָב פון די נאַרישע פּינטעלעך, וואָס קריכען אַריין אַמאָל אין דער נשמה, ווי קליינע שדים׳לעך. און אַזוי ווי אַ מענש איז בטבע צו זיך אַליין אַ גרויסער בעל־רחמים— איז ער זיך מוחל פאַר די נאַרישקייט, וואָס ער טהוט, און עסט מיט גרוים אַפּעטיט יודישע בעבעלעך מיט קליסקעלעך.
עס פּאַסירט אָבער אויך אַמאָל, ווען דער יודישער אינטעליגענט, דער דאָקטאָר, אָדער אַדוואָקאַט פערליערט דעם איראָנישען שמייכעל אויף זיינע ליפּען און נעהמט ערנסט פּערטיידיגען די ווילטיגקייט פון דעם שד׳ל, וואָס האָט זיך בעזעצט אין זיין נשמה.
איטליכעס מאָל, ווען ער, אַלס גבאי, וויל פול מאַכען די קאַסע פון זיין אָרימער חברה — קויפט ער אָב מיט פערגניגען ביי דער יודישער טרופּע אַ טעאַטער־שטיק און צושיקט איבער גאַנץ שטאָדט די בילעטען.
דערביי ווייזט ער נישט־ווילענדיג אַרויס—אָדער זיין מורא׳דיגע אונוויסענהייט פון יודישען טעאַטער־רעפּערטואַר, אָדער זיין נידעריגען „יודישען" געשמאַק. דער איינענער אינטעליגענט, וואָס קוועלט־אָן פון איבסען, אַנדרייעוו, הויפּטמאַן און אַנדערע גרויסע דראַמאַטורגען אין פרעמדע טעאַטערס, זיצט, מיט אַ ברייט צולאָזענעם שמייכעל אויפ׳ן פנים, ביי דער פאָרשטעלונג פון אַ „יודעלע קלאַפּ", „חינקע פינקע" אָדער „דער אָרימער מיליאָנער". ער געניסט מיט התמדה שענע קופּלעטען פון ליעדעל: „וויל איך עסען, עסט מיין ווייב, וויל איך שלאָפען, שלאָפט מיין ווייב" א. א. וו. אָדער: „אַז מען גיט מיר — פיק איך, וואָרום — לעולם תקח", און זשאַלעוועט נישט זיינע הענד אויף בראַוואָ־פּאַטשעריי.
נישט לאַנג בין איך געזעסען ביי אַ פאָרשטעלונג, וואָס איז געמאַכט געוואָרען פון „חברה מפיצי השכלה בישראל". די גבאים, וואָס לעבען אַ גאַנץ יאָהר מיט זייערע פּינטעלעך, האָבען אויסגעקליבען פאַר דעם אָוענד „דאָס פּינטעלע יוד". פון דעם גאַנצען יודישען רעפּערטואַר האָבען זיי קיין בעסער שטיק נישט געפונען. דאָס טעאַטער איז געווען פאַק און פול פון אונזערע פּריווילעגירטע, וואָס פערשפּרייטען בילדונג אין פאָלק. און עס איז געווען שען צו

קוקען, ווי אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער האבען שטארק נחת גע-קליבען פון דעם גרעבסטען באלאגאן.

ציטענווייז האב איך געטראכט: שענע בילדונגס-פערשפרייטער, וואס שטעהען אין געשמאק גישט העכער פאר א משרת ביי א קצב! גאר דערנאך האב איך זיך ארומגעזעהן, אז דא האבען מיר צו טהון מיט דעם „פינטעלע יוד", וואס איז נור א צופעליג אנשיקעניש אין דער נשמה פון אונזערע פריווילעגירטע אינטעליגענטען: אז דער איינגער יוד, וואס האט ערצויגען זיין גומען צו אונטערשיידען איין שאמפאניער-מארקע פון דער צווייטער, האט שטארק הנאה פון א מגושם'דיגען טשאלענט; אז דער היינט-מאדישער בילדונגס-פערשפרייטער ביי יודען פערמאגט נור פון דער גאנצער יודישקייט נור עטליכע פינטעלעך, און גראד אזוינע, וואס שטעלען איהם אלס געבילדעטען מענשען אין איין הויך מיט דער פערגרעבטער מאסע. איך האב זיך דערמאהנט, אז איך האב נאך כמעט קיין איין מאל נישט געזעהן א שטיק אויפפיהרען לטובת א יודישער קולטור-חברה, וואו עס זאלען נישט זיין עהנליכע קופלעטען: „אז מען גיט — פיק איך, ווארום — לעולם תקח" — און איך האב זיך ביסלעכווייז בערודיגט. נאכמעהר, איך האב זיך שפעטער נאך גענומען איינריידען, אז פאר אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער איז גראד „דאס פינטעלע יוד" דאס בעסטע טעאטער-שטיק, וואס בעלייכט ווי מיט בענגאלישען פייער זייער יודיש הארץ און געמיטה, האטש אין אומגעקעהרטען זין. און זיך צוקוקענדיג צו דעם באלאגאנעם שפיעלען פון א יודישער פראווינץ-טרופע האט זיך מיר געדוכט, אז עמיצער שטעקט ארויס אונזערע בילדונגס-פערשפרייטער א צונג, א צונג פון אליך, וואס האט צו טהון מיט מענשען, וואס פערמאגען נור פינטעלעך, נישט די ברייטע פעסטע ליניען פון א מענשען מיט א כאראקטער, פון א פאלק מיט א פעסטען קלארען פנים.

XIII

עקביה בן מהללאל.

אין די שענע זומערדיגע טעג, ווען דאָס חדר־יונגעל רייסט זיך צו דער גאַס, צום טייך, — הייסט איהם דער מלמד זאָגען דעם פּרק, וואו ער בעקענט זיך מיט דעם מרה־שחורה׳דיגען עקביה בן מהללאל׳ס קוק אויפ׳ן לעבען:

—„פֿון וואַנען קומסטו? פֿון אַ... טראָפּען. און וואוהין געהסטו? קיין די שוואַרצע ערד“!

אַ שאָטען שוועבט אַריבער איבער דעם קלאָרען זומערדיגען טאָג, אָבער עס געדויערט נור אַ רגע, און באַלד איז דער שאָטען פערפלויגען: דער זומערדיגער טאָג האָט מנצח געווען דעם מעלאַנכאָלישען תנא.

אַנטקעגען וואָס זאָג איך דאָס? אַנטקעגען די פערביטערטע מעלאַנכאָליקער, וואָס קאָנען נישט זעהן, ווי אַ מענש נעהמט אַ טרונק וואַסער אין מויל, און דערביי איהם נישט אַ פרעג צו טהון: „פֿון וואַנען קומסטו? וואוהין געהסטו?“ און ווען בעת מעשה הויבט דער דאָרשטיגער אָן זיך צו שטיקען אַ רגע — האָבען זיי, די פערבייזטע, פערביטערטע מעלאַנכאָליקער, אַ שטילע הנאה דערפֿון.

עס זענען פֿאַראַן נעביך מענשען, וואָס קאָנען נישט זעהן ביי עמיצען אַ פרייע מינע, דעם גלאַנץ פֿון בטחון אין די אויגען, דעם אָפּטימיסטישען בעגייסטערטען שמייכעל אויף יונגע ליפּען. און בעשענקט האָט זיי דער בורא מיט אַ שטענדיג חוזק׳ל, מיט דעם קליינעם שד׳ל, וואָס מאַכט קאַליע דאָס ביער אין די פלאַשען און מאַכט זויער די מילך אין די קאַנען.

גאַפינט עמיצער אין אַ מיסט־קאַסטען אַ דימענט און דערפרעהט

ער זיך מיט דער מציאה, — הויבען זיי אָן צו דרשנ'ען בזה הלשון:

„וואָס קאָן מען שוין הנאה האָבען פון אַ דימענט. וואָס האָט זיך געוואַלגערט צווישען אַ לעפּערדיגען קאַלאָש און אַ צוריסענעם ווינדעל“.

דער מיסט־קאַסטען פערנעהמט מעהר אָרט אין זייער קראַנקער פֿאָרשטעלונג, ווי דער דימענט; דער לאָך פון קאַלאָש בלייבט שטאַרקער אין זייער זכּרון, ווי דער גלאַנץ פונ'ם טייערסטען איידעלשטיין. און ווען זייערע ווערטער געהען פֿאַרביי פֿאַר'ן אויער ווי דאָס זשוזשען פון אַ זלידנע־פֿליעג — הויבען זיי אָן אַיינצושרעקען דעם גליקליכען געפינער מיט אַלערליי התראות: „געדענק, ברודער, אַז אין אַ מיסט־קאַסטען קלויבען זיך צונויף אַלערליי באַקטעריען און באַצילען, דו ועסט נאָך חאַפּען די שווינדזוכט, ווען דו וועסט זיך האָצקענען מיט דיין טייערער מציאה“.

רעדט מען וועגען אַ נייער גרינדונג. וועגען אַ נייער כּלל־אונטערנעהמונג, און דערפיהלען זיי, אַז די אַטמאָספֿערע איז אויף אַ ווײַלע וואַרימער געוואָרען — הויבען זיי אָן, די עקביה'ס, קעלטער צו מאַכען די התלהבות מיט דעם שענעם „פון וואַנען קומסטו? און וואוהין געהסטו?“ דערמאָהנען כּלל־ישראל, אַז עס איז נאָך פֿאַרהאַן ביי יודען עמיגראַנטען, און אַז די טערקיי האָט נאָך אַלץ אַ „רויט צעטיל“ פאַר יודישע איינוואַנדערער, און אַז דער מענש נעהמט זיך פון אַ „טפּה סרוחה“. און מיט דער צייט וועט ער „קייען די ערד“.

און טאָמער געפינט זיך אַ מענש, וואָס קלערט פֿון עפּיס אַ גרעסערע, ברייטערע נאַציאָנאַלער אַרבייט, געהען זיי שוין גאָר אַרויס פון די כּלים.

„סטייטש! ווי „סמייעט“ דאָס גאָר אַ פאָלק פֿון קבצנים צו קלערען און טראַכטען וועגען עפּיס אַנדערש, חוץ אַלטע הויזען און צוריסענע מאַרינאַרקעס, בעת „פינף מיליאָן יודען לעבען אין דחקות“. און גלאַט גערעדט „פון וואַנען קומסטו? און וואוהין געהסטו?“

נאָר מען דאַרף נישט מיינען, אַז די פינסטערע עקביה'ס פֿערברייגען זייער טאָג אין הוילע קלעמעניש.

עס טרעפט אַמאָל. אַז איין עקביה בעגעגענט אַ צווייטען שפּאַצירענדיג אין „זאַקסישען“. און דעמאָלט הויבען זיי אָן איינער פאַר'ן

אַנדערען אויסצוגיסען זייער גאַל אויפ'ן לעבען, אויף די וועלט, אויף
די נפשות אין הויזען און אין די איינגע שמאָלע קליידלעך.
און איינמאָל האָב איך אונטערגעהערט אַזאַ שמועס:
„שווער צו לעבען, עקביה־לעבען, איך האָב היינט געלייענט, אַז אויף
איטליענער שפּילקע־קעפּעל געפינען זיך טויזענדער באַקטעריען; אין
יעדען גלאָז־וואַסער שווימען אַרום מיליאַרדען חיה'לעך. און נעכטען
האָט זיך איינער פערסמ'ט מיט אַ קאָלבאַסע, וואָס ער האָט גע־
קויפט אין אַ גרויס וואורשט־געשעפט. אונזער לעבען איז אין הוילע
סכנות. ווער ווייסט, צי אויף דער באַנק, וואָס מיר זיצען איצט,
איז נישט געזעסען פריהער אַ סוחאָטניק".
און דער צווייטער עקביה האָט דערויף געענטפערט מיט אַ זיפץ,
אין וועלכען עס האָט זיך געהערט אַ נחת־רוח:
„און ווען מען בעקלערט, מיין פריינד, אַז אין דער אמת'ן שטעהען
מיר אַ מינוט נישט אויף איין אָרט — ווייל די ערד דרעהט זיך
תמיד אַרום עקוואַטאָר און אַרום דער זון — ווערט מען גאָר מבולבל.
און, ווי איך האָב היינט געלייענט, זענען מיר אויף אַ רגע נישט
זיכער פון אַנ'ערד־ציטערניש; דער קאָמעט, וואָס איז פאַר־אַ־יאָה־
רען דורך, האָט אָנגעמאַכט אַ חורבן. מיר וועלען נאָך דערלעבען, אַז
קאָפּערניקוס'עס דענקמאָל אין וואַרשא וועט נאָך אַמאָל ליעגען מיט
דעם... אַרויף... אַ גרויסער מענש געווען קאָפּערניקוס"! — האָט
ער פערענדיגט מיט אַ פערקלערטען געשמאַקען זיפץ.
ביי דעם געלעהרטען שמועס האָבען זיי זיך אָנגעלאָדעוועט מיט אַ
פּאָר טוי'ן התראות פאַר'ן פּשוט'ן עולם, וואָס לעבט, ווי גאָט האָט
געבאָטען, אָהן שום פּחד. און אַרויסגעהענדיג פון „זאַקסישען", זענען
זיך די עקביה'ס פרעהליך אַוועק שרעקען שוואַנגערע ווייבער און
קינדער אין די וויעגען מיט נייע התראות. מיט אַ רייסטער פון
נייע סכנות.

XIV

דער פובליציסט פון א קעז-בלעטעל.

שיימע פליימאַן האָט פון אַלע מלאכות גראָד אויסגעקליבען די פען-אַרבייט. פאַרוואָס? — האָט ער אַליין גוט געוואוסט. נאָר טיעף אין האַרצען האָט ער געפיהלט, אַז אַן־אייַנגעטונקטע פען איז גאָט די נשמה שולדיג: וואָס מען וויל, מאַכט מען מיט איהר. נאָר מען דאַרף חלילה ניט מיינען, אַז פליימאַן איז באַלד געוואָרען אַ שרייבער ביי יודען. איידער דער אויבערשטער האָט איהם מזכה געווען מיט אַ קעז-בלעטעל „עסט געזונטערהייט“ אין אַ גרויסער שטאָדט, און דאָרטען האָט ער פערנומען דעם בכבוד'יגען אָרט פון ערשטען פובליציסט, — איז ער נעבעך געווען, ווי אַלע יודען, אַ גרויסער נע-ונד'ניק. די מעקלעריי און די סוחר'עריי האָבען איהם ניט דערלאָזען זיך צו נעהמען אָפטער פאַר דער פען. אַן־אויסנאַהם זענען נאָר געווען די געבענשטע זומער-טעג, ווען אין באַזעל האָט זיך צוזאַמענגעקליבען אַ ציוניסטען-קאָנגרעס. דעמאָלט, ווען יודישע צייטונגען ברענען ווי אויף פייער — און צאָהלען מזומנים פאַר אַ קאָרעספאָנדענץ פון באַזעל — פלעגט שיימע פליימאַן אַוועקוואַרפען אַלע זיינע געשעפטען און ווערען אַ קאָרעספאָנדענט פאַר צעהן יודישע צייטונגען. דער מסחר מיט די קאָרעספאָנדענצען האָט אמת געגעבען אַ גרעסערן ריוח, ווי יודישע מעקלעריי,—אָבער צום אומגליק איז דאָס נור געווען אַ סעזאָנאַרטיקעל, וואָס געהט נור אַ פּאָר וואָכען אין יאָהר, — און שיימע פליימאַן פלעגט ווייטער פערשווינדען פון די אויגען פונ'ם יודישען לעזער אויף אַ גאַנץ יאָהר, ווי אַן־אתרוג נאָך סוכות.

ביז דאָס יודישע קעז־בלעטעל „עסט־געזונטערהייט“ האָט איהם איינגעלאַדען צו ווערען זיין „פּרימאַדאָנע“, דאָס הייסט, זיין ערשטער פּובליציסט. און שיימע פלייטאַן האָט אַוועקגעוואָרפען מעקלעריי און אַנדערע יודישע פערשאָלטענע עסקים — און געוואָרען אַ שרייבער ביי יודען, אַ שרייבער, וואָס בלאָזט זיין קוהישען פּובליציסטישען שופר ניט נור אלול־צייט, נאָר אַ גאַנץ יאָהר.

די ערשטע צייט האָבען איהם גוטע תמ׳עוואַטע פריינד און מחותנים אָבגעראַטהען זיך צו נעהמען צו אַזאַ שווערער פּרנסה. עס שטרענגט אָן דאָס האַרץ, האָבען זיי איהם גע׳טענה׳ט, און דו ווייסט דאָך, שיימע, אַז נאָך דיין געלענק־רעמאַטיזם איז ביי דיר איבערגעבליבען אַ סירכא אויפ׳ן האַרצען... ווען אָבער שיימע פלייטאַן האָט זיי ערקלערט, אַז שרייבען שרייבט מען מיט דער פען, ניט מיט׳ן האַרצען, אַז בשעת דער שרייבעריי איז ער קאַלט, ווי אַ גרינער פראָש, האָבען זיך זיינע מחותנים און גוטע פריינד בערוהיגט.

און שיימע פלייטאַנ׳ס פען האָט אָנגעהויבען פאָהרען איבער אַ געקעסטעלטען בלאַט פּאַפּיער. ווילט איהר אַ קריטיק פון טעריטאָריאַליזם — אַדרבה! זאָל מען אפשר קריטיקירען אַ ביסעל, גאָר גאָר אַ קאַפּעלע דעם ציוניזם — די פען פאָלגט. און אפשר ווילט איהר, איך זאָל אויסשטעלען אַ פייג אין קעשענע דער דומע — מיט דעם גרעסטען פערגניגען! גרויס איז אָבער פלייטאַן געוואָרען ביים רעדאַקטאָר פון „עסט־געזונטערהייט“ אין דעם טאָג, ווען ער האָט בעקלאָגט מיט זיין פּובליציסטישער פען דעם טויט פון אַ בעריהמטען יודישען טהוער און בעזונגען דעם „תנאים“ פון אַ יונג פריילין, וואָס געהערט צום גרעסטען יודישען יחוס, וויל איהר פאָטער האָט מיט פלאַמענדיגע אותיות איינגעשריבען זיין נאָמען אין דער יודישער היסטאָריע.

וועגען ערשטענס טויט האָט זיין פען פלינק געשריבען:

„דאָס האַרץ איז צעשניטען אויף שטיקער, די נשמה וויינט אינעווייניג אין איהר ווינקעלע, אַ מורא׳דיגער צער האָט אַרומגעכאַפּט דעם גאַנצען „איך“ און דריקט איהם מיט פייערדיגע קלאַמערען,

וועלכע קלעמען און שׂרפֿה׳נען דאָס לעבעדיגע פֿלייש אויפֿ׳ן לייב.

אַצונד איז דער מלאך אין מענשליכען געשטאַלט פֿון אונז אָבגעטהון געוואָרען. פּוסט און אונהיימליך איז אונזער וועלטעל געוואָרען; פֿינסטער און וויסט זעהט עס אַצונד אויס דאָרטען, ווייל די זונען־שטראַהלען פֿון זיין עֶדעלער נשמה וואַרימען עס ניט און בעלייכטען עס ניט מעהר...

„וועה איז צו אונז—אונזער זון איז מעהר ניטאָ צווישען אונז!“ באַלד דערויף האָט ער גיך אַ בּיס געטהון אין אַ ווייניגען עפּעל און מיט אַ פֿולען מויל האָט ער אַ קאָמאַנדע געגעבען צו דער פּען: שרייב איצט עפּיס אַ פֿרעֶהליכס! און די פּען האָט אָנגעהויבען: „קוש מיך מיט די קושען פֿון דיינע ליפּען, דען דיין פֿריינדשאַפֿט איז מיר טייערער, ווי אַ בעסאַראַבער ווימאָראָזעק“. אונזער גרויסען העלדענס עלטסטע טאָכטער איז מיט מזל אַ כּלה געוואָרען! הימעל און ערד צעקושט זיך, און דו, טייערער היסטאָרישער טאַטע אין קבר, מאַך אַ רקוד׳ל, ווי אַ מאָל ר׳ נחמן ברעסלאַווער. לעזערינען פֿון „עסט־געזונטערהייט“! פֿלעכט קרענץ פֿאַר דער יונגער, דער עֶדעלער, דער פֿיינער, דער היסטאָרישער כּלה. דען אויך אין דער גרעסטער שמחה טאָרען מיר ניט פֿערגעסען, אַז מיר זענען אַ היסטאָריש פֿאָלק, וואָס וויינט „פֿעריאָמערט, פֿערקלאָגט“.

כּלה, כּלה וויין, דו געהסט צו דער חופּה אַליין. אָבער מען טאָר ניט וויינען, וואָרום אייביג טראָגען מיר אויף די ליפּען די ווערטער: „ובֿא לציון גואל ונאמר אמן!“

די געניטקייט פֿון פֿליימאַנ׳ס פּען האָט שטאַרק אויטגענומען ביים רעדאַקטאָר פֿון „עסט־געזונטערהייט“. „וואָס די לייט פֿון דער פּען קאָנען“ — האָט ער אַ גאַנצען טאָג זיך ניט געקאָנט אָבוואונדערן. „דאַכט זיך, אָט איז זיין האַרץ צעשניטען אויף שטיקער, און אָט געהט ער שוין אַ טענצעל און שיט מיט פּסוקים, ווי אַ לעכערדיגער זאַק מיט אַרבעס...

און שיימע פֿליימאַן איז פֿון דעם טאָג געוואָרען שוין אַזוי פֿעסט אין זיין מעמד, אַז דער רעדאַקטאָר פֿון „עסט־געזונטערהייט“ האָט אָהן איהם קיין פֿינגער אין קאַלט וואַסער ניט אַריינגעטהון.

XV

ביים ברעג פון ים.

מאַנכע פעלקער האָבען ליעב די הויכע בערג. זיי חלומ'ן פון די שנעבעדעקטע שפּיצען. פון דער באַלזאַם-לופט אין דער רייכער הויכקייט. פון דעם קאַלטען קריסטאָל-ריינעם ווינדטעל אויף די הויכע פעלזען. מיר, יודען, חלומ'ן אָבער פון ים.
די געוואַלטיגע ברייטקייט, די אייביגע בעוועגונג, דאָס אייביגע רוישען פון דעם ענדלאָזען וואַסערטעפּיך, וואָס וואַרפט זיך און שליידערט זיך, אַקוראַט ווי אַ שטאַרקע האַנד וואָלט איהם ביי די ברעגעס געשאָקעלט, די טויזענד פאַרבען, וואָס בעשיינען זיין בלוי-גרויען רוקען, די ווייסע קאַמען, וואָס צעגיסען זיך ווי גרייז-גרויע לאָקען איף אַ יונגען געזיכט — אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צום ים, ציהט-צו דאָס יודישע האַרץ.
ניט צופעליג זענען אונזערע גרויסע יודישע פּאָעטען די דיכטער פון דעם ים, וועלכען שוין דער „תהלים“ בעזינגט. די בעסטע ליעדער, וואָס האָט געשריבען יהודה הלוי, זענען געוועזען זיינע ים-ליעדער. און היינריך היינע'ס מעער-ליעדער זענען די שענסטע פערל'ען פון זיין פּאָעטישען גייסט.
צוזאַמען מיט היינע'ן מעג זאָגען דער פיינפיהלענדער יוד:
„מיין הערץ גלייכט גאַנץ דעם מעערע,
האַט שטורם, עבבע און פלוטה“.
דער יוד, וואָס האָט קיינמאָל זיך נישט געשטעלט מיט אַ פעסטען פוס אויף עפּיס אַ לאַנד; וואָס האָט אפשר צוזאַמען מיט קאָלומבוס'ן געשריען „לאַנד, לאַנד!“ אין דעם טאָג, ווען דאָס היסטאָרישע שיף

האָט דערזעהן פאַר זיך אַ פעסטען, האַרטען ברעג; וואָס האָט אָבער זיך אין קיין לאַנד ניט איינגעוואָרצעלט, — פיהלט, אַז דער ים, וואָס מענשען האָבען נאָך דערוויילע ניט אַרומגעשטעלט מיט צוימען און גרעניצען, איז איהם אַ סך נעהנטער ווי די יבשה. דער יוד, וואָס איז אין יעדער מערכה נאָך אַלץ אַ לופט-מענש, האָט אַ גרעסערע קרובה'שאַפט מיט דעם ים, וואו די ווינדטען בלאָזען פריי און פראַנק, ווילד און שטורמיש.

ווען מען רייסט אַרויס אַ גרעזעל מיט די וואָרצלען, ווערט דאָס אַ תוזק ביי יעדען פערשייטען ווינדטעל. אַרויף און אַראָב פליהט דאָס צאַרטע פלענצעל. אַמאָל דערנעהנטערט עס זיך צו דעם, וואָס גרעזעלעך רופען דאָס „הימעל", אַמאָל פאַלט עס אַריין אין דעם שמוציגסטען רינשטאָק. אַלץ, וואָס ס'איז אָהן וואָרצלען, האָט „שטורם, עבבע און פלוטה", לעבט דורך די צייטען פון אַנ'אויפגעקומענעם און פון אַ יורד, וואַרפט זיך אַרום אַהין און אַהער, ווי די וואַסער-ברייטקייט פון ים.

און ווער ווייס, אפשר איז דער ים אויך אַזאַ מין גרעזעלע ביי גאָט, פאַר וועמען „טויזענד יאָהר זענען ניט מעהר ווי איין טאָג" — אויך אַזאַ אויסגעפליקט בלימעלע, וואָס וואַרפט זיך אַרום צווישען די ברעגעס, ווי אַ טעפיך, וואָס עס קלאַפט אויס דאָס דיענסטמיידעל, ווי אַ פערוועלקט בלעטעל. וואָס ווערט געשליידערט פון יעדען ווינד? ווי גרויס דער ים זאָל ניט זיין, ביי גאָט איז ער אַזאַ שפילכעל, ווי דאָס יודישע פאָלק, וואָס געפינט נאָך אַלץ קיין מנוחה ניט, און וואָס גיט אַרויס פון זיך פּאָעטען, וואָס זינגען:

מיין הערץ גלייכט דעם מעערע,
האָט שטורם, עבבע און פלוטה.

XVI

אין די שטילע צימערן.

...און ווען אַלע זענען זיך צופֿאָהרען אויף די דאַטשעס, האָט מען איהם, דעם מאַן, דעם ברויט־געבער, איבערגעלאָזען אַליין אין די שטילע צימערן. קומט ער ביי־נאַכט, נאָך אַ טאָג אַרבייט און מיה, דוכט זיך איהם אויס אין דער אַרומיגער שטילקייט, אַז איהם האָט מען איבערגעלאָזען דאָ אַלס פקדון. און מאַנכמאָל דוכט זיך איהם, אַז ער איז גאָר אַ נאַכט־שומר געוואָרען אויף די עלטערע יאָהרען...

די ווייכע שטוהלען זענען פֿערהאַנגען מיט ברודיגע ציכען, די בילדער אויף די װענד זענען פֿערצויגען מיט פּאַפּיראָסען־פּאַפּיער אָדער טולענע שלייערס; אַלץ, וואָס קאָן אַיינזויגען שטויב אָדער ווערען אָבגעבלאַקירט פֿון דער זון, האָט מען אַרויסגענומען פֿון די חדרים און זיי פֿערשפּאַרט אויף אַ גאַנץ זומער אין פֿינס־טערן קאַמער׳ל.

ער שפּאַצירט דורך די האַלב־אויסגעליידיגטע חדרים, ווי אין אַ פֿרעמדער דירה, און קוקט מיט אַ צעוועהטאָגט האַרץ אויף די פֿערהאַנגענע בלינדע בילדער. נאָך וועניג, וואָס מען האָט פֿון איהם צוגענומען דאָס ווייב און קינד, נאָך וועניג, וואָס מען האָט אויף אַ ווײלע צוריסען דאָס שנירעל, אויף וועלכען עס זענען אָנגעקרעלט זיינע טעגליכע געוועהנהייטען, — מען פֿערדעקט פֿון זיין אויג אַלץ, וואָס קאָן דערפֿרישען זיין בליק, וואָס קאָן אַרויסרופֿען אין איהם אַן אַנגענעהמע ערינערונג.

מאַנכמאָל ווערט זיין האַרץ אָנגעצונדען פֿון כעס. די, וואָס אַר־בייטען אַם וועניגסטען, רוהען מעהר פֿאַר אַלע, רוהען מיט אַ

זיפֿערן, פֿעסטען געוויסען, אַז די רוח האָבען זיי כּשר פֿערדיענט. קליינע קינדער, וואָס זייער גאַנצער טאָג געהט אַוועק אין שפּיעלען זיך, ליגען איצט אויף די גרינע לאָנקעס, אין וואַלד אונטער געדיכטע בּוימער, בּיי די בּרעגעס פֿון טייך, וואו עס וועהט אַזאַ מחיה׳דיג ווינדטעל. יונגע פֿרויען, וואָס אַ האַלבּ לעבּען פֿערגעהט זיי בּיי דער שניידערקע און מאָדיסטקע, ליעגען איצט אין שעֶנע פּאָזעס אָנגעלעהנט אין די זומעל-זעסלען און געניסען די זיסע צייט פֿון דעם זומער צוזאַמען מיט זייערע ליעבּע חלומות. און ער, וואָס האָט אַ רגע קיין מנוחה נישט, וואָס שלאָפֿט נישט קיין נעכט פֿון דאגות און צומאַטערט זייערע נערווען פֿון פֿריה בּיז אָוועֶנד, — שפּאַצירט איצט אַרום אין ליידיגע צימערן, וואָס האָבען אויף מאָנאַטען לאַנג פֿערלאָרען דעם אַלטען, בּערוהיגענדען אָנבּליק.

נאָר דער כּעס פֿערבּרענט גיך ווי אַ שטרויעלע און ער ווערט פֿלוצלונג אַ האַלבּער פֿילאָזאָף. נישט אומזיסט האָבען קינדער און פֿרויען שוין אַזאַ מזל. מען האָט זיי ליעבּ, און דאָס, וואָס מען האָט ליעבּ, וואָלט מען אייבּיג וועלען זעהן אַזוי שעֶן און יונג, ווי אין דעם טאָג, ווען די ליעבּע האָט אויפֿגעשפּראָצט אין האַרצען. דער מאַן, וואָס שטעהט נישט אויף איין אָרט, וואָס פֿיהלט זיך נור גוט, ווען ער איז אין אַנ׳אייבּיגער בּעוועגונג, וואָס שטויסט און ווערט געשטויסען, האָט שוין אַזאַ טבע, אַז ער וויל, אַז דאָס קינד און די פֿרוי זאָלען בּלייבּען אין זיינע בּליקען און אין זיין האַרצען אייבּיג דיזעלבּע, די אייבּיג נישט פֿערענדערליכסטע.

זיי זענען פֿאַר איהם, דעם שיפֿער אויפֿ׳ן ים, ווי דער לייכטטורם, וואָס ריהרט זיך נישט פֿון אָרט, און לייכט שטענדיג מיט דיזעלבּע ליכטיגע שטראַהלען.

און ווען אין האַרצען פֿון האַלבּען פֿילאָזאָף שטראָמט אַריין אַ וועל פֿון וואַרימער גוטסקייט, קוקט ער אויף די ליידיגע, נאַקעטע צימערן מיט אַ זיס-אומעטיגען בּליק און טראַכט: אַזוי האָט שוין גאָט די נאַטור איינגעריכטעט, אַז אַ מענש קאָן נישט

זיך בעגליקען, נאָר אַ צווייטען. דער מענש איז אַזוי בּעשאַפען, דאָס ער קאָן גליק פערטראָגען, קאָן דאָס אָבער נישט אָנ־נעהמען מיט די הענד. צו אַליך האָבען מיר הענד, נאָר נישט צו דער נעמין פאָרטונאַ. אַ צווייטער מוז אונז געבען די גאָל־דענע מתנות, וואָס פאַלט פון איהר שוים.

און ער פרעהט זיך, וואָס ער, דער פקדון, דער שומר פון די ליידיגע צימערן, האָט, גאָט צו דאַנקען, די האַנד, וואָס איז נויטיג אַ צווייטען אויף אַ ווײלע גליקליך צו מאַכען.

XVII

אונטער'ן סכך-בוים.

ער ליעגט איצט א גאנצען טאג אונטער'ן סכך-בוים, וואס האט אויסגעשטרעקט זיינע צווייגען, ווי א מנורה, זיינע רעהרען, און הילט-איין אין שאטענס זיין מאטען קערפער, מאט פון דער גרויסער היץ. אין קאפ קריכען די געדאנקען, ווי די רעדער פון א וואגען אין געדיכטען זאמד, ווי דאס בלוט אין די אויפגעדראלענע בלאהע אדערן, ווי די ווערעמלעך אויף דעם אויסגעטריקענטען בלאט: פאר זיינע אויגען בעוועגט זיך פויל דער פאס פון טייך, וואס שפיגעלט אב פוליגע ווייסע וואלקענס, א בלאהען הימעל און א בארגיגען גרינעם ברעג. א ווארימע שטילקייט נעהמט ארום דעם גאנצען שטח. די שפיציגע הייסע שטראהלען האבען פעריאגט פון דער יבשה אלץ, וואס לעבט און קריכט, פעריאגט אין די נעסטען, אין די גריבער און אין די לעכער, אקוראט, ווי איהם אונטער'ן געדיכטען שאטען פון בוים.

די קריכענדיגע געדאנקען קומען אלץ נעהנטער און נעהנטער. באלד וועלען זיי שוין אריין אין דעם פאלאץ, וואס דער מענש רופט דאס אן כח הדמיון, הכרה און דעסגלייכען. עס טרעטען פאר איהם ארויס אלץ קלארער און קלארער די טעמפלען פון אנ'אינדישער שטאדט, די בודיסטישע הייליגטימער, וועלכע דרעמלען אין דער שטילקייט פון א פאלמען-וואלד. און ער דערזעהט דעם „בן מלך“ פון ר' יהודה הלוי. גויטאמא, בודא, וועלכער קוקט מיט פערשטיינערטע, קאלטע גלייכגילטיגע אויגען אויף אלץ אין דער וועלט.

ער טראַכט: נאָר די גרויסע טראָפּישע היצען האָבן געקאָנט אָנפֿילן אַ מענשענ׳ס האַרץ מיט אַזאַ מורא׳דיגער גלייכגילטיגקייט. אונטער דעם פֿייער פֿון אַן׳אינדישער זון ווערט צושמאָלצן דער „איך“ פֿון אַ מענשען, ווי אַ צינערנער קנאָפּ אין אויוון. די גאַנצע נאַטור אַרום האָט נור איין רצון: וואָס גיכער נעלם צו ווערען און צוגעהן אין דעם אין־סוף, ווי אַ רויך פֿון אַ קוימען. דער בודיסטישער געדאַנק, אַז איטליכער מענש מוז שטרעבן צו „נירוואַנאַ“, ד. ה. — נעלם צו ווערען נישט נור אויף דער וועלט, נאָר אויך אין אַלע אַנדערע וועלטען—האָט נור געקאָנט געבאָרען ווערען אין אַ לאַנד, וואו דער קערפּער צורינט פֿאַר היץ, וואו די ביימער וואַרפֿען זומער־צייט אַראָב זייערע בלעטער, ווי ביי אונז ווינטער־צייט, וואו שלאַנגען און עקדעשען אַנטלויפֿען פֿון דער פֿלאַקערנדיגער זון אין די טיעפֿסטע באַהעלטענישען פֿון אַלערליי זומפּען; בעת איטליכער פֿיהלט, אַז דער גוף איז אַן׳איבעריגע משׂא, און נישט נור דער גוף, נאָר אויך די נשמה, וואָס פֿערליערט איהר בויגיגקייט, איהרע לייכטע פֿליגעל, ווערט שווער און קריכענדיג כמעט ווי אַ גשמיות׳דיגער חומר.

אויך דער פֿראָסט, די אייזיגע קעלט שמיעדט־צו די גליעדער פֿון אַ מענשען און גיט איהם צו פֿיהלען די שווערקייט, די משׂא פֿון גוף. אָבער אינאיינעם מיט דער משׂא שלעפּט זיך נאָך צוערשט דער וועהטאָג און שפּעטער, אַ ווײלע פֿאַר דעם טויט, קומט אויף איהם אַרויף אַזאַ וואַרימקייט, וואָס וויעגט־איין זיין נשמה מיט די בעסטע חלומות.

די היץ אָבער צוגיסט זיך אין די גליעדער אָהן אַ שום שטאַרקען געפֿיהל. סיי דער וועהטאָג, ווי די פֿיעבערהאַפֿטע פֿאַנטאַזיע, וועקען נישט אויף די דינע פֿעדים פֿון אַ לעבען, וואָס האַלט ביים גוסס׳ן. אַלץ ווערט כלה, אַלץ ווערט עפּיס ווי נעלם און עס בלייבט נור איין געפֿיהל, אַז דאָס נעלם־ווערען זאָל שוין זיין אינגאַנצען, זאָל שוין זיין ווי דער גראָבען אויפ׳ן ים, וואָס אַ שיף האָט איהם אויסגעשניטען און וואָס די קומענדיגע וועלען פֿערגיסען איהם און לאָזען פֿון איהם קיין זכר נישט.

... און ער טראַכט מיט אַ פֿוילען געדאַנק ווייטער:

דער גרויסער בודאַ, וואָס האָט פֿערקערפּערט אין זיך אַלע ליידען

און פּיין פֿון די לעבעדיגע בעשעפֿענישען אין זיין לאַנד, האָט אויך געפֿיהלט מיט אַ געניאַלען האַרצען די פּיין פֿון אַ מענשען, וואָס ווערט לעבעדיגערהייד צוגאָסען פֿון היץ, ווי אַ צינערנער קנאָפּ. אין זיין רעליגיאָנס־פֿילאָזאָפֿיעריידען אויפֿ'ן קול די טראָפּישע היצען פֿון אַ לאַנד, וואָס איז געוואָרען אַ גרויסער שמעלץ־קעסעל, אַ וואונדערליכע כּלי, וואָס צושמעלצט אויך די טייערסטע חפֿצים אין אַ געדיכטער פֿליסיגער מאַסע. דאָס רעדט דער אויסגעמאַטערטער הינדו, אויסגעמאַטערט פֿון היץ, און וואָס האָט נור איין געדאַנק — וואָס גיכער צורונען און נעלם צו ווערען. און עס דוכט זיך איהם, אַז נור איצט, ליעגענדיג אַ פֿער'חלש'טער אונטער'ן סכך־בוים, האָט ער דערטאַפּט דעם טיעפֿערן זין פֿון אַ בודיסטישער פֿילאָזאָפֿיע...

... ווי נור ער איז אָבער אַרויס פֿון אונטער'ן בוים, און איז אַריין אין דער זון פֿון אַ וואַרשויער הייסען טאָג, — האָט ער שוין פֿערגעסען אָן דעם „נייעם געדאַנק" זיינעם; און עס איז איבעריג געבליבען בּיי איהם נור איין געפֿיהל, איין רצון — וואָס גיכער נעלם צו ווערען, נעלם צו ווערען, ווי אַ צינערנער קנאָפּ אין טעפּעל פֿון אַ חדר־יונגעל, וואָס שמעלצט אויס אַ דריידעל אויף חנוכּה.

XVIII

אַנ'אַלטער העַנגלייכטער.

(די ימים-נוראים-טעג אין בערלין).

איהר געהט דורך די קאָכעדיגע גאַסען, פֿריעדריך-שטראַסע, לייפּציגער-און קעניגשטר.. און טרעפֿט אויף איטליכען טריט בלינדע שויבען און פֿערמאַכטע טהירען. נעבען דער בערזע, אין בערזען-קאַפֿע זעהט איהר בלאָנדזשען אַ פּאָר לעדיגגעהער. דער פּלאַץ, וואָס איז שטענדיג געפּאַקט מיט אַלערליי בערזען-טיפּען, איז ווי אויסגעלעדיגט. דערפֿאַר איז אין גרויסען און קליינעם טיער-גאָרטען קיין באַנק ניט פֿריי. אויסגעפּוצטע יודישע דאַמען שפּאַצירען אַרום מיט דעם יום-טובֿדיג געקליידטען מאַן אין די אַלעען. הינטער זיי שלעפּט זיך נאָך די „שפּרעוואַלדער" באָנע מיט דעם נאַציאָנאַלען „קאָפּפּוּץ" און די ברייטע אָנגעקראָכמעלטע אונטעררעק, וואָס פֿיהרט ביים האַנד „יונג-איזראַעל". דאָס האָט מען געבראַכט צו פֿיהרען טאַטע-מאַמען די יונגוואַרג, גראָד אין דער צייט, ווען מיעד ווערענדיג פֿון לאַנגען דאַווענען-הערען, האָבען זיך די עלטערען געלאָזען געהן אין די גרינע אַלעען. אַ פּאָר הונדערט טויזענד „דייטשע בירגער יודישען גלויבענס" האָט פּלוצלינג פֿערוואָלט זיך דאַווענען, און אַזוי ווי עס קלעקען ניט קיין סינאַגאָגען פֿאַר אַזאַ מחנה יודען, האָט מען פֿאַר די ימים-נוראים-טעג אָבגעדונגען אַלע גרעסערע זאַלען אין פערשיעדענע טיילען פֿון בערלין. פֿון דער פֿילהאַרמאָניע, וואו ניקיש בעווייזט זיך אַלע ווינטער מיט זיין דיריזשער-שטאָק, ביז דעם „פֿעגענפֿאַלאַסט", וואו בעבעל רעדט אָפֿט פֿאַר 6—5 טויזענד אַרבייטער, און וואו אַ גאַנץ יאָהר הויבען די פֿיסלעך מיטעלמעסיגע

שאַנסאָנעטינס און טאַנצען „קעק-וואָק" פעך-שוואַרצע נעגערס; פון „אונטער-די-לינדען-טעאַטער", וואו יונגע טאַלענטען ווייזען זייער דעקאַדענטישע השגה ביים שפּילען פון די נייעסטע מעטערלינקס און אַנדרעיעוו'ס פּיעסעס, ביז דעם „הערענפעלד-טעאַטער", וואו די צוויי ברידער הערענפעלד שפּילען טאָג-טעגליך זייערע יודיש-דייטשע פּאַרסען „ענדליך אַליין", „קלאַבעריאַש", „פרוי ראָזאַ טורטעלטויב ביים האָפּבאַל" א. א. וו., — אומעטום האָבען יודען פערשפּרייט זייערע נעצען פון פרומקייט און יודישקייט. אַלע די דאָזיגע זאַלען האָבען זיי מיט אַמאָל פערוואַנדעלט אין אַ מקום-קדוש, מיט אַן אָרון-קודש, אַ בימה פאַר'ן פּרעדיגער און אַ מורח-וואַנד פאַר'ן בעל-תפילה.

אין די לאָזשעס פון די פערשיעדענע „וואַריעטע-טעאַטערס" זיצען איצט יודישע צניעות מיט אַ הוט "dernier cri" אויף די קונציג פריזירטע פּנימ'לעך. דער פּאַרטער האָט הויך די שטוהלען נאָך שטענדערס צווישען, און איבער די פּרעק פון די דאַמענס ציהט זיך אַ ברייטער זילבערגרויער באַנד, אַ זכר פון אַ טלית'ל.

די סצענע, וואו אַ לאָנאַ באַריסאָן האָט געוואונקען מיט איהרע שטרוי-דינע פיסלעך, האָט איצט פערנומען דער אָרון-קודש, דער שטוהל און טישעל פונ'ם יונגען פּרעדיגער. וואָס וועט אין די העכסט קריטישע מאָמענטען, למשל, פאַר „ונתנה תקף", אָדער נאָך „כל-נדרי" האַלטען זיין דרשה און זיך „רעדליך" בעמיהען נאָכצימאַכען דערביי די בעוועגונגען און דעם פּאַסטאָר-טאָן פון אָבער-ראַבינער ד"ר מאַיבום.

אַ פּאָר הונדערט טויזענד יודען האָבען מיט אַמאָל בעקומען אַ יצר-הרע צו אַ ראַבינער אַ פּרעדיגער. ווי גרויס עס זאָל ניט זיין דאָס ראַבינער-סעמינאַריום אין בערלין, אַלץ איז זי ניט אימשטאַנד צו פערזאָרגען כלל-בערלין מיט פאַרטיגע פּרעדיגער. און מען מוז שוין פאַר ליעב נעהמען מיט סעמינאַריסטען-קאַנדידאַטען, מיט ניט-געענדיגטע שילער פון דער ראַבינער-שול, ביי וועמען עס האָט נאָך ניט אָנגעהויבען צו שפּראָצען דאָס בערדעל. און אין די ראש-השנה טעג קאָן מען זעהן, ווי נעבען דעם שאָטען פון לאָנאַ באַריסאָן שטעהט און דאַוונט אַן'עמבריאָלאָגישער ראַבינערעל און זוכט, מיט שווייס אויפ'ן שטערן, איינצוחזר'ן זיך די קומענדיגע רעדע.

ער טאָג איז פאַר איהם אַן־אמתער יום־הדין, און קיינער פיהלט ניט אַזוי די ערנסטקייט זיינע, ווי דער אָרעמער ראַבינער־שילער! אויף די שטוהלען אין פּאַרטער, וואו מען האָט נאָך אייערנעכטען אַזוי נאָכלעסיג געהאַלטען דאָס פראָגראַם־בלעטעל פון דער אָווענד־פאָרשטעלונג — זיצען איצט יודען און בלעטערן די מחזורים. טאַטעס וויזען אָן דעם זוהן דעם גימנאַזיסט. — שוין אַ דערוואַקסענער בחור'ל, אין קורצע הויזען מיט שניר־שטיוועל און שוואַרצע זאָקען — דעם סדר פון דאַוונען; אָפטמאָלס וויים דער טאַטע אַליין ניט וואו מען האַלט, אָפטמאָלס פערבייטען זיך טאַטע און זוהן די יוצרות; דער גימנאַזיסטעל, — שוין אַ מיטגליעד פון אַ נאַציאָנאַל־יודישען פער־איין — פיהרט דעם טאַטען דורך דעם פינסטערען לאַבירינט פונ'ם בייכיגען מחזור. און סוף־כל־סוף זענען פאָרט די דאַוונער אַ כך געניטער אין אַ קאָנצערט, ווי אין דער סימפאָניע פון אַ ימים־נוראים'דיגען דאַווענטאָג. דאָרטען ווייסען זיי גאַנץ גענוי, ווען עס ענדיגט זיך דער מוזיקאַלישער זאַץ. וואָס אָנבעלאַנגט דעם מחזור,— קאָן נר איין גאָט זיך מרחם זיין אויף זיי! חוץ דעם בחור'ל, דעם פרע־דיגער, וואָס שטאַמט אַליין פון גאַליציען, פיהלען זיי זיך, ווי בלינדע, און טאַפּען דעם מחזור מעהר מיט די פינגער, ווי מיט די אויגען. נעבען לאָנאַ באַריסאָנ'ס שאָטען, — אויך דער שאָטען איז פיעל סימפאַטישער, ווי דער גאַליצישער בחור'ל מיט די ווינפערלעך אויף די באַקען — בעווייזט זיך דער פרעדיגער. מיט אַ בת־קול פון ד"ר מאַיבוים ערקלערט ער דעם עולם, אַז זיי זאָלען ניט מיינען, אַז זיי זענען ניט זינדיג. פאַר גאָט זענען אַ—אַלע, אַ—אַלע, אַ—אַלע זינדיג. נאָר — אָבעסען זיך דאָס האַרץ דאַרף מען ניט. עס זענען אָפען די „תשובה־טהאָרען“ און ווען מען „בעט אינברינסטיג“, האָרכט גאָט און פערציידהט, ווייל ער איז איין „אֵל רחום וחנון“ און בעטען דאַרפען מיר נור, אַז עס זאָל אומעטום הערשען פריעדען. אין מיר דאַרפען דאַנקען די פאָרזעהונג, וואָס האָט אונז געגעבען אַזאַ לייטזעליגען קייזער, וואָס שירמט דעם פריעדען אין אייראָפּא. „דען וויר, יודען, טרייע בירגער, בעטען שטענדיג פאַר פריעדען“ א. אַז. וו. א. אַז. וו.

אָבער לאַנג זיין צוגעבונדען צו דער פרומער פילהאַרמאָניע אָדער פעענפאַלאַסט איז דער בערלינער יוד ניט געוועהנט. נאָכ'ן פרעַ־

ייגער'ס דרשה פֿערלאָזט ער די שוהל, געהט שפּעטן לופֿט אין די גרינגע אַלעען, וואָס שיינען איצט מיט אַזאַ מילדען הערבסטיגען זונענשיין.

אין געהענדיג דורך די גרינגע אַלעען, — פֿערטראַכט זיך מאַנכער וועגען זיך, זיין יודענטום און זיין בעציהונג צום פּרעדיגער און יודישען מחזור. און דעמאָלט דערטראַכט זיך דער „דייטשער בירגער יודישען גלויבענ'ס“, אַז אַ גאַנץ יאָהר איז ער איינענטליך אַ דייטשער בירגער; נאָר עטליכע טעג אין יאָהר ווערט ער עפּיס אַ מחותּן מיט אַנ'אַלטערטימליכען גלויבען, אַלטערטימליך, ווי די געגענשטענדע, וואָס שטעהען אין „צייגהויז“ אויפ'ן שלאָס-פּלאַץ; אַזאַ מין אַנטיק, ווי די אַלטע קאַנאָנען פֿון הערצאָג פֿון בראַנדענבורג. און ניט נור אַ מחותּן! ער אַליין ווערט עפּיס אַזאַ מין אַנטיק פֿון אַ מוזעאום, ער מיט'ן טלית'ל, מיט'ן מחזור מיט דעם וואונדערליכען אַלט-סעמיטישען לשון אין מויל און די אַלטע מוזיקאַלישע קלאַנגען פֿון אַ „ונתנה תוקף“ און אַ „מפּני חטאינו“ אין אויער. ווען ניט זיין גימנאַזיסטעל ביים זייט און זיין וויבעלע מיט'ן ניי-מאָדישען פּאַריזער הוט — וואָלט שוין צווישען איהם און אַ חפֿץ אין אַ מוזעאום גאָר קיין חלוק ניט געווען. דען פּונקט ווי אַנ'אַלטערטימליכען חפֿץ האָט מען איהם מיט אַמאָל אַנידערגעשטעלט צווישען עהנליכע אַנטיקען. זיין בערזענאויג פֿון אַ גאַנץ יאָהר בלאָנדזשעט איצט אַרום איבער אַנ'עמוד, אַנ'אָרון-קודש, איבער די זילבערנע ידים פֿון אַ גראָלטען פּאַרמעט-ספר — פֿון אַ ספר, וואָס לעבט שוין טויזענדער יאָהרען אין מענשענס גייסט.

ווי דורך אַ כּשוף איז ער מיט אַמאָל פֿערוואַנדעלט געוואָרען אין אַנ'אַלטען טייערען חפֿץ, ווי למשל, אַנ'אַלטער העגנלייכטער פֿון טיטוס'עס צייטען. און אַזוי ווי אַלטע געגענשטענדע האָבען ליעב די האַלבע דונקעלהייט פֿון אַ מוזעאום, — זיצט ער איצט אין אַ זאַל, וואָס האָט קיינמאָל ניט געזעהן די גאַנצע זון, און וואו פֿלאַמען פֿון וועקסענע ליכט האָבען שטענדיג געוואָרפֿען זייערע לאַנגע צומערדיגע שאָטענס.

געהענדיג דורך די גרינגע אַלעען, געאַרעמט מיט זיין שעהן וויבעל אין פּאַריזער הוט, דערפֿיהלט פּלוצלינג דער „דייטשער בירגער יודישען גלויבענ'ס“, ווי אַ ברייטע גאוה שפּאַרט איהם ביז צו האַלז.

ער איז שטאָלץ, וואָס צייטענווייז איז ער ניט ווייניגער ליעב און טייער, ווי אַנ'אַלטערטימליכער הפּץ, וואָס זיין יחוס ציהט זיך ביז צום הענגלייכטער אין טיטוס-צייטען, וואָס ער איז ימים-נוראים-טעג צוגלייך אַ דייטשער בירגער און אַ זעלטענער אַנטיק, וואָס ווינקט זיך שוין איבער מיט די ערשטע גרינדער פון דער קייזערליכער האָהענצאָלערן-משפּחה. ער דערמאָהנט זיך אָן היינע'ס ווערטעל: דאָס ווען פון יודען וואָלט נור איבערגעבליבען א י י ן מענש אויף דער וועלט, — וואָלט מען דאָך ניט געשוינט קיין מיה און קאָסטען צו פאָהרען זעהן דעם איינציגען יורש פון אַלטען פאָלק. און ער פיהלט, אַז ביי זיך איז איטליכער א י י נ ע ר, אַז אויך ער האָט געמעגט זיין דער איין-איינציגער יוד, צוליעב וועלכען מען וואָלט אויסגעפאָהרען אַ וועלט, נור איהם צו זעהן.

די גאַנצע גאוה פון אַ קינד פון אַנ'אַלטער דינאַסטיע קלייבט זיך אַריין אין האַרצען פון בערלינער יודען, דעם קאָמערציען-ראַטה; ער דריקט פעסטער דעם אָרעם פון זיין ווייבעלע — און ער האָט אַ גרויסען גייסטיגען פערגעניגען פון זיין יודענטום...

מיט אַמאָל פאַלט זיין בליק אויף אַ יונגען מאַן אין אַ שוואַרץ העמדעל און אַ טיפּישען יודישען נאָז, וואָס האָט זיך אויפגעהויבען מיט אַ „הייפליין עלענד", — ווי די דייטשען רופען אַ רוסישע קורסיסטקע, — פון אַ באַנק און אויך זיך געלאָזען געהן שפּאַצירען. ער האָט באַלד דערקענט אין איהם אַ רוסישען „גלויבענסגענאָסען". „אויך ער איז אַזאַ מוזעאומס-אַנטיק, ווי איך" — האָט ער פּלוצלינג אַ טראַכט געטהון און ס'איז איהם געוואָרען פינסטער אין די אויגען — „אויך ער איז אַ קינד פון אַנ'אַלטער דינאַסטיע, אויך ער האָט געקאָנט זיין דער א י י נ ע ר, צו וועמען מען וואָלט געפאָהרען פון דער גאַנצער וועלט".

און זיין ברייטע גאוה איז שנעל צעקראָכען, ווי שוים.

ער האָט זיך פּלוצלינג ענטשלאָסען אַריינצוגעהן אַ ווייל מיט דער פרוי אין אַ קאַפע.

אינהאלט:

I קריטישע ארטיקלען:

דריי שטעדטלעך 5
שלום יעקב אבראמאָוויטש 30
אנ׳אייניקעל דעם זיידען 39
מעמואַרען-ליטעראַטור 58
צו דער יודישער טעאַטער-פראַגע . . . 71
די סכנה פון היינטיגער יודישער דראַמא . 79

II ליטעראַרישע געשפרעכען:

ה. צייטלין 87
אברהם רייזען 92
דר. נתן בירנבוים 97
ל. קאָברין 103

III נאָטיצען פון א קריטיקער:

ל. שאַפּירא 113
דוד איינהאָרן 118
ז. ליבין 122

IV שטריכען און געדאנקען:

I די יודישע גאַס 129
II מען לייזט נישט 132
III אויף בין הזמנים 135
IV יודישער יחוס 138

PRESENTED BY
H. MARKOWITZ
BOSTON, MASS.

V בר מצוה 141
VI אַ שמועס 144
VIII אַ גאַסט איז געקומען 149
VII די אויסלענדער 146
IX מען איז זיך מתעסק 152
X אַ יודישער באַל 155
XI אַ יודיש בוך 158
XII דאָס פינטעלע יוד 161
XIII עקביה בן מהללאל 164
XIV דער פובליציסט פון אַקעז בלעטעל . 167
XV ביים ברעג ים 170
XVI אין די שטילע צימערען . . . 172
XVII אונטערן סכך בוים 175
XVIII אַן אַלטער העגגלייכטער . . . 178